

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXXIV

1

IANUARIE — IUNIE

1989

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CONSILIUL DE CONDUCERE

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjuncț*

VIOREL BIDIAN — *membru al Colegiului de redacție*

VASILE BREBĂN

DUMITRU D. DRAȘOVEANU

DIMITRIE MACREA

membru corespondent al Academiei R.S. România

ION MĂRII

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

CARMEN VLAD

MIRCEA ZDRENGHEA

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție*
membru al Colegiului de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ROMPRESFILATELIA, Sectorul Export-Import Presă, P.O. Box 12—201, télex 10376, prsfi r, 78104 Bucarest, Calea Griviței nr. 64—66, Roumanie.

En Roumanie, vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange, ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI

3400 Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță 21
Telefon : 3.48.98 (int. 2), 3.62.05

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXXIV, nr. 1

1989

ianuarie — iunie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

- MIHAI GHERMAN, Despre Dicționarul și Gramatica lui Grigore Maior 5

GRAMATICĂ

- IOAN BACIU, Une espèce particulière de relatives infinitives 11
TEODOR CAPOTĂ, Comparația — categoric gramaticală a limbii române? 15
VIOREL HODIȘ, Semantic — sintactic: interferențe 23
VICTOR IANCU, Originea lui *sint* 35

LEXICOLOGIE

- DOINA GRECU, A *zbura* — polisemie sau omonimie? 39
VALENTINA ȘERBAN, Valori expresive în terminologia unităților de măsură 43

ONOMASTICĂ

- IOAN PĂTRUȚ, Antroponime și toponime românești în *-man* 49

FILOLOGIE

- EUGEN PAVEL, Pentru un corpus al însemnărilor manuscrise românești 53

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

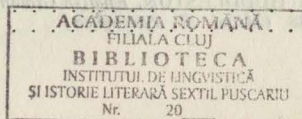
- VASILE ARVINTE, STELIAN DUMISTRĂCEL, ION A. FLOREA, ION NUȚĂ,
ADRIAN TURCULET, *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*,
vol. 1, București, 1987 (I. Faiciuc) 59
MIOARA AVRAM, *Probleme de exprimării corecte*, București, 1987 (Elena Comșulea) 63
VALERIU NIȚU, TRAIAN VEDINAȘ, *Timotei Cipariu. Arhetipuri de permanenței*
românești, Cluj-Napoca, 1988 (Eugen Pavel) 65
B. P. HASDEU, *Studii de lingvistică și filologie*, vol. 1, 2, București, 1988 (I. Măril) 66
CONSTANTIN MILAȘ, *Introducere în stilistica oralității*, București, 1988 (D. D. Drăgo-
veanu) 67
ANGELA BIDU-VRÂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, *Cuvinte și sensuri. Polisemia.*
Sinonimia. Antonimia. Prin exerciții, București, 1988 (Ileana Mureșanu) 69
ILEANA OANCEA, *Istoria stilisticii românești*, București, 1988 (Elena Dragoș) 71
ANIELLO GENTILE, *Carte campane del secolo decimo nell'abbazia di Montecassino.*
I giudicati di Capua. Sessa e Teano con formule testimoniali in volgare, Napoli, 1988
(Mireea Homorodean) 73
DAVID CRYSTAL, *Rediscover Grammar*, London, 1988 (Mihai M. Zdrenghea) 73
RODNEY HUDDLESTON, *English Grammar. An Outline*, Cambridge, Massachusetts,
1988 (Mihai M. Zdrenghea) 74

CRONICĂ

- Al V-lea Simpozion Național de Dialectologie (Radu Sp. Popescu) 77
Al X-lea Congres Internațional al Slavistilor (Onufrie Vințel) 79
Reuniunea anuală de lucru a Redacției Internaționale a *Atlasului Limbilor Europei*
(Petru Neiescu) 80

IN MEMORIAM

- Alexandru Graur (1900—1988) (Ioan Rosianu) 83
Dimitrie Macrea (1907—1988) (Ioan Pătruț) 85

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXXIV, n° 1

1989

janvier—juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

MIHAI GHERMAN, Sur le Dictionnaire et la Grammaire de Grigore Maior	5
---	---

GRAMMAIRE

IOAN BACIU, Une espèce particulière de relatives infinitives	11
TEODOR CAPOTĂ, La comparaison — catégorie grammaticale de la langue roumaine?	15
VIOREL HODIȘ, Sémantique — syntaxique: interférences	23
VICTOR IANCU, L'origine de <i>sint</i>	35

LEXICOLOGIE

DOINA GRECU, A <i>zbura</i> — polysémie ou homonymie?	39
VALENTINA ȘERBAN, Valeurs expressives dans la terminologie des unités de mesure	43

ONOMASTIQUE

IOAN PĂTRUȚ, Anthroponymes et toponymes roumains en <i>-man</i>	49
---	----

PHILOLOGIE

EUGEN PAVEL, Pour un corpus des notices manuscrites roumaines	53
---	----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

VASILE ARVINTE, STELIAN DUMISTRĂCEL, ION A. FLOREA, ION NUȚĂ, ADRIAN TURCULEȚ, <i>Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina</i> , vol. I, București, 1987 (I. Faiciuc)	59
MIOARA AVRAM, <i>Probleme ale exprimării corecte</i> , București, 1987 (Elena Comșulea)	63
VALERIU NIȚU, TRAIAN VEDINAȘ, <i>Timotei Cipariu. Arhetipuri ale permanenței</i> <i>românești</i> , Cluj-Napoca, 1988 (Eugen Pavel)	65
B. P. HASDEU, <i>Studii de lingvistică și filologie</i> , vol. 1, 2, București, 1988 (I. Mării)	66
CONSTANTIN MILAȘ, <i>Introducere în stilistica oralității</i> , București, 1988 (D. D. Drașoveanu)	67
ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, <i>Cuvinte și sensuri. Polisemia. Sinonimia. Antonimia. Prin exerciții</i> , București, 1988 (Ileana Mureșanu) . . .	69
ILEANA OANCEA, <i>Istoria stilisticii românești</i> , București, 1988 (Elena Dragoș) . .	71
ANIELLO GENTILE, <i>Carte campane del secolo decimo nell'abbazia di Montecassino. I</i> <i>giudicati di Capua, Sessa e Teano con formule testimoniali in volgare</i> , Napoli, 1988 (Mircea Homorodean)	73
DAVID CRYSTAL, <i>Rediscover Grammar</i> , London, 1988 (Mihai M. Zdrenghea) . . .	73
RODNEY HUDDLESTON, <i>English Grammar. An Outline</i> , Cambridge, Massachusetts, 1988 (Mihai M. Zdrenghea)	74

CHRONIQUE

Le V ^e Symposium national de dialectologie (<i>Radu Sp. Popescu</i>)	77
Le X ^e Congrès international des slavissants (<i>Onufrie Vințeler</i>)	79
La réunion annuelle de la Rédaction Internationale de l' <i>Atlas Linguarum Europae</i> (<i>Petru Neiescu</i>)	80

IN MEMORIAM

Alexandru Graur (1900—1988) (<i>Ioan Roșianu</i>)	83
Dimitrie Macrea (1907—1988) (<i>Ioan Pătruț</i>)	85

DESPRE DICȚIONARUL ȘI GRAMATICA LUI GRIGORE MAIOR

MILAI GHERMAN

Menționate pentru prima dată în 1908 de G. Siegescu¹, dicționarul numit *Lexicon compendiarum Latino-Valachicum, complectens ac phrases Latinas cum Valachica earum interpretatione* și gramatica intitulată *Institutiones linguae Valachicae sive Grammatica compendio exhibita*, ambele păstrate în colecția de manuscrise a Bibliotecii Arhiepiscopiei din Kalocsa (R. P. Ungară), nu și-au găsit decît în mică măsură un loc în preocupările filologiei noastre². Dificultatea accesului la aceste manuscrise, păstrate într-o bibliotecă aflată în sudul R. P. Ungare, dar și aprecierea celor două lucrări ca nefiind foarte importante, necesitînd mai mult glosare decît studiu, explică în mare parte lipsa de interes care le-a fost arătată.

Autorul dicționarului și al gramaticii. La confruntarea grafiei celor două manuscrise, apare evident că ele au fost scrise de aceeași mînă, în prefețele celor două lucrări și în tot corpul gramaticii folosindu-se aceeași cerneală, care a trecut de pe o parte pe alta a foilor de hirtie, nu numai o dată perforînd-o. Căutările noastre în aflarea autorului acestor lucrări trebuie să pornească de la cîteva premise istorice referitoare la situația culturală a românilor uniți din Transilvania. După înființarea școlilor din Blaj (1754), acestea încep să îndeplinească rolul cel mai important în instruirea tinerilor români, celelalte școli catolice din Transilvania sau de aiurea preluîndu-i doar, începînd de la mijlocul secolului al XVIII-lea. În situația în care gramatica și dicționarul nu puteau fi decît expresia unui interes deosebit pentru limba română, cercetările trebuie circumscrise în mod special la mediul cărturarilor blăjeni.

Timotei Cipariu a publicat în *Acte și fragmente*³ o scurtă notiță: „Adăugăm cum că Gregoriu Maior pre atunci avea sieși incredințată lu-

¹ În „Răvașul”, Cluj, 1908, p. 187.

² O primă și, pînă astăzi, cea mai amplă analiză o datorăm lui Carlo Tagliavini, *Despre Lexicon Compendiarum*, în „Analele Academiei Române”. Memoriile secției literare, seria III, tom VI, 1932, p. 184—194 și extras. După o descriere sumară a lucrării lexicografice, mai mult o semnalare în atenția cercetătorilor români, Carlo Tagliavini consideră, conform fonetismului textului, că autorul lucrării nu poate fi decît un român din nord-vestul Transilvaniei, lansînd ipoteza că între autorii probabili poate fi luat în considerare și Grigore Maior. Prezența formulei de încheiere O[ramus] A[d] M[aiorem] D[ei] G[loriam], tipică scrierilor iezuitilor, îl îndreptățește să ia în considerare și ipoteza unui autor iezuit. Sursa propusă de savantul italian este dicționarul lui Francisc Páriz Pápai, cel mai cunoscut și folosit dicționar latin-maghiar al epocii, care a cunoscut mai multe ediții. Perioada redactării dicționarului este stabilită în funcție de activitatea la Oradea a celui căruiua li este dedicată prefața, canonicul Francisc Xaver Rier, între 1762 și 1776. Informații preluate din studiul lui Carlo Tagliavini sînt prezente (uneori trunchiate) în studiile altor cercetători, precum Mircea Seche (*Schiță de istorie a lexicografiei românești*, vol. I, București, 1966) și Aurel Nicolescu (*Școala Ardeleană și limba română*, București, 1971).

³ Blaj, 1855, p. 224.

crarea unui dicționar, precum arată o scrisoare originală a lui către episcopul Aaron din 2 nov. 1759, însă de-a cărui urmă n-am găsit în bibliotecile de aici¹. Informația a fost reluată de Nicolae Iorga² și, cu erori, de Zenovie Păclișanu³ și Mircea Seche⁴. Ceea ce precautul filolog blăjean a numit o lucrare pierdută, cercetătorii ulterioari au considerat a fi doar un proiect nefinalizat. Astfel procedează și Elena Pervain⁵, care editează și două scrisori, remarcabile ca importanță, una, din 17 octombrie 1759 a episcopului Petru Pavel Aaron către Grigore Maior și, cealaltă, răspunsul acestuia, din 2 noiembrie, cu siguranță cea din care își extrăsese Timotei Cipariu informația sa. Din cele două scrisori rezultă că în alcătuirea dicționarului erau angajați atât Grigore Maior, cît și Silvestru Caliani, ambii călugări blăjeni și profesori la școala din localitate. Episcopul acorda deosebită importanță realizării lexiconului, acesta fiind destinat „spre slujba și folosul obștii”⁶, la fel de important ca și „chivernisirea gramaticii” din școlile din Blaj, care îi fusese încredințată lui Grigore Maior. Concluzia autoarei articolului este fermă: „Admonestările episcopului dovedesc că cei doi redactori au tărgănat munca la dicționar, probabil nici nu au început-o”⁷.

O confruntare a scrisului celor două manuscrise cu documentele și manuscrisele redactate cu literă latină și chirilică păstrate în colecțiile Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România și la Arhivele Statului din localitate, redactate cu certitudine de Grigore Maior, arată că cele două texte îi aparțin fără dubiu acestuia⁸. Intervențiile din dicționar — care reprezintă sub 5% din text — sînt ale lui Silvestru Caliani. Pentru motive pe care le vom dezvolta mai jos, trebuie să observăm că ele sînt *contemporane* redactării dicționarului și nu ulterioare, așa cum credea Carlo Tagliavini. Prezența formulei de încheiere O.A.M.D.G., care îi indica lui C. Tagliavini un iezuit, se explică satisfăcător în cazul lui Grigore Maior prin studiile sale la Colegiul Iezuit din Cluj și la Colegiul De Propaganda Fide din Roma.

¹ *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1901, p. 283.

² *Din istoria Dicționarului de la Buda*, în „Transilvania”, 52, 1921, nr. 4, p. 260.

³ *Op. cit.*, p. 16.

⁴ *Un proiect de dicționar din 1759*, în STUBB, series Philologia, X, 1965, fasc. 1, p. 128—130.

⁵ *Ibidem*, p. 129.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Grigore Maior reprezintă un moment de referință în istoria politică și culturală a românilor ardeleni, fiind, direct sau indirect, implicat în toate evenimentele majore petrecute între 1745 și 1785. Născut în 1715 în Sărvăzel (jud. Satu-Mare), și-a făcut studiile la un colegiu din Ungaria și la Colegiul Iezuit din Cluj. În 1740 este trimis de Inochentie Micu la Colegiul De Propaganda Fide, în care studiază 6 ani și unde își susține doctoratul în teologie și filozofie. Atașat episcopului protector care, din 1745, se afla în exil la Roma, intră în conflict, alături de acesta, cu noul episcop, Petru Pavel Aaron. Fidel ideii de emancipare a neamului său, este profesor de gramatică limbii latine, logică și filozofie și are merite deosebite în realizarea regimentelor românești de graniță. Intrat din nou în conflict cu noul episcop, Atanasie Rednic, fiindu-i contracandidat la alegere, este arestat la reclamația lui Atanasie Rednic și trimis în clauziune în mănăstirea din Muncaci (Munkács), unde a stat între 1765 și 1772. Ajuns în sfîrșit episcop la Blaj, începe o foarte dirză acțiune de ridicare a neamului său atât pe tărîm politic, cît și cultural. În 1782 este obligat să renunțe la funcție. Moare în mănăstirea din Alba-Iulia exact în timpul procesului capilor răscoalei lui Horea, în 1785. Coincidența celor două evenimente a dat naștere la zvonuri în legătură cu moartea sa naturală. Pe tărîm politic, el face legătura între activitatea lui Inochentie Micu și generația *Supplexului*. În timpul episcopatului său sînt trimiși la studii în străinătate Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai și alții, care au jucat un rol marcant în cultura noastră, și încep să apară primele lucrări ale Școlii Ardelenice.

O ultimă observație : faptul că Grigore Maior este născut în Săr-văzel (jud. Satu-Mare) confirmă supozițiile lui Carlo Tagliavini că autorul dicționarului ar fi originar din nord-vestul Transilvaniei.

Perioada serierii dicționarului și gramaticii. Datarea lui Carlo Tagliavini a lexiconului, conform activității la Oradea a celui căruia îi sint dedicate prefetele ambelor lucrări, canonicul Francisc Xaver Rier (între 1762 și 1776), a fost acceptată și de cercetătorii ulteriori, care au preluat afirmațiile sale.

Pe baza informației oferite de cele două scrisori publicate de Elena Pervain, putem preciza că dicționarul era în lucru în 1759 — poate chiar mai înainte —, cele două lucrări fiind puse în legătură de Petru Pavel Aaron cu politica sa culturală și cu propășirea școlilor blăjene, înființate în 1754. Termenul *ante quem* al elaborării dicționarului este anul 1765, cînd, arestat fiind în urma conflictului cu noul episcop, Atanasie Rednic, Grigore Maior este trimis, sub pază militară și avînd interdicție de comunicare cu ai săi, la Muncaci, unde a trebuit să-și aștepte șapte ani eliberarea¹¹. Anul cu care Grigore Maior ilustrează în *ramatica* sa scrierea cu slove chirilice a cifrelor, 1768, ne lasă să înțelegem că el a mai copiat sau și-a redactat gramatica la această dată.

Surse. Lista de cuvinte și ortografia cuvintelor latine ne îndreptățește să eliminăm dintre sursele posibile *Dicționarul latin-maghiar* al lui Francisc Páriz Pápai, pentru care optaseră Carlo Tagliavini și alții. De altfel, fapt nu lipsit de importanță, în fondul Blaj de carte nu se păstrează nici un exemplar din primele două ediții (1708, 1762) ale dicționarului lui Páriz Pápai.

Una din sursele posibile ale lui *Lexicon Compendiarum* pare a fi *Dicționarul latin-român* al lui Teodor Corbea, căruia îi reia în parte și titlul : *Lexicon Latinum cum Valachica interpretatione*. Redactat între 1691 și 1703 — mai probabil în prima parte a intervalului —, dicționarul lui Corbea se afla din jurul anului 1740 în biblioteca Mănăstirii din Blaj, achiziționat fiind pe suma fabuloasă de 80 de florini renani. Confruntarea listei de cuvinte latine, dar și a traducerii acestora, pledează, după părerea noastră, pentru această supoziție :

T. Corbea	Gr. Maior
<i>actuosus</i> , -a, -um muncitori, -re, de lucru	<i>actuosus</i> muncitorii
<i>actus</i> tot faptul, săvîrșirea	<i>actus</i> faptă, muncă
<i>actus</i> săvîrșit, istovit	<i>actus</i> isprăvit
<i>actutum</i> îndată, numaidecit	<i>actutum</i> îndată
<i>aculeatus</i> , -a, -um ascuțit, înghimpos	<i>aculeatus</i> ascuțit
[...]	[...]
<i>adepts</i> grăsimi, untură	<i>adepts</i> grăsimi, unsoare
<i>adeptio</i> dobîndire, luare	<i>adeptio</i> dobîndă, dobîndire
<i>adeptus</i> , -a, -um dobîndit, prins, luat	<i>adeptus</i> dobîndit
<i>adesus</i> ros, roasă, mîncat	<i>adesus</i> ros, mîncat
<i>adhaec</i> pînspre aceasta, mai încolo	<i>adhaec</i> peste aceasta, de-aici înainte

¹¹ Silvestru Caliani a fost trimis și el în această perioadă într-o mănăstire din Transilvania, unde a suferit un aspru regim de recluziune.

adhaereo acătu, lipăscu
adhaesio lipire, acățare
adhinnio nechezu
adhortatio îndeminare
adhortator îndemnătoriu
adhortor îndemnu
adhuc încă, pînă aci
adjectio adaogere, dare, punere spre
 ceva
adjectus adaos, -să

adhaereo mă acătu
adhaesio lipire
adhinnio rîntezăscu [!]
adhortatio îndemnare
adhortator îndemnătoriu
adhortor îndemn
adhuc pînă acum
adjectio adaogere, sporire
adjectus adăogat.

Asemănările posibile între Dicționarul lui Páriz Pápai și *Lexicon Compendiarum* se datoresc faptului că atît primul, cît și dicționarul lui Corbea au avut ca sursă dicționarul lui Albert Szeneci Molnár, care cunoscuse în secolul al XVII-lea mai multe ediții.

Stim că Grigore Maior era un excelent cunoscător al limbii latine și că textele elaborate de el în această limbă se caracterizează printr-o deosebită eleganță a stilului. Îndreptările numeroase pe care le aduce textului lui Corbea, atît în scrierea cuvintelor latine, cît și în corectarea traducerilor românești se pot explica tocmai prin această bună cunoaștere a latinei.

E posibil ca în timpul redactării dicționarului său, Grigore Maior să fi consultat una din cele două ediții din secolul al XVII-lea ale dicționarului lui Calepinus, aflate în trei exemplare în biblioteca din Blaj încă din 1747.

În redactarea gramaticii sale, lui Grigore Maior i-a folosit în mod deosebit experiența sa de dascăl de limba latină, funcție pe care a îndeplinit-o pînă în 1765 în școlile din Blaj. După cum formulează în prefața gramaticii, a scris-o folosind modelul gramaticilor latine, „*methodo Latinae lingvae*”, opera sa fiind în mod evident debitoare gramaticii lui Alvarez, lucrare de mare audiență în Europa, din secolul al XVI-lea pînă în cel de al XVIII-lea. Numărul mare de ediții ale lucrării, ca și al gramaticilor care au fost inspirate de ea, face imposibilă pentru moment identificarea ediției pe care Grigore Maior ar fi folosit-o în mod deosebit.

O analiză de conținut a celor două manuscrise va face subiectul unei viitoare cercetări¹². Concluziile de pînă acum sînt :

1. Cele două manuscrise aparțin cu certitudine lui Grigore Maior : intervențiile în textul dicționarului se datoresc lui Silvestru Caliani.

2. Dicționarul a fost redactat între 1759 și 1765, iar gramatica între 1759 și 1768.

3. Deși sînt lucrări profund originale, se poate presupune că în redactarea *Lexiconului* s-a folosit Dicționarul lui Teodor Corbea și una din edițiile dicționarului lui Calepinus din secolul al XVII-lea.

4. Influența ideilor lingvistice ale lui Grigore Maior asupra reprezentanților Școlii Ardelene s-a manifestat în primul rînd prin activitatea sa de profesor la școlile din Blaj ; cele două lucrări nu sînt importante din punctul de vedere al receptării lor, datorită necunoașterii de cîrturari români a valorii lor, ele aflîndu-se într-o bibliotecă străină. *Lexiconul* și

¹² Ediție de Mihai Gherman (în pregătire).

gramatica se dovedesc, însă, a fi documente de cea mai mare importanță pentru reconstituirea primei etape — ignorate până acum — în dezvoltarea ideilor lingvistice ale luminismului românesc din Transilvania.

SUR LE DICTIONNAIRE ET LA GRAMMAIRE DE GRIGORE MAIOR

(Résumé)

L'auteur attribue les premiers ouvrages linguistiques des Lumières roumaines de Transylvanie, *Lexicon compendiarum* et *Institutiones lingvae Valachicae*, à Grigore Maior, représentant de marque du mouvement national des Roumains transylvains. L'on y précise que les deux ouvrages ont été rédigés pendant la période 1759—1765 (respectivement 1768). L'article souligne l'importance des deux ouvrages dans l'histoire de la linguistique roumaine.

Octombrie 1988

Biblioteca Academiei R. S. România
Filiala Cluj-Napoca
Str. M. Kogălniceanu, 12

UNE ESPÈCE PARTICULIÈRE DE RELATIVES INFINITIVES

IOAN BACIU

Les discussions sur l'existence de phrases ou de subordonnées infinitives ne datent pas d'hier et les avis sont partagés¹. Nous n'allons pas les reprendre ici, mais nous contentons d'affirmer que l'existence d'une subordonnée infinitive est difficile à nier quand ce membre de phrase est introduit par un mot subordonneur et que l'infinitif en est le prédicat, ce qui arrive dans certaines relatives comme : « Je cherche un vase *dans lequel mettre ces fleurs* ».

Si de telles relatives sont assez rares et contraintes syntaxiquement² et sémantiquement³, il y en a d'autres qui sont extrêmement fréquentes et dont il sera question dans ce qui suit. Elles sont incluses dans une structure complexe, très étudiée⁴ mais dont on n'a pas encore, à notre connaissance, détaché de subordonnée taxée explicitement de relative infinitive.

¹ Voir entre autres : Al. Lorian, *La proposition infinitive en français moderne*, dans « Vox romanica », 1962, pp. 285–294 ; G. Moignet, *Existe-t-il en français une proposition infinitive ?*, dans *Grammaire générative transformationnelle et psychomécanique du langage*, Université de Lille III, 1973, pp. 111–133 ; M. Grevisse, *Le Bon Usage*, 12e éd., Paris-Gembloux, 1986, pp. 1314–1320.

² Le relatif y est le plus souvent prépositionnel ou l'adverbe où, bien que l'emploi de *que* et de *dont* soit attesté. Le seul relatif totalement exclu y est *qui* sujet. Selon nous, cela s'explique par ce que dans ces relatives l'infinitif est amené, comme dans les subordonnées complétives et dans certaines circonstancielles introduites par des locutions conjonctionnelles formées d'une préposition et de *que* — *avant que*, *après que*, *pour que*, *afin que*, *sans que*, etc. —, par la corréférence du sujet principal avec celui de la subordonnée : ce dernier est effacé et son verbe prend la forme infinitive (dans ce cas les locutions conjonctionnelles ci-dessus se réduisent à la seule préposition — *après*, *pour*, *sans* —, celle-ci étant renforcée par un *de* dans *avant de*, *afin de*). Or, si le sujet subordonné est le relatif *qui*, il ne peut être supprimé et le verbe ne peut passer à l'infinitif.

³ En effet, dans ces relatives, l'infinitif « implique l'idée de *devoir* ou de *pouvoir* » (M. Grevisse, *op. cit.*, p. 1316). Cette valeur modale vient, croyons-nous, de ce que le mode personnel que remplace l'infinitif y est normalement le subjonctif : si dans l'exemple ci-dessus le sujet subordonné est *tu*, la phrase sera : « Je cherche un vase *dans lequel tu mettes ces fleurs* ».

⁴ Voir entre autres : D. Gaatone, *Note sur une relativisation complexe en français*, dans « Zeitschrift für romanische Philologie », Band 88, Heft 1/3, 1972, pp. 126–132 ; J. Damourrette et E. Pichon, *Des Mots à la Pensée*, IV, Paris, [s. d.], §§ 1319–1320 ; Ph. Martin, *Comment on parle en français*, Paris, 1927, pp. 238 sqq. ; M.-L. Moreau, *L'homme que jecrois qui est venu. Qui, que : relatifs et conjonctions*, dans « Langue française », 11, 1971, pp. 77–90 ; M. Grevisse, *op. cit.*, § 1062. Pour le roumain, les subordonnées à deux régissantes non coordonnées entre elles ont été signalées et étudiées d'abord par D. D. Draşoveanu (et alii), *Analize gramaticale şi stilistică*, Bucureşti, 1959, pp. 21–22) et, à sa suite, par d'autres spécialistes de Cluj-Napoca, dans les pages de cette même revue : V. Ilođiş, *Aspecte ale multiplei subordonări în faşă*, XIV, 1969, 2, pp. 247–253 ; F. Edelstein, *Despre dubla subordonare în limba română*, XXVI, 1981, 2, pp. 149–155, etc.

Il s'agit de phrases où une relative à peine entamée à l'aide du mot relatif est interrompue et disloquée par une nouvelle régissante (qui n'entretient aucun rapport syntaxique avec la première) par rapport à laquelle elle est d'habitude une complétive : « [...] on se sent [...] un amour *dont* je crains que *vous n'ayez perdu jusqu'à l'idée* [...] » (G. Bernanos). En supprimant à tour de rôle les deux régissantes on obtient les deux phrases suivantes : « On sent un amour *dont vous avez perdu jusqu'à l'idée*. » et « Je crains que *vous n'ayez perdu jusqu'à l'idée de l'amour* » (*dont* = « de l'amour »)⁵. En échange, il est impossible de supprimer la complétive directe de *craindre*, qui est en même temps la relative de *amour*, car alors la seconde régissante devient la relative de la première, ce qui, dans ce cas, est inacceptable (« *On sent un amour dont je crains » !) et qui, de toute façon, modifie les relations syntaxiques.

Si, maintenant, le sujet de la subordonnée et celui du verbe par rapport auquel elle est complétive sont coréférentiels, celui de la subordonnée pourra être effacé et le verbe prendre la forme infinitive : « On se sent un amour *dont* je crains que *je n'aie perdu jusqu'à l'idée* » ou « On sent un amour *dont* je crains d'*avoir perdu* ... »⁶. Dans ce dernier cas, la complétive cesse d'exister — la conjonction *que* est effacée également — et l'on a un infinitif objet direct de *je crains*, mais par rapport à la première régissante c'est une relative — qui continue d'être introduite par *dont* — au verbe à l'infinitif. L'infinitif peut également être amené dans la relative par la montée du sujet dans la seconde régissante : « S'ils ont laissé toute la mèche *que* je les ai vus *acheter*. » (Maupassant) (= « ... que j'ai vu qu'ils ont achetée »). En échange, il n'y a plus de relative infinitive dans : « Comme certains mendiants que j'ai vu humer l'odeur des plats. » (Estaunié). La relative y est *que j'ai vu* (= « j'ai vu les mendiants »)⁷, *humer* étant un attribut de l'objet *que* (qui, sémantiquement, en est le sujet ou plutôt l'agent).

⁵ En d'autres termes, on a affaire à une transformation de relativisation enchâssant dans une première phrase (« on se sent un amour ») une seconde (« vous avez perdu jusqu'à l'idée d'amour ») sur la base de la coréférence de *amour*, avec cette précision que la seconde était déjà enchâssée comme complétive dans une troisième (« je crains que... »), ce double enchâssement étant la source de la double subordination.

⁶ Cette dernière variante n'est possible que si le verbe de la seconde régissante peut régir un infinitif (coverbe). Alors qu'on dit : « Il joue du mystère *dont* il sent qu'ils enveloppent sa personnalité. » (L. Estang), on peut difficilement avoir : « ?Il joue du mystère *dont* il sent envelopper... » (= « ... dont il sent qu'il enveloppe »). Quand le verbe de la seconde régissante exige toujours un infinitif, parfois c'est un verbe qui modalise cet infinitif (« Je sais tous les chemins par où je dois passer. » (Racine)).

⁷ Les phrases de Maupassant et Estaunié nous ont été signalées par notre collègue L. S. Florea qui a eu l'amabilité de lire une première variante de cet article et nous faire des suggestions, ce dont nous la remercions ici. Ces phrases sont citées par M. Grevisse (*op. cit.*, 7e éd., § 1008), qui s'étonne, à juste titre, qu'Estaunié n'ait pas accordé *vu* dans la seconde (un *sic* est placé après *vu*), car *que* est le complément direct antéposé de *voir*.

La phrase d'Estaunié résulte de l'application de la relativisation après la montée du sujet (« Comme certains mendiants ») : « j'ai vu certains mendiants humer... ». L'application de la relativisation avant la montée du sujet aurait donné : « Comme certains mendiants que j'ai vu qui humaient... » (sur ce type de phrase voir notre article *Que croyez-vous qui explique ce QUI?* à paraître dans « Studia Universitatis Babeş-Bolyai », Philologia, 2, 1988). Comme on le voit, dans les cas de sujet monté en position d'objet direct, si le nominal coréférentiel permettant la relativisation est ce sujet monté lui-même, qui, de la sorte, est remplacé par le relatif *que*, il n'y a pas double subordination, ni relative infinitive.

Naturellement, l'existence de ces relatives infinitives est conditionnée par la présence de deux régissantes, l'infinitif apparaissant comme conséquence de l'identité (coréférence) des sujets de la seconde régissante et de sa complétive (relative de la première). Si dans la phrase de G. Bernanos nous avons pu, pour mettre en évidence la double subordination, supprimer alternativement chaque régissante, ici cela conduit à une relative infinitive inacceptable (et dans laquelle le sujet de l'infinitif n'est plus récupérable) : « * On se sent un amour *dont avoir perdu* . . . ». En fait, la suppression de la seconde régissante doit s'accompagner de la restitution du mode personnel à la place de l'infinitif : « On se sent un amour *dont j'avais perdu* . . . ».

Cette espèce de relatives infinitives n'est pas soumise aux contraintes mentionnées ci-dessus. Effectivement, on peut y trouver tous les mots relatifs avec des fréquences comparables et la valeur modale que signalait M. Grevisse disparaît :

— avec *qui* (régi par une préposition) : « [. . .] c'étaient tous ceux *sur qui* Mathieu croyait pouvoir compter encore. » (B. Clavel) ;

— avec *que* : « Il t'a laissé entrevoir ce *qu'il* était venu faire à Tigreville ? » (A. Blondin) ; « [. . .] l'absolution *qu'il* n'avait pas eu le temps de lui donner avant de la quitter. » (B. Clavel) ; « [. . .] un homme [. . .] *que* j'étais sûr d'avoir déjà vu. » (M. Butor) ;

— avec *lequel*, *laquelle*, etc. : « [. . .] m'adresser une demande, *à laquelle* je sentais bien qu'il me faudrait répondre par un refus. » (H. Bosco) ;

— avec *dont* : « [. . .] un disciple du Britannique Michael Balint, *dont* il a largement contribué à répandre les idées. » (*Le Point*) ; « [. . .] il publiait à leur sujet des monographies qui lui assuraient l'estime des érudits et *dont* il ne détestait pas de donner la primeur à de petites soirées. » (J. Carrière) ;

— avec *où* : « [. . .] des collines *où* les bêtes semblaient maintenant se diriger. » (H. Bosco).

Il reste pourtant une restriction : le sujet *qui* est exclu de telles relatives. En effet, si le relatif est le sujet de la subordonnée et si le sujet de la seconde régissante en est coréférentiel, le relatif est aussi le sujet de cette dernière, mais alors elle devient la relative de la première régissante et la place de la double subordination est prise par une subordination simple en chaîne. Si dans : « Il y a l'affaire du petit Savoyard que j'espère bien qui reviendra. » (V. Hugo) on donne comme sujet à *espérer*, à la place de *je*, le syntagme *le petit Savoyard*, le résultat est : « Il y a l'affaire du petit Savoyard qui espère bien revenir » (ou « qu'il reviendra »).

Dans la structure présentée ci-dessus l'infinitif est simultanément prédicat de subordonnée relative et objet direct d'un second verbe. Or, il y a des complétives infinitives d'origine interrogative telle : « Elle cherche *où poser la valise* » et il est donc possible d'avoir une infinitive doublement subordonnée, relative et complétive : « [. . .] une petite valise violette, *qu'elle* cherche *où poser* [. . .] » (M. Butor), ce qui se décompose en : « une petite valise *que poser quelque part* » et « celle cherche *où poser la petite valise* ».

D'habitude, dans les phrases de ce genre on considère que la partie débutant par le mot relatif est une relative de ce qui précède, ce qui écarte la double subordination, le double rôle de l'infinitif (objet direct du verbe

le plus proche à gauche et prédicat de relative). Or, on ne peut ne pas constater que de telles « relatives » sont bien singulières :

(a) le mot relatif n'y a pas de fonction syntaxique auprès du prédicat de la prétendue relative, mais après de l'infinitif objet direct de ce prédicat (parfois objet indirect);

(b) dans ces « relatives » l'infinitif ne peut être supprimé. Son caractère obligatoire n'est pas dû à une prétendue incomplétude sémantique qui résulterait de son élimination, puisque, dans la première phrase de de M. Butor ci-dessus, par exemple, on peut supprimer l'infinitif mais à condition de remplacer *que* par *dont*, c'est-à-dire un relatif qui puisse avoir une fonction auprès du verbe personnel : « un homme *dont j'étais sûr* ». Plus encore, dans la première phrase de H. Bosco ci-dessus, on ne peut supprimer non seulement l'infinitif, mais toute la complétive de la « relative ». En réalité, il s'agit de ce que la seconde régressante (dans ce cas, *il me faudrait*) est elle-même complétive d'une autre proposition (*je sentais bien*), le tout étant inséré dans la relative infinitive.

En fait, le caractère obligatoire de l'infinitif est dû à des raisons syntaxiques en premier lieu : l'infinitif subordonné à deux régressantes est l'unique élément de liaison entre elles et sa suppression provoque une rupture dans l'architecture, déjà compliquée, de la phrase, détruit son unité.

O SPECIE APARTE DE RELATIVE INFINITIVALE

(Rezumat)

Autorul consideră că în fraze ca *Tu as acheté des livres que j'ai cru avoir déjà achetés* „Ai cumpărat cărți pe care am crezut că le-am cumpărat deja” infinitivul *avoir achetés* e în același timp complement direct al lui *croire* și predicatul unei relative introduse de primul *que* și determinînd pe *livres* (*que ... avoir déjà achetés*).

Contrar opiniei curente conform căreia după *livres* ar începe o relativă, autorul relevă că într-o asemenea „relativă” pronumele relativ are funcție nu pe lingă predicat, ci pe lingă infinitiv și că infinitivul este necesar pentru integritatea frazei, întrucît el este unica legătură între două regente (*Tu as acheté des livres* și *j'ai cru que*) care nu întrețin relații sintactice directe (a se vedea : **Tu as acheté des livres que j'ai cru* „*Ai cumpărat cărți pe care am crezut” : în română pronumele complement pleonastic *le* apare pe lingă *am cumpărat*, nu pe lingă *am crezut*, iar în franceză participiul trecut se acordă cu complementul direct *que* în *avoir achetés*, nu în *ai cru*).

Octombrie 1988

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

COMPARAȚIA — CATEGORIE GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE?

TEODOR CAPOTĂ

1. Fenomen gramatical complex, comparația sau „gradele de comparație” constituie una dintre cele mai „controversate” probleme ale gramaticii românești actuale¹.

2. Studii mai vechi² sau mai noi³ încadrează comparația între categoriile gramaticale ale limbii române alături de gen, număr, caz, persoană, timp, mod, diateză⁴.

Fiind considerată categoric gramaticală „de relație”⁵, ea caracterizează adjectivul, unele adverbe de mod, timp și loc, precum și substantive cu sens adjectival și chiar pronume, interjecții și numerale⁶.

În consecință, adverbul este clasificat între părțile de vorbire flexibile, deoarece își schimbă forma după comparație. Astfel, o „construcție” precum *mai bine* este considerată formă flexionară a adverbului *bine*.

3. Eforturile de organizare a comparației într-un sistem au condus la identificarea indicilor formali ai categoriei în speță, a unor „morfeme de comparație”, pe baza criteriului distribuției. Comparația „categorie gramaticală” ar avea astfel, după M. Manoliu, patru membri: „pozitivul”, „comparativul de superioritate”, „comparativul de egalitate” și „superlativul relativ”, fiecare cu formantul specific⁷. Calitatea de „morfem al comparației” ar fi probată de distribuția proprie a acestor segmente de expresie.

4. Conform acestei opinii, însușită și de alte cercetări, „morfemele comparației” sînt:

I = *cel mai*, „morfem” al superlativului relativ care implică un termen de comparație introdus prin *dintre*;

¹ Vezi Gh. D. Trandafir, *Aspecte controversate ale categoriei comparației în româna contemporană*, în idem, *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, 1982, p. 13—26.

² Vezi I. Iordan et al., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 64—65; E. Vasiliu et al., *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 283—307.

³ Vezi G. Ciompec, C. Dominte, V. Guțu-Romalo, E. Vasiliu, *Limba română contemporană*, sub coordonarea acad. I. Coteanu, vol. I, București, 1974, p. 179—180; I. Iordan, VI. Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 341—343.

⁴ Comparația este exclusă dintre categoriile gramaticale de către D. D. Drașoveanu, *Curs de sintaxă* ținut la Facultatea de Filologie din Cluj în anul universitar 1969—1970; idem, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 69, 1.1. a) *Observație*.

⁵ Vezi I. Iordan et al., *op. cit.*, p. 62—65.

⁶ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 38—39.

⁷ Vezi M. Manoliu, *Asupra categoriei comparației în limba română*, în SCL, XIII, 1962, nr. 2, p. 201—214.

II = *mai*, „morfem” al comparativului de superioritate legal de termenul al doilea al comparației prin *decît*;

III = $\emptyset$ (*tot așa de, la fel de etc.*), „morfem” al comparativului de egalitate, presupunînd un al doilea termen de comparație introdus prin *ca*;

IV = $\emptyset$, „morfem” al pozitivului care nu presupune nici un termen de comparație⁸.

5. Considerînd categoriile gramaticale grupări ale unor sensuri logico-gramaticale exprimate prin „fapte concrete de limbă”⁹ segmentale sau suprasegmentale, facem distincția între *gramem*¹⁰ (unitate minimală dotată exclusiv cu sensuri gramaticale) și *lexem* (unitate minimală dotată exclusiv cu sens lexical). Gramemul este indicele formal al categoriei gramaticale¹¹.

6. Într-o relație binară lexemul se constituie ca termen regent sau subordonat, avînd funcție sintactică, iar gramemul ca relator, în poziție interlexematică, după modelul T-r-T în care T = L (lexem) și r = g (gramem).

În consecință, un gramem nu are funcție sintactică și nu poate fi termen într-o relație binară, precum lexemul.

7. În cercetarea caracterului de „categorie gramaticală” al comparației este necesar răspunsul la întrebările :

a) Au așa-numitele „morfeme” o distribuție proprie determinată tocmai de această calitate a lor?

b) Sint aceste „morfeme” niște indici formali ai comparației, niște grameme, sau sint lexeme?

c) Au aceste „morfeme” sensuri relaționale interlexematice?

8. *Cel* „morfem” s-ar deosebi prin poziție de *cel* „articol” prin următoarele :

a) Poate sta înaintea adverbilor de calitate (ex. *învață cel mai bine*), pe cînd articolul *cel* nu suportă această topică (**învață cel bine*¹²).

Observații.

1. Distribuția diferită a lui *cel* se explică prin apartenența la clase morfologice diferite : *articol* (ex. *El este cel mai bun*) și *adverb*¹³ (ex. *El învață cel mai bine*).

2. *Cel* adverb poate apărea în contextele *cel tîrziu*, *cel mult*, *cel puțin* necomparative (ex. *A întîrziat cel puțin o oră.*).

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Categoriile gramaticale reprezintă sensurile logico-gramaticale (deosebite de sensurile lexicale) care se exprimă prin forme concrete de limbă, segmentale (fonem, morfem, combinație de foneme sau de morfeme) sau suprasegmentale (intonația)”, în I. Jordan et al., *op. cit.* p. 155.

¹⁰ Noțiunea de *gramem* (sau *tagmen*) apare cu alt sens la K. L. Pike, *Taxemes and Immediate Constituents*, în „*Language*”, 19, 1943; B. Pottier, *Vers une sémantique moderne*, în „*Travaux de linguistique et de littérature*”, 11, 1964, n° 1, p. 109 și urm.; A. Vraciu, *Lingvistica generală și comparată*, București, 1980, p. 199.

¹¹ Sub noțiunea de *gramem* cuprindem desinențele, sufixele morfologice, pe al acuzativului personal, *să* al conjunctivului, articolul hotărît și nehotărît, alternanțele fonetice, verbele auxiliare, accentul, topica. Aproximativ aceleași au fost cuprinse de D. D. Drăsoveanu, *op. cit.*, p. 67—81 sub denumirea de *morfem*.

¹² Vezi M. Manoliu, *op. cit.*, p. 205 și urm. „Morfemul” *cel* „selectează și adverbe /cel mai bine/”, în I. Jordan et al., *op. cit.*, p. 65.

¹³ Vezi G. G. Neamțu, *Note despre „cel” adverbial*, în StUBB, series Philologia, XVII, 1972, fasc. 1, p. 117—121.

3. Într-un exemplu ca *S-au calificat numai cei bine clasafi*, articolul „suportă topica” articol + adverb de calitate.

4. În exemplul *învăță cel mai bine, cel* se distribuie cu *mai*, nu cu *bine*.

b) Suportă topica adjectiv + substantiv (ex. *cel mai bun om*), pe cînd articolul nu (**cel bun om*)¹⁴.

Observații.

1. *Cel* „morfem” nu suportă topica adjectiv + substantiv în exemplul *cel mai bun om*, ci topica adverb + adjectiv + substantiv, în care adverbul este *mai*.

2. Deosebirile distribuționale dintre articolul *cel* și „morfemul” *cel* nu pot fi făcute pe baza comparării contextelor diagnostice ale lui *cel* cu cele ale lui *cel mai*, deoarece ocurențele lui *mai* sînt în mod firesc diferite de ocurențele lui *cel*.

3. Articolul *cel* suportă topica adjectiv + substantiv cînd adjectivul este un numeral (ex. *cei doi oameni*), context în care nu poate apărea combinația *cel mai* (**cei mai doi oameni*).

c) Nu admite înaintea sa un nume propriu (**Ștefan cel mai mare*), pe cînd articolul da (*Ștefan cel Mare*)¹⁵.

Observație. Incorectitudinea unui enunț precum **Ștefan cel mai mare* nu se datorează calității de „morfem” a lui *cel* (deosebit de articolul *cel* din *Ștefan cel Mare*, ci faptului că adjectivul *mare* nu poate fi gradat intensiv prin *mai* (*băiatul mai mare*, dar nu **Ștefan mai mare*).

În concluzie, argumentarea unui „morfem al superlativului relativ” *cel mai*, susținută pe baza unor contexte diagnostice specifice ale articolului *cel* și ale „morfemului” *cel*, nu este destul de concludentă, deoarece :

1. Sînt comparate contextele unui cuvînt (*cel*) cu contextele a două cuvinte (*cel mai*) și în acest caz deosebirile nu sînt relevante ;

2. Distribuția lui *cel mai* nu este specifică unui „morfem”, ci este o resultantă a distribuțiilor lui *cel* (articol, adjectiv, pronume¹⁶ sau adverb) și a distribuției lui *mai* (adverb al intensității).

3. *Cel mai* nu poate fi socotit gramem, deoarece este format din două lexeme (*cel* + *mai*) care :

— au sens lexical ;

— sînt termeni în relații binare (*învăță cel mai bine* = *învăță bine* + *mai bine* + *cel mai* ; *cel mai bun om* = *om cel bun* + *mai bun*) și pot avea funcție sintactică.

4. *Cel mai* nu are sens relațional, ci sens lexical.

9. *Mai* „morfem de comparație” ar fi deosebit prin poziție de *mai* „adverb” prin următoarele :

a) Poate sta după *cel* (ex. *cel mai bun*), pe cînd adverbul *mai* nu (**cel mai pot*)¹⁷.

¹⁴ Vezi M. Manoliu, *op. cit.*, p. 203 și urm.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Vezi G. G. Neamțu, *Morfosintaxa demonstrativului CEL (CEA, CEI, CELE)*, în StUBB, XVIII, 1973, fasc. 1, p. 145—148.

¹⁷ Vezi M. Manoliu, *op. cit.*, p. 205.

Observații.

1. Sensurile lexicale ale lui *mai* sînt numeroase¹⁸ și astfel adverbele respective au distribuții diferite. Adverbul de timp *mai* se combină cu o parte de vorbire care include durată (verbul) (ex. *mai cîntă*), în vreme ce adverbul de intensitate *mai* se combină cu părți de vorbire care pot fi gradate intensiv (ex. *mai bun, mai bine, mai ceva, mai poet*). Un adverb de intensitate *mai* înaintea verbului este, desigur, imposibil (**cel mai pot*).

2. *Cel* (articol, adjectiv etc.) nu acceptă ocurența verbului (în lipsa acordului), astfel că imposibilitatea **cel mai pot* este logică.

3. Deosebiri invocate, între *mai* care poate sta după *cel* și *mai* care nu poate sta după *cel*, nu sînt cele dintre un „morfem” și un „adverb”, ci dintre două tipuri de adverbe (de intensitate și de timp).

b) Poate sta după verb (*el este mai harnic*), pe cînd adverbul nu (**el este mai*)¹⁹.

Observații.

1. Deosebirile poziționale dintre *mai* din *el este mai harnic* și *mai* din *el mai este harnic* sînt cele dintre un adverb de intensitate și, respectiv, un adverb de timp. Adverbul de timp stă înaintea verbului regent, iar adverbul de intensitate înaintea adjectivului (adverbului) regent, astfel că enunțul **el este mai* nu poate fi decît nereperabil.

2. Adverbul *mai* poate fi precedat în unele situații de un verb, chiar dacă nu este de intensitate (*a sosit mai deunăzi, s-a întîmplat mai demult*).

Rezumînd, considerăm susținerea unui „morfem al comparativului de superioritate” *mai* neîndeajuns argumentată, deoarece :

1. Distribuția proprie invocată este nu a unui „morfem”, ci a unui adverb de intensitate *mai*, deosebit de alte adverbe omonime ;

2. *Mai* nu este un gramem, ci un lexem care :

— are sens lexical intensional, iar nu sens relațional ;

— este termen într-o relație binară (*el este mai harnic* = *el este* + *el harnic* + *mai harnic*) și poate avea funcție sintactică.

10. 0 (*tot așa de, la fel de* etc.) atunci cînd cer un adjectiv (adverb) „urmat de *ca*” se constituie ca „morfem al comparativului de egalitate”²⁰.

Observații.

1. Distribuția construcțiilor *tot așa de, la fel de* etc. nu poate argumenta calitatea de „morfeme” ale comparației, cită vreme termenii comparației se relaționează prin alt cuvînt (*ca*), iar așa-numitul „morfem” este omisibil.

2. În enunțul *Om ca badea nu mai este*, comparativul de egalitate se realizează fără „morfemul” 0 (*tot așa de, la fel de* etc.) și fără adjectivul (adverbul) „cerut” de acesta, ceea ce argumentează că segmentele în cauză nu sînt gramemele comparației de egalitate.

¹⁸ În legătură cu valorile lui *mai*, vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 310—311.

¹⁹ Vezi M. Manoliu, *op. cit.*, p. 203.

²⁰ *Ibidem*, p. 205.

3. *Tot așa de, la fel de* etc. sint combinații de lexeme (locuțiuni adverbiale) care se constituie ca termeni în relații binare, putînd avea și funcție sintactică.

Ex. *Ion este un om tot așa de bun ca Gheorghe.*

T
T
T
↑
↑
↑

11. $\emptyset$ este un „morfem” care caracterizează „pozitivul”, presupunînd absența obligatorie a termenului de comparație²¹.

Observații.

1. „Absența obligatorie a termenului de comparație” înseamnă absența însăși a comparației, iar dacă nu există comparație, nu poate exista nici „morfem al comparației”.

2. Morfelele $\emptyset$ nu arată lipsa categoriei gramaticale pe care o reprezintă, ci a materialului lingvistic corespunzător. În *fag* $\emptyset$ morfemul $\emptyset$ nu arată lipsa categoriei numărului, ci a unui material lingvistic care să indice singularul în opoziție cu pluralul (*fagi*).

12. Din observațiile făcute se desprinde ideea că presupusele „morfeme ale comparației” (*cel mai, mai, $\emptyset$ /tot așa de, la fel de* etc. / și $\emptyset$) nu-și pot argumenta această calitate printr-o distribuție proprie, din motivele arătate mai sus.

Ele sînt niște părți de vorbire care pot apărea sau nu în structura unei construcții comparative. Dacă o comparație se poate realiza fără ele înseamnă că acestea nu sînt gramemele (indicii formali) acelei categorii gramaticale. O comparație presupune :

a) asemănare : Ex. *Femeie ca aceea, mai rar!* / fără $\emptyset$ (*tot așa de*) /

b) deosebire : Ex. *Ea e înaltă față de el.* / fără *mai*; *El este mai marele lor.* / fără *cel*; *Ion e altfel decît Gheorghe.* / fără *mai*.

13. *Mai* din construcțiile comparative²² este un adverb de intensitate care gradează intensiv o însușire, o circumstanță angajată într-o comparație.

Calitatea de adverb al intensității relative este probată de faptul că :

1. Suportă postpunerea numai a cuvintelor cu sensuri lexicale gradabile (*mai înalt / bun, mare, bine, tîrziu, aproape, al dracului* etc.), dar nu a celor care nu admit această variabilitate (**mai simfonic / rotund, aici, mîine* etc.).

2. Nu suportă postpunerea cuvintelor ale căror sensuri lexicale arată deja o gradare intensivă relativă sau absolută (*mai optim* și *mai superior* nu sînt corecte).

3. Nu suportă postpunerea cuvintelor a căror variabilitate intensivă este blocată de un termen subordonat (**mai roșu-aprins / verde-deschis* etc. /, **mai greu de tot* etc., față de *roșu mai aprins, verde mai deschis*).

4. Nu suportă încadrarea în structuri închise (**Mircea cel mai Mare, *Mihai mai Viteazul, *Marea mai Neagră, *izvă mai creată, bot mai gros, *mai nou-născutul, *mai verde de Paris* etc.).

²¹ Ibidem.

²² Comparația este considerată „flexiune perifrastică” de către Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 212 și „succesiune de lexeme” de către D. D. Drăsoveanu, *op. cit.*, p. 69.

14. Adverbul de intensitate *mai* realizează o relație intensivă care poate fi cuprinsă într-o construcție comparativă (ex. *Un om mai bun decât el nu există*; *Omul cel mai bun din lume este el*; cuprind relația intensivă

relativă *mai bun*).

T T
| ↑

Relația intensivă relativă realizată prin *mai* poate fi independentă de construcția comparativă (Ex. *Timpul devine din ce în ce mai bun*; *Rezultatul va fi mereu mai bun*).

15. Cind relația intensivă realizată prin adverbul de intensitate *mai* este precedată de adverbul, articolul, adjectivul sau pronumele *cel*, sintem în prezența gradului maxim al intensității relative, care poate fi cuprins într-o construcție comparativă (ex. *El înrață cel mai bine dintre toți*; *Cel mai bun dintre ei a câștigat*) sau este independent de aceasta (ex. *Sosește cel mai devreme mâine*).

16. Tot astfel, alte adverbe (*foarte, tare* etc.) sau locuțiuni adverbiale de intensitate (*extrem de, extraordinar de* etc.) formează gradul intensității absolute care poate fi cuprins într-o construcție comparativă (Ex. *Ion este foarte / extrem de etc. / bun în comparație cu alți băieți*) sau este independent de aceasta (ex. *Ion este un foarte / extrem de etc. / bun băiat*).

17. Locuțiunile adverbiale care arată menținerea aceluiași grad al intensității (*tot așa de, la fel de* etc.) apar numai în construcții comparative (ex. *Ion este tot așa de bun ca Gheorghe*; *A fost foarte frumoasă în tinerețe și astăzi a rămas la fel ca atunci*).

18. Adverbele și locuțiunile adverbiale considerate „morfeme de comparație” formează perechi correlative cu cuvintele care în construcțiile comparative introduc termenul comparant (cu care se compară): *mai ... decât (de cât, de cum, de, ca)*; *tot așa de (la fel de) ... ca (cum, precum etc.)*; *tot atât de (la fel de) ... cât (pe cât etc.)*; *cel (cea, cei, cele) (mai) ... dintre (din, între)*.

19. Rezumind, așa-numitele „morfeme ale comparației” sînt, de fapt, adverbe (locuțiuni adverbiale) de intensitate, iar nu grameme (mărci) ale comparației, chiar dacă apar adeseori în construcțiile comparative.

1. Acordarea de sens comparativ unui segment ca *mai bun*, considerat „grad de comparație”, are la bază confuzia dintre o construcție comparativă și o relație intensivă. În segmentul *mai bun*, ceea ce „pare” sens comparativ este raportarea la gradul de referință (zero) al intensității (*bun*). *Mai bun* nu este un „grad de comparație” al lui *bun*, ci un grad de intensitate. De exemplu, segmentul *Un om mai bun ca acesta* cuprinde atît o comparație (*Un om ca acesta*), cît și un grad de intensitate (*mai bun*). Termenii care se compară sînt *un om* și *acesta*, diferiți de gradul însușirii relative (*mai bun*).

2. Acceptarea unei flexiuni a adjectivului și a adverbului prin susnumitele „morfeme” (care s-a văzut că sînt părți de vorbire) creează mai multe dezavantaje și contradicții:

— adverbul este considerat parte de vorbire flexibilă;

— categoria comparației ar fi specifică numai anumitor adjective, adverbe etc., ceea ce ar presupune scindarea adverbului în adverbe flexibile (*bine, repede, aproape, tîrziu* etc.) și adverbe neflexibile (*astfel, altminteri, acolo, niciodată* etc.). Aceeași situație ar fi și la adjectiv. În

plus, ar fi necesară și o delimitare între cuvintele care au numai „gradul comparativ” și cele care au și „superlativ” (ex. : *mai acătării, mai presus, mai ceva* etc. [** foarte acătării, foarte presus, foarte ceva*, față de *mai bun, mai iute* etc. [*foarte bun, foarte iute*]).

Situația este greu de acceptat, deoarece nu există, bunăoară, nici un substantiv care să nu aibă gen, număr, caz sau verb fără mod, timp, număr etc.

20. Avind în vedere :

— calitatea de lexeme și nu de grameme a segmentelor *cel mai, mai, tot așa de, la fel de* etc.,

— faptul că aceste „morfeme” sînt, de fapt, adverbe ale intensității care pot fi cuprinse (dar nu cu necesitate) în construcțiile comparative și nu au sensuri relaționale ²³ și

— că există numeroase construcții comparative care se realizează independent de aceste presupuse „morfeme”, apreciem și noi că nu există în limba română o categorie gramaticală a comparației, ci un sistem de construcții sintactice organizate pe anumite modele structurale.

LA COMPARAZIONE — CATEGORIA GRAMMATICALE DELLA LINGUA ROMENA?

(*Riassunto*)

Analizzando la distribuzione „dei morfemi di comparazione” *cel mai, mai, Ø/tot așa de, la fel de* ecc.) e Ø, invocata per sostenere la categoria grammaticale della comparazione in lingua romena, l'autore non riconosce per questi segmenti un tale comportamento grammaticale in misura di farli dissociare dalle parti del discorso omonime.

S'accerta che questi sono *lessemi* (cariche di sensi lessicali), invece di *grammemi* (cariche di sensi grammaticali ed indici della categoria grammaticale).

Mai è un avverbio di intensità relativa, precedendo un aggettivo, avverbio ecc. (*mai bun, mai bine*) in una relazione che può essere considerata *grado dell'intensità relativa*. Quando questa relazione viene preceduta dall'articolo, avverbio ecc., *cel* (*cel mai bun, cel mai bine*) și realizza *il grado massimo dell'intensità relativa*.

La relazione d'intensità può essere contenuta in una comparazione oppure può essere indipendente.

Tot așa de, la fel de ecc. sono locuzioni avverbiali che non sono chieste con necessità nella comparazione e Ø non indica un contenuto comparativo.

Nell'opinione dell'autore la comparazione non è una categoria grammaticale, ma un sistema di costruzioni sintattiche organizzate secondo certi modelli di struttura.

Aprilie 1988

Liceul de Artă

Cluj-Napoca, str. Săvinești, 2

²³ Despre „sensul relațional”, vezi D. D. Dragoveanu, *Sens relațional și gramatem — conținut și formă la nivelul gramatical al limbii*, în Cl, XXI, 1976, nr. 2, p. 153—165.

SEMANTIC — SINTACTIC : INTERFERENȚE

VIOREL HODIȘ

0.0.1. „Unii cercetători vorbesc despre imposibilitatea unei separări nete între semantică și sintaxă”¹. Într-adevăr, sintacticul și semanticul se prezintă, cum îndeobște se acceptă, ca un tot unitar.

Cu toate acestea, o corectare științifică obiectivă trebuie să pornească de la constientizarea distincției acestor factori și să ajungă la aproximarea aportului lor specific, a ponderii lor corespunzătoare într-o relație sintactică sau alta.

Vom concretiza cele afirmate mai sus printr-o problemă de sintaxă.

0.1.0. Nu puține sint chestiunile de sintaxă a limbii române ce rețin de timp îndelungat atenția specialiștilor. Un loc record printre acestea îl dețin apozitia și, mai recent, propoziția apozitivă. S-a scris mult despre acestea, fără a se fi ajuns la un consens², ceea ce și motivează discuția de mai jos.

0.1.1. Cei mai mulți cercetători ai problemei erau de părere că apozitia, „ca *explicațiune* la altă substantivă, *caracterizează* [s.n., V.H.] mai

¹ Vezi U. Weinreich, *Explorations in Semantic Theory*, în „Current Trends in Linguistics”, vol. III, The Hague — Paris, 1966, apud Em. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, 1970, p. 80.

² Bibliografia problemei fiind vastă, semnalăm doar unele volume (în paranteză: titlul prescurtat, la care vom reveni, nerepetând prenumele autorilor): AVRAM, Mioara, *Gramatica pentru toți*, București, 1986 (*Gramatica*); BELDESCU, G., *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ* [s.l.], 1957 (*Contribuții*); BERCEANU, B. B., *Sistemul gramatical al limbii române*, București, 1971 (*Sistemul*); BUIGĂR, Gh., *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968 (*Sintaxă*); CIPARIU, T., *Gramatica limbii române, partea II. Sintetice*, București, MDCCCLXXVII (*Sintetice*); COJA, I., *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, vol. I. *Gramatica articolului*, București, 1983 (*Preliminarii*); DIMITRIU, C., *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iași, 1982 (*Sintaxa*); DRAȘOVEANU, D. D., *Sensul relațional și expresia lui în limba română*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1974 (*Sensul relațional*); GRAMATICA limbii române, vol. al II-lea, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei R.P. Române, București, 1963 (*Gramatica Academiei*); GRUIȚĂ, G., *Acordul în limba română*. București, 1981 (*Acordul*); GUȚU ROMALO, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973 (*Sintaxa*); IORDAN, I., *Limba română contemporană*, București, 1956 (LRC); IORDAN I., VI. ROBU, *Limba română contemporană*, București, 1978 (LRC); IVĂNESCU, Gh., *Sintaxa limbii române moderne*, Iași, 1948 [curs universitar litografiat] (*Sintaxa*); *Limba, logică filosofie*, București, 1968 (*Limba*); LOMBARD, Alf, *La Langue Roumaine. Une présentation*, Paris, 1974 (*La Langue*); NEAMȚU G. G., *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, București, 1986 (*Predicatul nominal*); ȘERBAN V., *Sintaxa limbii române. Curs practic*, București, 1970 (*Sintaxa*); idem, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974 (*Teoria și topica*); TEIUȘ, Sabina, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, 1980 (*Coordonarea*); TEODORESCU, Ecaterina, *Propoziția subiectivă*, București, 1972 (*Subiectiva*); TIKTIN, H., *Gramatica română*, București, 1945 (*Gramatica*); TRANDAFIR, Gh. D., *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, 1982 (*Probleme*); VASILIU, Em. ș.a., *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969 (*Sintaxa*); ZUGUN, P., *Cuvîntul. Studiu gramatical*, București, 1983 (*Cuvîntul*).

1.1.1. Din aceste exemple — ca și din toate tipurile și variantele de exemple posibile în problema raportului apozitiv — nu reiese și nu poate nicidecum să reiasă schema :

după care apozitia (a') ar fi subordonată antecedentului („explicatului”) său (a) și încă — invariabil ! — ca atribut, cum s-a crezut atât de îndelungat timp.

1.1.2. La această optică sintactic deformată s-a putut, desigur, ajunge doar prin cercetarea unui singur fel de exemple, de tipul (a), în care antecedentul este substantiv sau locuitor.

De aici falsa concluzie că apozitia — aprioric și neîntemeiat luată ca „subordonată” substantivului antecedent — este, invariabil, atribut, respectiv o subspecie a atributului substantival.

1.1.3. Luarea, mult mai recentă, în considerație a celorlalte tipuri de apozitii : adjectivală (b), verbală (c) și adverbială (d)¹¹, a pus capăt confundării apozitiei cu atributul, fără, însă, a putea învinge dintr-o dată inerția acumulată, a identificării relației apozitive cu subordonarea în genere¹².

2.0.0. Ideea conform căreia relația apozitivă ar fi confundabilă cu predicatia, respectiv apozitia cu numele predicativ, va fi inserată aici doar sumar, dat fiind că această concepție — spre deosebire de alte limbi și științe lingvistice, unde a „prins” (spre exemplu, în gramatica limbii franceze) — în sintaxa românească a reținut atenția unui număr restrâns de specialiști¹³.

2.1.0. Cum afirmam mai sus (**1.0.0.** — **1.1.3.**), și aici confuzia se datorește, după părerea noastră, caracterului unilateral, sărac în aspecte, al materialului explicativ exacerpat.

Dacă în : *colegul, prietenul* ... (varianta în nominativ a apozitiei nominale, de tipul (a)) putem presupune că am recunoaște un rest dintr-o anterioară predicatie nominală :

colegul [este] *prietenul* ... , sau :

colegul [care este] *prietenul* ... ,

în exemple de tipul (a), ca și în toate exemplele cu apozitii nominale aflate la alte cazuri decât nominativul, nu vom mai putea accepta prezumția pentru simplul motiv — de ordin sintactic însă ! —, că nici subiectul, nici predicatul (numele predicativ) nu cunosc cazurile oblice. Structuri nominale, cum ar fi :

**colegului* [este] *prietenului* ... , sau :

**colegului* [care este] *prietenului* ...

sînt nereperabile, în ciuda faptului că, sub aspectul semantic — referențial, și aici intuim că unul și același ins este *coleg* și *prieten* în același timp.

2.2.0. Cu atât mai evidentă va apărea — în tipurile de exemple (b), (c) și (d) — eroarea pe care o comit cei ce stabilesc semnul egalității

¹¹ Vezi Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, 1956, p. 141 — 164.

¹² Vezi Finuța Asan, *Propoziția apozitivă și apozitia*, în LR, X, 1961, nr. 4, p. 312 — 326.

¹³ Vezi *supra*, nota 6.

între relațiile sintactice de apozare și de predicatie, respectiv între apozitia propriu-zisă și numele predicativ.

2.2.1. Că așa este, ne-o dovedește — paradoxal — acel tip de exemple în care apozitia, ea și propoziția apozitivă de altfel, are drept antecedent chiar un nume predicativ.

„Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni, de obicei,

Ca să nu s-arate-odată ^a ^{a'} *ce sînteți — niște mișei*” (Eminescu);

„Singura mea preocupare ^a ^{A'} *una a fost : să mă aflu pe mine însumi*” (Tonitza)¹⁴.

Din exemplele de mai sus rezultă că apozitia (*a'*), ea și apozitiva (*A'*), dublează funcția antecedentului lor (*a*), care este — în ambele exemple — nume predicativ.

2.2.2. Investirea cu aceeași funcție de subordonat, însă, nu rezultă din apozare, ci din subordonare. Căci termenii apozați sînt angajați — cum s-a putut desprinde pînă aici — și într-o relație de subordonare, sînt adică dublu concatenați.

Funcția predicativă — nume predicativ, respectiv propoziție predicativă — nu este dată de către antecedent (*a*) — cum s-ar părea că afirmă unii dintre cercetătorii mai sus pomeniți —, ci de regentul (subiect al) antecedentului.

2.2.3. Întocmai așa cum apozitia *perceptibil* din exemplul (d), citat *supra* (1.1.0.): „Cîntă *discret*, abia *perceptibil*”, dublează funcția antecedentului său, *discret*, circumstanțial de mod, nu prin simpla apozare față de acesta, ci prin faptul că se subordonează, și ea, apozitia, unuia și aceluiași regent (*cîntă*), alături și independent de antecedentul său (*a*), conform schemei (I).

3.0.0. De o mult mai mare notorietate s-a bucurat la noi ideea că apozarea ar fi totuna cu *coordonarea*¹⁵, o specie — a cincea — a acesteia¹⁶, sau că ambele, coordonarea și apozarea, sînt „aspecte concrete ale unuia și aceluiași mecanism abstract de relaționare”¹⁷.

Problema aici se dedublează; astfel, vom urmări:

— analiza din punct de vedere sintactic a relației apozitive vizavi de cea de coordonare și

— analiza din punctul de vedere semantico-referențial a ambelor relații în discuție.

3.1.0. Cît privește componenta sintactică — punctăm doar unele aspecte, rezumînd scurt ce se cunoaște pînă azi —, apozarea se prezintă drept un caz particular al coordonării. Astfel:

3.1.1. Atît coordonarea, cît și apozarea ilustrează lingvistic relația logico-matematică a echivalenței, respectînd riguros cele trei proprietăți ale acesteia: reflexivitatea, simetria și tranzitivitatea¹⁸, în timp ce subordonarea nu ilustrează echivalența.

¹⁴ Vezi *Poesii* de M. Eminescu, București, 1884, p. 266 și, respectiv, N. Tomtza, *Scrieri despre artă*, București, 1964, p. 22.

¹⁵ Vezi *supra*, nota 7.

¹⁶ Vezi C. Săteanu, *Coordonarea explicativă*, în I.L., XI, 1966, p. 375—385.

¹⁷ Vezi V. Hodiș, *Natura sintactică a relației apozitive*. [I] *Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, în C.L., XVIII, 1973, nr. 3, p. 311.

¹⁸ *Ibidem*, p. 305 și urm.

3.1.2. Ca o expresie a echivalenței lor, termenii în relațiile de coordonare și de apozare realizează o conexiune sintactică *o r i z o n t a l ă* („același plan”, scriu gramaticile ¹⁹), în opoziție cu termenii subordonării, neechivalenți, care ilustrează verticala.

3.1.3. În calitate de relații de echivalență, apozarea și coordonarea își actualizează exclusiv valorile *s i n t a c t i c e* ale termenilor implicați, coordonându-se, respectiv apozându-se doar funcții sintactice între ele.

În opoziție cu acestea, subordonarea actualizează valențe eterogene : exclusiv morfologice pentru termenii regenți, sintactice pentru cei subordonați.

3.1.4. Drept consecință a simetriei relațiilor de echivalență, termenii coordonați și cei apozati s i n t e m u t a b i l i .

Regentul și subordonatul, ca parteneri ai subordonării, nu au această proprietate, în sensul că — indiferent de topică — regentul nu devine subordonatul subordonatului său și nici viceversa.

3.1.5. În calitate de relații tranzitive, coordonarea și apozarea pot îmbina mai mult decât doi termeni, prezentându-se deci ca relații *p l u r a l e*.

Subordonarea, cum indeobște se știe, este o relație strict binară, angajând doar doi și numai doi termeni : regentul cu subordonatul său. Chiar dacă un subordonat se prezintă multiplu, el va conta ca *u n u l* și nu mai mulți, astfel încît — împreună cu regentul — suma termenilor subordonării va rămîne invariabil doi.

(Ar fi de menționata aici, ca excepție virtuală, elementul predicativ suplimentar, în cazul în care i s-ar certifica statutul de dublu subordonat, unui regent verbal și altuia nominal, în cadrul presupusei sintagme ternare. ²⁰)

Dar apozarea și coordonarea se mai aseamănă și din alte puncte de vedere. Astfel :

3.1.6. Spre deosebire de subordonare, cele două concretizări ale relației de echivalență cunosc trei nivele de relaționări posibile între unitățile lor sintactice, care pot fi părți de propoziție și propoziții :

- la nivel *i n t r a p r o p o z i ț i o n a l* (părți de propoziție);
- la nivel *i n t e r p r o p o z i ț i o n a l* (propoziții), aspecte indeobște cunoscute, precum și :

- la nivel mixt, *i n t r a / i n t e r p r o p o z i ț i o n a l*, între cele două nivele : coordonarea, respectiv apozarea unor părți de propoziție cu propoziții, ca în exemplele :

„*Alexandru Costin ȘI cine au fost pre cai mai buni au scăpat de perire*” ²¹ (coordonare);

„*Singura mea preocupare una a fost : să mă aflu pe mine însumi*” ²² (apozare).

¹⁹ Vezi *Gramatica Academiei*, p. 130.

²⁰ Vezi o bibliografie a problemei la V. Hodiș, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, în LR, XVI, 1967, nr. 6, p. 485.

²¹ Apud Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, în SG, II, 1957, p. 156

²² Vezi *supra*, nota 14.

meu, / Si *mumă-mea e marea*" (Eminescu) ²⁶, în cazul în care s-ar demonstra fără posibilitate de îndoială identitatea noțională a termenilor ce concretizează funcțiile în discuție : subiect — nume predicativ.)²⁷

4.0.0. Pornind de la existența acestei caracteristici semantice-referențiale, care opune apozarea celorlalte tipuri de relații (vezi **3.2.1. — 3.2.4**), s-a ajuns la o optică nouă, și anume considerarea apozării drept relație sintactică distinctă, opusă tuturor celorlalte.

4.1.0. Primul la noi angajat pe această poziție este M. MITRAN, care introduce și unele criterii de comparare a celor trei tipuri de relații sintactice : coordonarea, subordonarea și apozarea. Din aplicarea acestor criterii „rezultă [...] că raportul apozitiv este deosebit atât de coordonare cât și de subordonare” ²⁸.

4.2.0. Numind-o „relație apozitională”, alți specialiști ²⁹ vin să ilustreze punctul de vedere prezentat mai sus, precizând că „prin *conținutul* ei [prin caracterul unireferențial al termenilor, !? n.n., V.H.] relația apozitională seamănă cu cea de subordonare [dar] seamănă și cu cea de coordonare — *prin formă* [s.a.]”, respectiv prin structura sintactică.

Aici se pune accentul pe a s e m ă n ă r i, în timp ce M. Mitran se întemeiază pe d e o s e b i r i.

4.3.0. Preluând termenul de „relație de echivalență” ³⁰, o concepție foarte apropiată de precedentele (**4.1.0. — 4.2.0.**) dezvoltă Ecaterina TEODORESCU ³¹ și Valeria GUȚU ROMALO ³², care consideră, de asemenea, apozarea drept „o relație de alt tip” ³³.

4.4.0. Un alt mod de a concepe relația apozitivă, văzută ca distinctă, aparține lui V. ȘERBAN, care îi acordă un nou nume, „*raportul referențial* [ce] se realizează în sintagme de tip apozitiv [s.a.]” ³⁴.

5.0.0. Mai înregistrăm — ca a cincea și ultima — opinia conform căreia „raportul dintre apozitie (apozitivă) și determinatul său nu e nici de coordonare, nici de subordonare, e un raport [...] n e g r a m a t i c a l”, după afirmația nu lipsită de contradicție a Vioricăi FLOREA ³⁵.

5.1.0. În bibliografia problemei întâlnim poziții și mai categorice, cum este cea a lui D.D. DRAȘOVEANU, după care „apozitia nici nu se află în vreun raport gramatical cu acesta [= partenerul de relație, antecedentul, văzut ca determinat, n n., V.H.], ci în n o n r a p o r t” ³⁶.

²⁶ Vezi M. Eminescu, *op. cit.*, p. 282.

²⁷ Vezi Beldescu, *Contribuții*, *passim*.

²⁸ Vezi M. Mitran, *Despre apozitie și raportul apozitiv*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 40.

²⁹ Vezi Gh. Bulgăr ș.a., *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 38.

³⁰ Vezi termenul la V. Hodis, *Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 47—61.

³¹ Vezi *Subiectiva*, p. 132 și urm.

³² Vezi *Sintaxa*, p. 43 și urm.

³³ *Ibidem*, p. 43.

³⁴ Vezi *Teoria și topica*, p. 150.

³⁵ Vezi *art. cit.*, p. 184.

³⁶ Vezi *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 22.

5.1.1. Acad. I. IORDAN ³⁷, Gh. NEDIOGLU ³⁸, Elena CARABULEA ³⁹, I. MUȚIU ⁴⁰, Șt. HAZY ⁴¹ ș.a. au ilustrat, mai mult sau mai puțin tangențial, teza aceasta a nonraportului, sau — cum o numesc unii dintre cei mai sus citați — a independenței apozitiei față de antecedentul său.

5.2.0. D. D. Drașoveanu, cel mai fervent susținător al tezei — și cel mai laborios —, și-o argumentează printr-un fapt „de conținut sintactic” — sus-menționatul „nonraport”, nesubordonarea apozitiei față de antecedent —, fapt ce se sprijină pe un altul, „de expresie”, „poziția parantetică”, în care apozitia, ca și propoziția apozitivă, se prezintă frecvent.

5.2.1. Cît privește primul argument, cel „de conținut”, sintem și noi de acord că apozitia (*a'*) nu se subordonează antecedentului său (*a*), conform schemei (II), cîtă vreme ea îi este subordonată regentului acestuia, conform primei (I) — așa cum afirmam *supra* (1.0.0. — 1.1.3.).

5.2.2. Referitor la al doilea argument, de ordinul „expresiei”, numita „poziție parantetică” — *diagnostică*, în concepția d-sale, al nonraportului —, menționăm următoarele :

a) Nu toate tipurile de apozitii apar cu necesitate în poziție parantetică. Avansăm ideea că pentru unele tipuri această „poziție” este chiar contrară sistemului. Astfel :

— uneori se suspendă pauza din stînga, respectiv cea care ar avea menirea să „izoleze” apozitia de antecedentul său :

„Și ce-î *aceea moarte*, maică bună ?” (Păunescu) ⁴²;

— alteori cea din dreapta :

„*Virtutea* pentru dinșii — *ea* nu există [...]” (Eminescu) ⁴³,

— după cum pot fi suspendate ambele :

„Bineînțeles că *la loc la catedră* nu l-a mai pus [...]” (Preda) ⁴⁴.

b) Unde apare, poziția parantetică nu vine să anuleze raporturile sintactice preexistente :

— nici cele de subordonare :

„[...] te *poftesc (LA praznic)* și pe dumneata” (Creangă) ⁴⁵;

„[...] *Rămîi — copii LOR* de azi — părinte” (Păunescu) ⁴⁶;

— nici cele de coordonare :

„*Cea mai curentă — ȘI mai penibilă* — confuzie este *aceea* [...]” (Iosifescu) ⁴⁷.

c) Și din moment ce nu are vocația de a neutraliza relațiile de subordonare, nici cele de coordonare, nu credem că poziția parantetică ar

³⁷ Vezi *LRC*, p. 533. În ediția Iordan—Robu, *LRC*, se aduc îmbunătățiri punctului de vedere. A se vedea p. 554—556, 609—610, 631—637, autorii prezentînd relația ca avînd o existență sintactică distinctă.

³⁸ Vezi *Independența subiectului*, în *LR*, IV, 1955, nr. 2, p. 13.

³⁹ Vezi *Repetarea și reluarea subiectului în limba română din sec. al XVI-lea—al XVIII-lea*, în *Omagiu Rosetti*, p. 103—109.

⁴⁰ Vezi *Construcțiile incidente și valoarea lor în româna contemporană*, în *AUT*, II, 1964, p. 254.

⁴¹ Vezi *Cursul de sintaxă*, ținut la Facultatea de Filologie din Cluj-Napoca în anul univ. 1987/1988, *passim*.

⁴² Vezi A. Păunescu, *Locuri comune. 202 poezii noi*, București, 1986, p. 93.

⁴³ Vezi M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁴ Vezi M. Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. II, București, 1980, p. 40.

⁴⁵ Apud T. Blajovici ș.a., *Culegere de texte pentru dicționari*, București, 1976, p. 22.

⁴⁶ Vezi A. Păunescu, *Pămîntul decamdată*, București, 1976, p. 144.

⁴⁷ Vezi S. Iosifescu, ș.a., *Analiză și interpretare. Orientări în critica literară contemporană*, București, 1972, p. 90.

avea puterea să desființeze numai relația de apozare, atât de asemănătoare, structural, cu cea de coordonare.

d) De altfel, poziția parantetică nu este altceva decât o unitate de juxtapuneri, două la număr; or, se acceptă de mult timp că juxtapunerea este un mijloc de exprimare — nu de negare — a relațiilor sintactice, în special a relațiilor numite „de nondependentă”⁴⁸, între care socotim atât coordonarea, cit și apozarea.

5.2.3. Astfel încât găsim îndreptățită afirmația că poziția parantetică — în măsura în care „izolează” — n-o face în calitate de procedeu gramatical specializat în desființare de relații sintactice (din moment ce acestea rămân !), ci ca unul a f e c t i v — e m f a t i c, vizînd, în principal, alte scopuri decât cele sintactice, fenomene exterioare, atribuite „paralingvajului”⁴⁹.

6.0.0. Din acest sumar excurs asupra evoluției concepțiilor referitoare la relațiile sintactice în discuție se poate trage o primă concluzie: în apropierea (respectiv identificările, confundările) apozării de (cu) celelalte tipuri de relații sintactice sau, dimpotrivă, în considerarea acestora ca distinctă — acestea fiind orientările, polarizările fundamentale cristalizate pînă acum — dătătoare de ton sint, cum s-a văzut pînă aici, cele două componente dominante: s e m a n t i c u l și s i n t a c t i c u l.

Comparînd cele două orientări fundamentale se degajează cu ușurință ideea că „disputa” este generată și pe tot parcursul alimentată de faptul că se supralicitează, de către cercetători, unul din componente în detrimentul celuilalt.

6.1.0. Apelînd numai la semantic („apozitia lămurește înțelesul cuvîntului explicat” — definiție arhicunoscută), mai precis la sensurile unireferențiale ale termenilor („vorba determinată și apozitiunea sunt două denumiri pentru același lucru” — TIK-TIN⁵⁰), partizanii apozitiei-atribut au ajuns să nesocotească în întregime sau aproape în întregime aspectul structural-sintactic, total deosebit, al celor două realități, astfel confundate.

6.2.0. În ce privește apropierea apozării de relația predicativă, menționăm că există, într-adevăr, un tip de nume predicativ numit „de echivalență” sau — cum precizăm mai sus (3.2.4.) — „de identitate”, care desemnează același referent cu cel al subiectului propoziției (chiar dacă nu poate fi dovedită „identitatea” noțională a subiectului și numelui predicativ: *cerul este tatăl; muma este marea* — a se vedea exemplul de sub 3.2.4.).

Rămînînd, însă, numai la echivalența semantică (de referent), fără a cerceta structura sintactică diferită a apozării față de predicatie, s-a ajuns — inevitabil — la confundarea relațiilor (a se vedea și discuția de sub 2.1.0. — 2.2.1.).

7.0.0. A venit, însă, și reacția. Diminuînd ca se poate rolul particularităților s e m a n t i c - r e f e r e n ț i a l e — diferențiatoare — în favoarea componentei s i n t a c t i c e — unificatoare — unii autori, printre

⁴⁸ Vezi termenul la Valeria Gușu Romalo, *Sintaxa*, p. 41.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 58.

⁵⁰ Vezi *Gramatica*, p. 182.

care Valeria GUȚU ROMALO și subsemnatul, constată o asemănare a apozării cu coordonarea, cum s-a discutat pe larg, mai sus (3.0.0.—3.2.4.).

7.1.0. Dialectica sintactică—semantică este exploatată și de autorii ce consideră relația apozitivă distinctă. Doar că aici planurile sint inversate.

Tipică din acest punct de vedere ni se pare poziția Valeriei GUȚU ROMALO, cînd afirmă că „prin particularitățile constatate pînă acum [este vorba despre componenta sintactică, n.n., V.H.] relația de echivalență [= apozitivă] nu se diferențiază de relația de coordonare”⁵¹, concluzie identică cu cea a subsemnatului.

„Deosebirea nu se poate realiza — afirmă autoarea — decît prin apel la funcția referențială”⁵², adică la componenta semantică, poziție concordantă — din nou — cu a noastră.

7.2.0. Confruntarea — cit se poate de elocventă și necesară pentru scopul urmărit aici — ne învederează cum este posibil ca, pornind de la aceeași platformă de idei în analiza aceluiași fenomene sintactice, să se ajungă la decizii opuse.

Supraestimarea sintacticului (structuralului) impune soluția că cele două realități sintactice sînt relații de unul și același tip, coordonativ, cu variantele: coordonarea propriu-zisă (a termenilor plurireferențiali) și apozarea (termenilor unireferențiali).

Invers, sacrificarea sintacticului sau subordonarea acestuia componentei semantic-referențiale conduce la rezultatul contrar: apozarea este privită ca „o relație de alt tip”⁵³ decît coordonarea.

8.0.0. Poate că adevărul științific este — și aici, ca în atîtea alte domenii — undeva între cele două soluții extreme. O corectă analiză a acestor fenomene sintactice presupune o corespunzătoare apreciere a ponderii fiecăruia din factorii sintactic-semantic implicați.

Afirmația aceasta nu dă, însă, răspuns întrebării: care-i importanța corespunzătoare a semanticului în considerațiile noastre asupra fenomenelor sintaxei, asupra sintacticului?

8.1.0. În cercetările întreprinse de noi asupra relațiilor sintactice în discuție am acordat pînă în prezent rolul hotărîtor componentei sintactice, recunoscînd doar unul secund celei semantic-referențiale.

Și aceasta, din convingerea că sintacticul este factorul stabil, relevant, obiectiv — ca fapt gramatical este. Totodată, am ignorat metodic⁵⁴, adică voit și conștient, semanticul, care — ca fapt extragramatical — este în bună măsură subiectiv, fluctuant, instabil și nerelevant sau prea puțin relevant față de categoriile gramaticii în genere și ale sintaxei în speță.

8.2.0. Sintem de acord cu „unii cercetători [care] vorbesc despre imposibilitatea unei separații nete între semantică și sintaxă”⁵⁵.

Tocmai de aceea, considerăm că nu vidarea sintacticului de semantic, ci subordonarea unuia din acești factori celuilalt, și

⁵¹ Vezi *Sintaxa*, p. 44.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 43.

⁵⁴ Vezi *GL*, XXI, 1976, nr. 1, p. 101.

⁵⁵ Vezi *supra*, nota 1.

anume subordonarea semanticului, este ceea ce se impune de la sine.

A permite imixtiuni semantice de natură „a sufoca” sintacticul în sintaxă, gramaticalul în genere în gramatică, nu credem că este o soluție științifică salvatoare.

Credem, împreună cu autorii volumului *Limbaaj, logică, filozofie*, în adevărul propoziției, valoroasă cât o maximă : „considerațiile de semantică sînt partea slabă în analiza limbii”⁵⁶, a gramaticii.

8.3.0. Semanticul și sintacticul formează, cum s-a afirmat, un tot solidar.

Dar, cum semanticul este factorul subiectiv, sintacticul — cel obiectiv (8.1.0.), este firesc și logic să subordonăm factorul subiectiv celui obiectiv, și nu invers, dacă vrem să obținem un spor de obiectivitate științifică în cercetările întreprinse asupra unui fenomen atît de complex cum sînt limbile naturale.

Căci, într-adevăr, așa cum spune marele savant lingvist care este Alf LOMBARD, „rien n'est plus difficile à définir et à délimiter que les catégories grammaticales”⁵⁷.

SÉMANTIQUE — SYNTAXIQUE : INTERFÉRENCES

(Résumé)

Étant donné qu'on ne peut pas délimiter nettement les facteurs syntaxique et sémantique dans l'analyse des relations syntaxiques, l'auteur a pour point de départ la distinction de ceux-ci, pour arriver à une approximation de leur apport spécifique, de leur poids dans la syntaxe.

La solution proposée consiste, — non pas à vider l'élément syntaxique de celui qui est sémantique — mais, bien dans la subordination du facteur subjectif instable (sémantique) au facteur objectif et relevant (syntaxique), pour obtenir plus d'objectivité scientifique.

Noiembrie 1988

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

⁵⁶ Vezi *Limbaaj*, p. 6.

⁵⁷ Vezi Alf Lombard, *L'Apposition dans le français d'aujourd'hui*, în *Mélanges K. Michaëlisson*, Göteborg, 1952, p. 322.

ORIGINEA LUI SÎNT

VICTOR IANCU

În graiurile dacoromâne, verbul (predicativ, auxiliar și copulativ) *a fi* cunoaște la indicativ prezent, persoanele I singular și a III-a plural, trei forme : -s, *îs* și *sînt*¹. Originea primelor două a fost de mult și pe deplin elucidată : *s* < *sum* sau *sunt*, după caz, în ambele situații înregistrându-se faza intermediară *su*². La persoana a III-a plural s-ar putea să se fi trecut anterior printr-o altă fază de tranziție : *sun*³. Deci *sunt* > *sun* > *su* > *s*. Indiferent de numărul fazelor tranzitorii, româna trebuia să ajungă obligatoriu la *su*, pentru că în această zonă a Romaniei se consennează, unanim, căderea tuturor consoanelor din finala cuvîntului⁴. A se vedea în acest sens mai ales soarta desinențelor verbale și a altor forme aflate într-o situație pozițională similară : lat. *videt* > rom. com. *veade*; lat. *audimus* > rom. com. *audzimu* (mai tirziu, *audzim*^u); lat. *laudant* > rom. com. *laudă*; lat. *dēcem* > rom. com. *dzeace*; lat. *meus* > rom. com. *mieu*; lat. *sursum* > rom. com. *susu* (*sus*^u). Forma *îs* a apărut prin proteza lui *i* de la cealaltă formă, de bază, *s*⁵. Afirmția din DEX cu privire la „prescurtarea” lui *îs*, menționată mai sus (nota 1), nu se susține. Așadar, explicarea formelor -s și *îs* nu ridică dificultăți majore în calea cercetătorului.

În schimb, *sînt* are o istorie mai complicată. Cele dintii sinteze asupra istoriei limbii române pornesc, în explicarea acestei forme, de la conjunctivul prezent, persoana a III-a plural, *sînt*⁶. Este straniu cum lingviști de talia lui Ovid Densusianu și Al. Rosetti nu și-au pus, în acest caz, problema imposibilității păstrării consoanelor finale din latină pînă

¹ *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei R.S. România, 1982, p. 227, le consennează ca atare, fără a comenta statutul lor în limbă. În schimb, DEX s.v. *fi*, notează : „prez. ind. *sînt* (fam. și pop. *îs*, prescurtat -s)”.

² Înregistrată ca atare în textele secolului al XVI-lea : vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1986, p. 509.

³ Vezi, în această privință, situația din Italiană, unde faza *son* (< *sum* și *sunt*) a fost foarte importantă atît pentru trecerea la aproape generalizatul *sono*, cît și pentru evoluția în sens invers, spre *so*, o formă mai puțin răspîndită ; cf. Gerhard Rohls, *Grammatica storica della lingua italiana. Morfologia*, Torino, 1968, p. 267—269.

⁴ Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei R.S. România, 1965, p. 23 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 124—126 ; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 122. Acesta din urmă menționează și punctul de plecare al diverselor „dispariții” consonantice.

⁵ Vezi *Istoria limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 293.

⁶ Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, I. *Originile*, București, 1961, p. 108—109 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 147—148. Ov. Densusianu notează etimonul latin cu asterisc : **sint*, ca și pe **sitis*. Desigur, asteriscul se referă aici la neatestarea formelor respective ca indicative, nu la o neatestare absolută. Al. Rosetti menționează și ipoteza lui P. Skok cu privire la proveniența lui *sint* din bg. *sm*, căruia i s-a atașat un *t* de la *sunt*.

în zilele noastre ⁷. În plus, n-au insistat nici asupra altor aspecte de ordin fonetic. Ce fel de *i* era în *sint*, scurt, lung? De la *sint* nu se putea ajunge nicicum la *sint*, chiar dacă s-ar fi conservat (printr-un „miracol lingvistic”) consoanele finale: *s* urmat de *i* se transformă, obligatoriu, în cuvintele moștenite din latină, în *ș* (*sic* > *și*, *sibi* > *șie*, *resina* > *rășină*) ⁸. De la *sint*, în schimb, se ajunge, tot obligatoriu ⁹, la **se*. Așadar, posibilele rezultate ale celor două forme din latină *sint* **și* (< *sint*) și **se* (< *sint*). În vremea din urmă această lacună a fost observată și, drept urmare, s-a propus un alt etimon: **sintunt*. Deci *sint* + desinența -unt de la verbe ca *tacunt*, *colligunt*, *audiunt* sau *sint* × *sunt*, cu alte cuvinte o contaminare dintre cele două forme ¹⁰. Explicația aceasta presupune automat existența vocalei scurte în prima silabă. Numai cu această condiție *s* rămâne nealterat. Deci **sintunt* > **sentunt* > **sentu* ¹¹. De aici, **sentu* va avea o evoluție similară cu aceea a lui *ventu* (< *ventum*), adică: *sentu* — *ventu* > *sintu* ¹² — *vintu* > *sint(u)* — *vint(u)*.

Ce cusur are această explicație? La prima vedere, nici unul. Și totuși... În aromână, persoana a III-a plural a indicativului prezent (de la verbul *a fi*, bineînțeles) se prezintă, alături de *sintu* și *sun*, sub forma *suntu* ¹³. Din comentariile de pînă acum, este limpede pentru oricine că etimonul pentru forma din aromână nu poate fi decît **suntunt*. De la **sintunt* nu se poate ajunge în nici un caz la *suntu*. Și atunci se ridică întrebarea: a păstrat româna două forme din latină, **sintunt* și **suntunt*? Oare n-ar fi mai firesc să credem că desinența -unt s-a adăugat formei de indicativ, care era pe cale să-și piardă partea finală și deci să devină un cuvînt monosilabic? Iar pentru limba română acest fenomen este mai mult decît firesc, cel puțin în cazul verbelor auxiliare; de ex.: *a avea* — *cu-noaște* forme duble la persoana a III-a singular (*a* — *are*), I și a II-a plural (*am* — *avem* și *ați* — *aveți*); etc. Deci *su* — *suntu* (< *sunt* — *suntunt*) > *s(u)* — *sunt(u)*. Mai departe, *sunt(u)* a evoluat spre *sint(u)*, în dacoromână, după modelul *aduncu* > *adînc(u)*, *unquam* > *încă*, **oxungia* (*arungia*) > *osînză*. Formele de persoana I plural (*sintem*) și de

⁷ Deși legea căderii consoanelor finale, în toate detaliile ei, a fost descrisă în lucrări de lingvistică romanică mai vechi și mai noi: cf. C. H. Grandgent — Fr. de B. Moll, *Introducción al latin vulgar*, Madrid, 1928, paragrafele 246—315; Carlo Tagliavini, *Le origine delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza*, quarta edizione aggiornata, Bologna, 1964, p. 201—202; Erich Auerbach, *Introduzione alla filologia romanza*, quarta edizione, Torino, 1963, p. 101—102; Iorgu Iordan, M. Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965, p. 109—110; B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Firenze, 1967, p. 16—17. Înșiși autorii citați (Ov. Densusianu și Al. Rosetti) consemnează acest proces în capitolele de fonetică ale lucrărilor de sinteză.

⁸ O explicare amănunțită a alterării dental-alveolarelor urmate de *i* se poate găsi în cartea noastră, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timișoara, 1975, p. 29.

⁹ Deschiderea lui *i* la *e* pe tot întinsul Romaniei (cu excepții ce abia întăresc regula) este afirmată peremptoriu de către toți romaniștii; vezi, spre exemplu, Joseph Herman, *Le latin vulgaire*, Paris, 1970, p. 36—47.

¹⁰ Despre **sintunt* cu desinență analogică, vezi *Istoria limbii române*, 1978, p. 293. Anterior (*Limba colidă și rostire literară*, Timișoara, 1977, p. 51—54) noi formulaserăm și ipoteza „contaminării”.

¹¹ Formă care s-a putut întîlni cu *sent*, abundent înregistrată încă în textele latinei vulgare; cf. C. H. Grandgent — Fr. de B. Moll, *op. cit.*, paragraful 419.

¹² Înregistrată și ea, alături de forma cu *t*, în texte din secolul al XVI-lea și mai tîrziu: vezi Ion Gheție — Al. Mares, *Graururile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 169—173.

¹³ Cf. Papahagi, DDA, p. 59; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 161.

persoana a II-a plural (*sînteți*) au putut să apară fie în faza *suntu* (deci *sunteu*, *sunteți*), fie în faza *sînt(u)* (deci *sîntem(u)*, *sînteți*).

Și totuși, pe **sintunt* nu-l putem exclude total din ecuație, pentru că pînă în zilele noastre, alături de *sîntem*, *sînteți*, româna posedă la persoana I și la persoana a II-a plural formele *sem* — *săm*, *seți* — *săți*¹⁴, care fără îndoială provin din latineștile *simus*, *situs*¹⁵. Or, acestea erau în latină forme de conjunctiv. Dar un conjunctiv „contaminat” cu indicativul: *simus* > *simus*, sub influența lui *sūmus*¹⁶. Și atunci iar ne întrebăm: **sintunt* n-a putut să devină **suntunt*, sub influența lui *sunt*? Căci, oricum, cel de-al treilea element al paradigmei *simus*, *sitis*, *sint* a fost eliminat. (Am văzut mai sus că din *sint* nu puteau rezulta în română decît inexistentele **și* sau **se*.) Deci dacă *sint* oricum a dispărut, dacă în aromână e prezentă forma *suntu*, provenită în mod cert din *suntunt*, în sfîrșit, dacă prin acest ultim etimon se poate explica satisfăcător *sînt*, atunci de ce nu l-am accepta în toate ipostazele? De ce să presupunem că româna a păstrat din latină două forme verbale pentru persoana a III-a plural, indicativ prezent, una care s-a transmis aromânei (**suntunt*, devenită *suntu*) și o alta, transmisă dacoromânei (**sintunt*, devenită *sînt*)?

Oricare i-ar fi originea, *sînt* de la persoana a III-a plural a trecut și la persoana I singular, atît ca urmare a primei omonimii *s* (< atît din *sum* cît și din *sunt*)¹⁷, cît și prin încadrarea verbului *a fi* în tipul de paradigmă specific conjugărilor a II-a, a III-a și a IV-a: (eu, ei—ele) *văd*, (eu, ei—ele) *culeg*, (eu, ei—ele) *aud*¹⁸.

În încheiere, vom spune că ipoteza formulată în acest articol trebuie interpretată drept ceea ce este: o modestă încercare etimologică. Dar dacă ea va arunca lumini noi și asupra disputei ortografice *sînt* — *sunt*, cred că nu avem nimic de pierdut.

L'ORIGINE DEL SÎNT

(*Riassunto*)

L'autore passa in rassegna le soluzioni date fino ad oggi al difficoltoso problema in discussione e formula una nuova ipotesi: l'indicativo presente, terza persona del plurale, del verbo *a fi* „essere” (forma esteza poi, per analogia, anche alla prima persona del singolare) potrebbe essere spiegato benissimo quale proveniente dal **suntunt*, che è poi una forma perfettamente verosimile: al latino normale (*sunt*) si è aggiunta la desinenza, anch'esse „normale”, -*unt*, delle forme simili (*colligunt*, *audiunt*, *facunt*, ecc.).

Noiembrie 1988

Baia Mare.
Str. Avram Iancu, 17

¹⁴ Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 509—510.

¹⁵ Cf. Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 183 și 216, unde nu se menționează cantitatea vocalică la etimoane: *simus*, *sitis*. La fel procedează Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 147—148, dar este limpede că *sem*, *seți* nu pot proveni decît din formele *simus*, *sitis*.

¹⁶ Vezi și mențiunile lui G. Rohlf, *op. cit.*, p. 268, despre această contaminare și despre reflexele deosebite ale celor două forme latinești (*simus*, *sūmus*) în italiană.

¹⁷ *Istoria limbii române*, 1978, p. 293.

¹⁸ Despre omonimia în discuție, vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei R.S. România, 1963, p. 257.

A ZBURA — POLISEMIE SAU OMONIMIE?

DOINA GRECU

Dicționarele limbii române care atestă expresia *a zbura laptele* („a pune puțin lapte acru în lapte dulce fierbinte ca să se aleagă brinza” DEX) o tratează ca ultim sens al verbului *zbura* < lat. **exrolare*, iar sintagma *brinză zburată* („brinză făcută din lapte fier, la care se adaugă zer, cheag sau cuib de lapte acru” DEX) este subsumată adjectivului *zburat*, -ă, care este un participiu al verbului *zbura*. Singur SCRIBAN, D., definind, sub *zburat*, *brinză zburată* ca „un fel de brinză uscată și sfărâmicioasă din pricina lipsei untului”, inserează, pentru lămurirea etimologiei, și un „cp. cu it. *sburrare*, a lua untu ori smintina, d. *burro*, *butirro*, unt”. Apropierea de italiană a fost făcută, încă în 1922, de I. Iordan¹, care afirma că „identitatea etimologică și semantică a cuvintelor românești cu cele italienești este mai presus de orice îndoială” (p. 431). În anul următor, reluind problema, I. Iordan² accentuează din nou asupra ideii de identitate între it. *sburrato* și rom. *zburat* (din sintagma *brinză zburată*), dar susține că se ferește „de a stabili vreo legătură cauzală între ele, pentru că chestia nu e atît de simplă” (p. 219). Aducînd ca argument un citat din ȘEZ. VII, p. 100—101, autorul afirmă că brinza zburată este săracă în grăsime, ceea ce vine în sprijinul apropierii făcute de it. *sburrato*. Doi ani mai târziu³, revine asupra sintagmei, aducînd în discuție și posibilitatea ca adj. *zburat* să fie participiul unui verb *zbura* (cf. slav. *sûbŕati*), din aceeași familie cu *sobor*, și subliniază că, din punct de vedere semantic, accentul cade asupra ideii de *c o a g u l a r e*, nu de *coagulare* r a p i d ă. Afirmția pare să se bazeze și pe citatul din ȘEZ. VII, din care reproducem parțial: „Brinza zburată [...] se face așa: se ia lapte dulce, se pune pe foc la fert și în el se toarnă puțină înăcreală ori zăr acru, sau în fine orice soi de acrituri, de *se zhoară* laptele. Cînd laptele e *zburat* (*corăslit*, prefăcut în brinză) se strecură în strecurătoare, de se scurge, și ceea ce rămîne e *brînză zburată* ori caș cu înăcreală” (p. 100).

În afară de acest izvor, lucrările noastre lexicografice nu mai menționează decît un citat din Alecsandri (vezi CADE) și I. Ionescu, *Agricultura română din județul Dorohoi*. I. Ionescu arată că „Brinza zburată se face puînd în laptele fierț cheagul cam acrișor. Cașul ce se formează se scoate, se frămîntă și se pune în bășici sau putini. Brinza zburată este mai dulce și mai grasă decît aceea de rînd, din cauză că într-însa se află și cașul și urda” (p. 403).

¹ *Brinză zburată*, în „Arhiva”, XXIX, 1922, nr. 1, p. 430—431.

² *Vezi Iarăș 'brînză zburată'*, în „Arhiva”, XXX, 1923, nr. 1, p. 219—221.

³ *Un catéchisme étymologique*, în RLR, tome I, janvier-juin 1925, p. 166—167.

Citatul infirmă ideea că brînza zburată ar fi slabă, degresată, aducînd un contraargument încrecerii făcute de I. Iordan de a apropia rom. *zburat* de it. *sburrato*, apropiere căreia, încă în 1923 (vezi *art. cit.*), lingvistul ieșean îi căuta contraargumente filologice; citîndu-l pe W. Meyer-Lübke, după care *burro* este în italiană relativ recent (din franceza veche), I. Iordan recunoaște că it. *sburrato* nu a putut „influența” termenul românesc popular *zburat*.

Materialul ALR I și ALR II aduce noi atestări și oferă explicații care, dacă nu lămuresc, fac cel puțin să se ridice din nou întrebări asupra modului în care ar trebui să fie tratate în dicționare expresia și sintagma în discuție.

Răspunsurile la întrebarea [1823] (= Eu zburătăcesc / aleg brînza de vacă) din *Chestionarul ALR I* înregistrează doi termeni care formează arie : *scoace* (în toată Moldova, nordul Dobrogei, cîteva puncte din Transilvania, între Reghin și Dej, și Crișana) și *zbură* (în nordul Moldovei și Transilvania, în zona Dej — Rădăuți — Reghin — Bacău) și un punct izolat în Hunedoara. Iată, citat în întregime, materialul notat în cele 15 puncte care atestă verbul *zbură* sau adjectivul *zburat*, -ă; punctul 215 (Șanț — Năsăud) : *se zboară laptele* (< cînd se pune acreală în lapte, se zboară; laptele „se încheagă” >); punctul 227 (Stînceni — Mureș) : *io o zbor* [= brînza]; punctul 229 (Hodac — Mureș) : *îl zbor laptele cu lapte acru*; punctul 266 (Ciceu — Giurgești — Someș) : *se zboară* (< cea de vacă >); 268 (Năsăud) : *o zboară* (< cînd n-are ceag, o ~ cu zăr acru; se numește *urdôii* >); 370 (Pojorita — Cîmpulung) : *o zburăm; brînză zburată* (< laptele se fierbe + chișleag și s-a > *zburat* <toată>); 388 (Straja — Rădăuți) : *făcem brînză de vaci, punem la fiert* (< să se înfierbînte laptele puțin și apoi se pune în el lapte ori zer și se zboară >); 532 (Tazlău — Neamțu) *brînză de vacă; punem să se scoacă oălele / zbor lapte să fac brînză* : < laptele dulce se fierbe și se pune chișleag; e mai bună >); 554 (Broșteni — Neamțu) : *zbor brînză de vacă; scoc o oală ca să fac oleac-de brînză*; 556 (= Ceahlău — Neamțu) : *facem brînză de vacă scoaptă* („e mai bună”); *fac brînză zburată; se face cu slatină ori borș* ; < cînd fierbe, se pune slatină ori borș; se face și cu pusul laptelui la prins >; „chișleagul se încălzește”; 571 (Corbu — Mureș) : *zbor brînză* („de vacă”); 573 (Bicazu Ardelean) : *zboară; facem zburătură de vacă; zburăm* (< pune laptele să fiarbă, pune acru pe el și se ~ >); 576 (Voșlăbeni — Ciuc) : *am zburat brînză*; 582 (Moinești — Bacău) : *scoc o oală la foc să fac brînză; brînză zburată* : „la lapte de vacă care se sărbăză, i mai dăm cheag și-l punem pe foc de se ridică”.

Din numărul mare de întrebări pe care *Chestionarul ALR II* le rezervă laptelui, prelucrării lui și brînzeturilor, doar întrebarea [5448] (= Alte feluri de brînză) înregistrează și un răspuns care ne interesează aici, și anume, în punctul 531 (Călugăra Mare — Bacău) : *brînză zburată* < din lapte dulce; se fierbe lapte în bain-marie, se pune țîței; laptele se brînzeste; urda e în brînză >.

Urmărirea întregului material înregistrat ca răspuns la întrebarea [1823] evidențiază existența a două tehnici de obținere a brînzei de vacă : prin încălzirea (sau fierberea) laptelui acru și prin adaosuri coagulante în laptele dulce, mai rar acru, încălzit. Anchetatorul și-a dat seama pe par-

curs de această realitate și a încercat să o evidentieze. Astfel, chiar în unele din punctele citate de noi (= 532, 556) această dublă tehnică este evidentă. Fiind două realități diferite, ele trebuiau marcate lingvistic. Desigur, nu în toate localitățile în care se atestă cele două modalități de obținere a brânzei de vacă una din ele este denumită prin *a zbură*. Dar nici o fișă care conține explicații asupra modului de preparare a brânzei de vacă cu ajutorul unor adaosuri coagulante nu sugerează încăzr ideea de rapiditate ca factor distinct față de celălalt procedeu, ci pune accentul pe felul în care se prelucrează laptele. Foarte probabil că evoluția semantică a fost de la *a zbură laptele* la *a zbură brânza* și de la *lapte zburat* (sintagmă atestată doar de CADE) la *brânză zburată*, *a zbură* însemnând „a se aduna, a se încheza”, iar *zburat*, „adunat, închezat”. Paralel cu situația lui *scoace*, materialul ALR I evidențiază — e drept, într-un singur punct — un substantiv *zburătură* (în sintagma *zburătură de vacă*), echivalent al cunoscutului *scoacă*.

Tentativa de a lega verbul *zbură*, cu acest sens, de substantivul *zbor*², ale cărui sensuri conțin, ca gen proxim, ideea de a d u n a r e — fie că e vorba de „iarmaroc, piață publică, hramul bisericii”, fie de „taifas” — o face deja, cum am văzut, I. Iordan.

Urmărind situația lui *zbor*², remarcăm că majoritatea dicționarilor indică, pentru acest termen, „(Învechit și regional)”, fără a preciza mai exact aria, și reține, de obicei, sensul de „iarmaroc, piață publică”. CADE, pentru sensul de „Adunătură, strînsură” indică drept arie „Ban.”, iar pentru cel de „Bîlci”, bazat pe un citat din Pravila lui Matei Basarab și unul din Jipescu, O., „Popular”. SCRIBAN, D., consideră că „Bîlci. Horă, dans public” sînt sensuri care circulă în vest, iar „Șezătoare, furcărie” și în Moldova de sud. Materialul atlaselor oferă puține date pentru conturarea ariei lui *zbor*². Astfel, la întrebarea [572] (= „hramul bisericii”) din ALR I termenul *zbor* a fost înregistrat în punctele 679 (Enisala — Tulcea), 984 (Băneasa — Constanța) și 988 (Sibioara — Constanța), unde se precizează că „zbor fac bulgarii”. *Zbor* cu sensul de „tîrg” apare, între răspunsurile la chestiunea [1580] din ALR I, doar o dată, în punctul 764 (Trestieni — Prahova), iar cu sensul de „taifas” (obținut în sintagma *a sta la taifas*) îl înregistrează, în punctul 2 (Pecenișca — Herculane), răspunsurile la chestiunea [4249] din ALR II (= ALR II, s.n., V, h 1390).

Pe baza atestărilor existente în ALR I și ALR II, ca și a izvoarelor citate de dicționare, aria lui *zbură* și *zburat* cu sensul în discuție poate fi delimitată în nordul Moldovei (căci ȘEZ. VII, 100 aduce informații din fostul jud. Rădăuți, iar I. Ionescu, din Dorohoi), coborînd spre sud, înspre depresiunea Ciucului, cu o ramificație spre Transilvania nord-vestică.

Cu atît mai mult, cu cît și în ucraineană există un substantiv *zbor* „adunare”⁴, iar aria conturată de noi nu este străină de asemenea influențe, date fiind și convergențele semantice, credem că verbul *zbură* și adjectivul *zburat* în accepția discutată nu pot fi explicate fără a face o legătură cu substantivul *zbor*² și că merită a fi luată în discuție o tratare separată a lor în dicționare.

⁴ Cf. E. Janitsek, *Toponimia văii superioare a riului Șieu (Satele Ruștior, Sebeș, Lunca — jud. Bistrița-Năsăud)*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969, p. 131.

Oricum, e sigur faptul că materialul ALR I obligă la consemnarea în dicționare și a expresiei *a zbura brânza*, la atestarea reflexivității verbului și la inserarea sintagmei *lapte zburat*.

A ZBURA — POLYSÉMIE OU HOMONYMIE?

(Résumé)

Partant des données offertes par l'*Atlas linguistique roumain*, l'auteur propose que le verbe *a zbura* des syntagmes *a zbura laptele/brânza* et *brinză zburată* soit traité dans les dictionnaires de la langue roumaine comme un mot indépendant et non pas comme un sens du verbe *a zbura* « voler ».

Noiembrie 1988

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

VALORI EXPRESIVE ÎN TERMINOLOGIA UNITĂȚILOR DE MĂSURĂ

VALENTINA ȘERBAN

Considerațiile noastre vizează grupul de termeni cu semantism aparținând terminologiei măsurilor vechi, păstrați în limbă cu valoarea lor figurată, referindu-ne mai ales la cei pătrunși în expresii și locuțiuni.

Intrucât o parte a termenilor de măsură se mai păstrează și azi, regional sau popular, vom urmări caracterul expresiv al acestora în evoluția lor. Ne interesează dacă expresia idiomatică la apariție conținea sau nu o anumită nuanță afectivă, figurativă, și în ce măsură și-a păstrat sau nu afectivitatea o dată cu trecerea vremii.

Conținutul acestor construcții ne readuc în față viața și preocupările poporului nostru, vechile lui practici și tehnici de măsurătoare, fapt datorită căruia studiul mijloacelor expresive din terminologia în discuție prezintă, ca fapte de limbă, un interes deosebit.

Apariția și circulația termenilor, dar și a construcțiilor frazeologice din acest domeniu reflectă importanța pe care măsurătoarea a avut-o în viața omului încă înainte de introducerea sistemului metric modern. Neavind la îndemână etaloane precise, oamenii au recurs la realitatea înconjurătoare, utilizând obiectele care le-au fost la îndemână.

Prin specificul ei, terminologia măsurilor vechi în ansamblu, ca și alte terminologii, poartă amprenta expresiei lingvistice concrete¹, termenii folosiți, în bună parte din fondul lexical intern al limbii (ex. *bute*, *car*, *ciubăr*, *cot*, *deget*, *funie*, *găleată*, *palma*, *pas*, *pumn*, *sac*, *șchiaopă*), desemnează obiecte concrete. Așa se explică faptul că o parte a termenilor și a variantelor lor stilistico-expresive își dovedesc stabilitatea și continuitatea în româna contemporană, cu răspindire mai ales în graiuri.

Pentru discuția de față am reținut acele construcții metaforice în structura cărora există un termen desemnând o unitate de măsură și care constituie în cele mai multe cazuri cuvântul de bază al construcției respective. Vom aprecia astfel valoarea expresiilor și a locuțiunilor analizate (cea de comunicare și cea expresivă) în funcție de cuvântul sau cuvintele pe baza cărora s-au format și au evoluat².

O primă categorie de expresii s-a născut din realitățile legate direct de măsurătoarea în sine. Ele au avut și au rămas la rolul lor de comunicare,

¹ Cu referire la alte terminologii, cf. Elena Toma, *Despre metafora terminologică în limba română*, în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 19—20.

² În legătură cu valoarea stilistică a unor expresii pe baza raportului dintre valoarea de comunicare și cea expresivă, cf. Al. Andriescu, *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, anul VII, fasc. 1, 1956, p. 63—74; cf. și Stelian Dumitracel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, 1980, p. 133—141.

păstrind, am spune, o accepție mai mult tehnică, fără vreo valoare afectivă. Dintre acestea sint :

A arunca cu funia (DA) ; *a trage cu funia* (sau cu odgonul) (DLR) = a măsura o moșie cu funia (sau cu odgonul) : *A noastră dreaptă ocină ... , precum s-au aruncat cu funia din hotarul Berestilor* (a. 1715). URICARIUL, XII, 299 ; *Trăgându-se cu funia, au venit toată moșia cinci sute de stînjeni* (a. 1777). URICARIUL, X, 77. Expresiile sint învechite, iar sensul lor ar fi mai greu sesizabil dacă nu s-ar cunoaște semnificația pe care o aveau cei doi termeni (*funia* și *odgonul*) în sistemul vechi de măsurătoare. Aceștia denumeau unități de măsură pentru lungimi de dimensiuni între 24 și 200 de m³. Urme ale sistemului de măsurătoare cu funia se găsesc azi în sintagme de felul : *funie* (sau *sfoară*) *de moșie*, acestea desemnind „o fișe de pămînt lungă și îngustă”, prin analogie cu obiectul de măsurat.

A da cu cotul = a măsura (pînză) cu cotul (UDRESCU, GL.). Ca termen de măsură *cotul* a fost mult folosit, denumind o măsură foarte veche, utilizată și azi la țară pentru măsurarea în special a pinzei țesute. Raportată la un plan mai larg, fiind vorba de lume, pămînt, crearea expresiei *a se măsura cu cotul* potențează ideea de micime, așa cum apare în versurile lui Eminescu : *Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul. / În cea nemărginire ne-nrîtim uitînd cu totul / Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată*. O. I, 132.

Cu aceeași valoare de comunicare se înscrie expresia : *a face un ceas bun* (sau *bunicel*, *bunișor*) *pînă ...*, însemnînd „a avea nevoie de o oră (sau mai bine de o oră) pînă ...”, și formula specifică basmelor și poveștilor populare *cale de un ceas* (sau *cale de două*, *trei ori mai multe ceasuri*) „distanță parcursă într-o oră (sau în mai multe ore)” (*Muma zmeului ... suflă văpaie din gura ei cea spurcată, cale de trei ceasuri*. ISPIRESCU, L. 28). Prin un *ceas* (de mers), după informația istorică, se denumea odinioară o măsură pentru distanțe mari, apreciată în ceasuri după mersul omului pe jos sau după cel al animalelor de tracțiune³. De exemplu, într-un document din 1716 se spune că tătarii au obținut din teritoriul Moldovei „o bucată de loc nelucrat, de 32 ceasuri lungul și 2 ceasuri latul” (URICARIUL, IV, 240/23).

O formulă întîlnită de asemenea în basmele și producțiile noastre populare este *cale de un conac* (sau *cale de două*, *trei ori mai multe conace*), cu sensul de „distanță de mers de la un popas la altul sau între mai multe popasuri” (CADE, SCRIBAN, D., DA) (*Zmeul aruncă buzduganul cale de un conac*. ISPIRESCU, L. 85 ; *Ia siliți / De vă porniți / Și pe Dunăre vîsliți / Cale de vro trei conace*. TEODORESCU, P. P. 65), avînd la bază termenul *conac*, după unii sinonim cu *poștă* (ȘIO II₁, 143), după alții fiind egal cu două poște (PAMFILE, J. III, 86).

Expresia de circulație azi regională *a tăia povară*, cu sensul „a tăia trunchiul de copac după o anumită măsură, atît cît poate fi cărat de boi” (ALR I 984/100), păstrează în structura ei termenul *povară* ca măsură pentru încărcătura, respectiv povara pentru un cal, reprezentînd în greu-

³ Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul nostru*, București, 1973, p. 81.

⁴ *Ibidem*, p. 94—96.

tate 140 sau 150 de kg — după informația istorică⁵. DLR-ul o definește ca „veche unitate de măsură a greutatei care varia între 100 și 125 ocale (folosită la cântărirea mărfurilor)”, fără să facă însă legătura cu încărcătura pe care o ducea animalul de tracțiune.

În cadrul aceleiași terminologii, o altă categorie de expresii o constituie acelea care inițial au avut o valoare de comunicare determinată de practica măsurătorii și au dobândit apoi și un înțeles figurat. Astfel de evoluții au putut avea loc înainte și după introducerea sistemului metric modern.

Semnălăm asemenea exemple cu atât mai mult cu cât dicționarele limbii române nu inserează situații de felul acesta :

Cît ai arunca cu securea (sau cu toporul), cu bățul, cu măciuca; cît trage omul cu săgeata, ambele avînd sensul „la o mică distanță” (DA, DLR). Asemenea formulări date în dicționare drept expresii se refereau în trecut la modalități de determinare a unor suprafețe mici (de exemplu atunci cînd se alegea terenul unei prisăci, a unei mori)⁶. Se arunca cu aceste obiecte „în toate părțile”, cînd suprafața avea să fie aproximativ circulară, și „în patru părți”, cînd aceasta trebuia să fie pătrată⁷. Astfel, într-un document din 1619 se arată că s-a vîndut o prisacă cu pomi și „pîrenpregiur prisăcei loc în toate părțile cît va putea arunca un om cu un topor” (ap. HEM 1766).

În dicționare nu apare sensul învechit de măsură, or evoluția de sens a expresiilor a pornit tocmai de la acest înțeles. Cu aceeași structură și cu utilizare azi mai largă semnălăm expresia *la o aruncătură de băț*, cu semnificația „foarte aproape”.

(*Cale*) *de-o poștă* sau *de la o poștă* „(de) la o distanță (relativ) mare”; „de (sau pînă) departe” are la bază cuvîntul *poștă*, care desemna în trecut o măsură mare de lungime, reprezentînd distanța între două stații de schimb al cailor de poștă, circa 15—20 km⁸. Azi termenul circulă regional, indicînd o mărime aproximativ egală cu cea de odinioară (cf. ALR II 2585), după cum în uzul limbii contemporane este și expresia în discuție.

Cu carul, locuțiune adverbială, inserată în dicționarele limbii cu sensul „din belșug”, are la bază termenul *car* denumînd o măsură de greutate avînd mărimea obișnuită a încărcăturii unui car, des folosită în sistemul vechi de măsurătoare⁹. De la acest înțeles concret al termenului *car*, neînregistrat în dicționare, s-a ajuns la sensul figurat de „multime, grămadă” (*un car de ani*), precum și la cel al locuțiunii citate mai sus.

Încadrăm aici și alte expresii și locuțiuni avînd la bază termeni de măsură vechi : loc. adj. *de-o șchioapă* însemnînd „mult mai mic (sau mult mai mare) decît normal”; loc. adv. *la o șchioapă* „(foarte) aproape”, ambele avîndu-l pe *șchioapă*¹⁰ ca termen pentru măsură de lungime mică, păstrat și azi în graiuri ; loc. adj. *de-o palmă* „foarte mic”, cuprinzînd pe *palmă*¹¹

⁵ *Ibidem*, p. 256—257.

⁶ *Ibidem*, p. 122—123.

⁷ *Ibidem*, p. 123.

⁸ *Ibidem*, p. 97.

⁹ *Ibidem*, p. 254—255.

¹⁰ Pentru discutarea acestui termen, cf. Valentina Șerban, *Termeni de măsură pentru lungime*, în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 10—14.

¹¹ În legătură cu acest termen, cf. Valentina Șerban, *Palmă, cu unitate de măsură*. În CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 279—284.

tot ca termen pentru o măsură mică de lungime; expresia *o palmă de loc* = a) o distanță foarte mică; b) o suprafață mică de teren, acest din urmă sens fiind cunoscut din sec. al XVI-lea ¹².

Într-o grupă aparte pot fi încadrate cîteva din construcțiile apartenătoare acestei terminologii cu valoare expresivă nemijlocită. Și aceste construcții polarizează în jurul unor termeni de măsură care ne-au reținut atenția. Ele se remarcă prin îndrăzneala asocierilor și noutatea imaginii pe care o sugerează. Astfel, proporțiile unei bucurii sînt redată de expresia *a-i crește cuiva inima de-o șchioapă* „a fi bucuros, a fi încîntat” (DLR). Inima ca „sediu” al sentimentelor omului cunoaște o bucurie „măsurată” aici cu o unitate de măsură ce indică o mărime peste cea normală.

Forța de sugestie a expresiei *a-i ieși cuiva* (sau *a scoate*) *limba de-un cot*, însemnînd, după lucrările lexicografice, „a face un efort peste măsură”, este dată de unitatea de măsură „cot”. Strădania și efortul exagerat al cuiva este evocat prin efectul fizionomic dat de expresia metaforică.

Slăbiciunea omului care nu poate păstra o taină, un secret este redată plastic prin expresia *inima și limba sînt de-o palmă* (DLR), sugerînd apropierea organelor respective (cf. *ce-i în gîșă și-n căpușă*).

Creații ale fanteziei populare, expresiile *a fi de șapte palme în frunte* „a fi foarte destept” (DLR) și *a fi de șapte palme în piept* „a fi voinic” (DLR) indică trăsături pozitive, legate de credința că fruntea lată este simbol al unei minți ascuțite, agere, după cum omul lat în piept este voinic. Referitor la expresia *moși pe groși*, folosită în legătură cu verbe de declarație și însemnînd „vorbe fără temei, minciuni”, s-au dat mai multe interpretări. În ce ne privește, ne exprimăm și acum punctul de vedere pe care îl susțineam și cu altă ocazie ¹³, anume că expresia reflectă o realitate istorică, legată de vînzarea unor părți de moșie nedelimitate (*moși*) pe bani (*groși*), vînzare cu înșelăciune din moment ce se vindea pămînt nedelimitat, nemarcat. Cu vremea, expresia a primit sensul figurat, cel cunoscut azi.

În afară de expresiile *a umbla cu ocaua mică* „a umbla cu înșelăciuni”, *a prinde pe cineva cu ocaua* „a prinde cu o minciună”, *a da ceva cu ocaua lui Cuza* „a da cu multă dărnicie”, explicate de S. Dumitrăcel ¹⁴, termenul *ocă* (*oca*), ca unitate de măsură, s-a păstrat și în expresia *mai mare daraua decît ocaua* „mai mare osteneala decît cîștigul”, născută tot în practica negustoriei necinstite, cînd efortul de a-l înșela pe cumpărător era mai mare decît cîștigul.

Expresia, cunoscută mai ales prin Moldova, *a bate ca pe-o chilă de păpușoi* „a bate zdravăn”, „a snopi în bătaie” (ȘIO, II, 110, ZANNE, P. I, 265), are la bază un obicei cunoscut în această parte a țării, și anume „bătutul păpușoilor”. Acesta constă în desfacerea grăunțelor de pe știuleți, care se pun într-o puiă sau leasă, confecționate în mod special pentru această operație. Cu un lemn tare din stejar, cu creștături din loc în loc,

¹² N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 60.

¹³ Cf. Valentina Șerban, *În legătură cu prezentarea lexicografică a unor expresii*, în GL, XXXI, 1986, nr. 1, p. 49.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 219–220.

se lovesc puternic știuleții, încît grăunțele se desprind și cad printre grațiile de la puiă sau prin găurile de la leasă¹⁵. Expresia este înregistrată în DLR numai în forma *a da* (sau *a bate*, *a lovi* etc.) *ca în* (sau *la*) *păpușoi* = a bate zdravăn, a lovi cu putere. În expresia amintită prezența cuvîntului *chilă*, denumind în sistemul metric vechi o măsură mare de capacitate pentru cereale, de aproximativ 500 kg (DA), lasă să se înțeleagă că pentru obținerea unei astfel de cantități de boabe era necesar să bați mulți știuleți. De la acest sens s-a ajuns apoi la cel derivat, cu valoare figurată.

VALEURS EXPRESSIVES DANS LA TERMINOLOGIE DES UNITÉS DE MESURE

(Résumé)

On traite les constructions métaphoriques qui ont dans leur structure un terme de mesure ancien, qui constitue justement le mot-base de ces constructions.

La double valeur des expressions (celle de communication et celle expressive) est appréciée en fonction du mot sur la base duquel les expressions se sont formées et ont évolué.

On distingue trois types d'expressions : celles qui ont resté à leur rôle initial de communication sans valeur affective ; les expressions qui initialement ont eu une valeur communicative et puis ont reçu un sens figuré ; et les constructions métaphoriques ayant seulement valeur expressive.

Octombrie 1988

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

¹⁵ Tudor Pamfile, *Agricultura la români*. Studiu etnografic cu un adaus despre măsurătoarea pămîntului și glosar, București, 1913, 226—227.

ANTROPONIME ȘI TOPONIME ROMÂNEȘTI ÎN *-man**

IOAN PĂTRUȚ

Asemenea nume apar din vechime, în toate cele trei mari regiuni ale țării.

Într-un document transilvănean, din anul 1375, întâlnim o villa *Drasman* (*Doc. Val.*, p. 258), sat dispărut, în apropierea Orăștiei (Suciu, II, p. 319). Localitatea purta, evident, un nume de persoană omofon, format din tema *Dras-*, existentă în derivatul (cu sufixul *-an-*) *Drasan* nb, înregistrat într-un document din anul 1389 (*Doc. Val.*, p. 361), în care apare și o fostă așezare *Drasanfalua* (*-falua* = *-falva*, ung. *falu* „sat”), jud. Caraș-Severin (Suciu, II, p. 319). Tema *Dras-* poate fi detașată din *Drasa/Drasu*, cu corespondențe în limbile slave, cf. bg. *Drásov* (*Drás-ov*) nfm (Ilčev)¹, scr. *Drasković* (*Dras-k-ov-ić*) nfm (RJA), *Draskoro* (*Dras-k-ov-o*) top (*ibidem*).

Localitatea *Goșmani*, jud. Neamț, e atestată într-un document de la Alexandru cel Bun, din anul 1429; *ГѠШМАНЪ* (sg. genitiv) „mai sus de *Gociman*” (DRH, A, I, p. 134, 135). Numele de persoană *Gociman* (*Goč-man*), echivalat cu apelativul omofon — cu sensul de „epitrop (la biserică)”, de proveniență sásăască (vezi DA) — în DOR (p. 285) și DNFR, poate fi raportat la *Goea* (înregistrat în DNFR), *Gociu* nfm (Pașca, p. 245; DOR, p. 285; DNFR). Vechiul **Gocimani* a devenit pe cale fonetică (*-čm- > -šm-*) *Goșmani*.

* Utilizez următoarele abrevieri: Bogrea = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971; DNFR = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983; *Doc. Val.* = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapesta, 1941; DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1933; DRH, A, I, II = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul I* (1384—1448). Volumul II (1449—1486), București, 1975, 1976; DRH, B, I = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească. Volumul I* (1247—1500), București, 1966; Ilčev = Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969; nb = nume de bărbat; nfm = nume de familie; NPLR = Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984; *On. rom.* = idem, *Onomastică românească*, București, 1980; Pascu = Dr. G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916; Pașca = Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936; pren = prenume; RJA = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1980 seq.; Suciu = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I—II, [București], 1967, 1968; top = toponim.

¹ Etimologia propusă de Ilčev (din dial. *dras* „urias, gigant”, de proveniență turcească) este, după părerea mea, inacceptabilă. Cred că numele respectiv (*Drás-ov*) conține radicalul *Dra-* (asupra termenului „radical” în antroponimia slavă, vezi *On. rom.*, p. 17—21), cf. derivate cu alte sufixe: (cu suf. *-j-*) *Drájo* nb (altfel explicat de Ilčev); (cu suf. *-k-*) *Dráko* nb (*ibidem*, considerat de origine greacă); (cu suf. *-l-*) *Drálo* nb (la Ilčev: „din *Drago* cu altă terminație” [sic]) etc. Radicalul *Dra-* (detașat din nume ca *Dragomir* nb, *Dragosláv* nb, existente la Ilčev) e urmat, în *Drásov* (vezi *supra*), de sufixele *-s-* (vezi *On. rom.*, p. 24) + *-ov-*.

Tot din Moldova, într-un document din anul 1439, e consemnat **Коцманшин, где был(а) Коцманъ** „*Coțmănești*, unde a fost *Coțman*” (DRH, A, I, p. 281, 282, cu intervenția redactorului la p. 449: „*Cosmănești*”, în Păgana, c[omuna] ~, [jud.] Vaslui”). Antroponimul *Coțman* (*Coțman*) e corelat cu *Coța*, *Coț(i)u* nřam actuale.

Satul, din județul Timiș, Rădmănești, atestat din anul 1437 (Suciu, II, p. 71), confirmă existența unui antroponim *Radman*, care poate fi un derivat față de *Rad* nb (înregistrat în DOR, p. 355; DNFR), *Radu* nb actual, dar și împrumut slav, cf. scr. *Rădman* nb (RJA) (vezi *infra*).

În două documente muntenești, din anul 1493, apare un *Stoica Corman* (DRH, B, I, p. 393, 394, 396, 397), identificat (vezi *ibidem*, p. 575) cu armașul din sfatul domnesc consemnat, în anul 1482, cu numele *Corman* (*ibidem*, p. 290, 292), iar în alt document, din 1492: *Stoica armaș* (*ibidem*, p. 375, 376). Acest *Corman* poate fi derivat românesc din tema *Cor-*, cf. *Cor* nb (DOR, p. 248), *Cora* nb (*ibidem*), nřam (Pașca, p. 215), *Coru* nb (DOR, p. 117, s.v. *Nicolae* [?]), dar și împrumut slav, cf. bg. *Kórmanov* (*Kórman-ov*) nřam (explicat, greșit, de Ilčev din ung. *kormány* „cîrmă”), scr. *Korman* top (RJA).

Voi mai analiza următoarele derivate:

Boșman nřam nu provine din **Boșu*, cu sufixul *-(o)man* [sic], cum se afirmă în DNFR, ci conține sufixul *-man-* (vezi DOR, p. 211), adăugat la tema *Boș-*, cf. *Boș* nřam (*ibidem*), *Boșu* nřam (*ibidem*), *Bôșu* nřam (Pașca, p. 186);

din aceeași temă ca și *Ciurel* (*Ciur-el*) nřam, *Ciureș* (*Ciur-eș*) nřam (existente în DOR, p. 242) e format și *Ciurman*, nu „din altă temă” (*ibidem*), cf. *Ciura* nb (*ibidem*), *Ciurea* nřam (*ibidem*), sate, jud. Iași, Neamț;

Ducman (fără etimologie în DNFR) e înrudit cu *Duca* nb (înregistrat la Pașca, p. 228; DOR, p. 267; DNFR), *Duc(u)* (DNFR) etc.;

explicarea lui *Răgman* nřam (și sat, jud. Prahova), din *Ricman* nřam, propusă în DOR, p. 361, este inacceptabilă; al doilea se corelează cu *Ric*, *Rica*, *Rică*, *Ricu* (înregistrate în DNFR); celălalt, *Răgman*, poate fi raportat la *Ragu*, sat, jud. Dinbovița, fost, neîndoielnic, antroponim; cf. der. (cu suf. *-an-*) *Răgan* nřam (în DOR, p. 265, s. v. *Drag* [?]), *Răgănești*, fost sat (*ibidem*); mă întreb însă dacă *Răgman* nu e rezultat (prin modificarea dialectală *r + e > r + ă*) din *Regman* (etimologia acestuia din DNFR e neglijabilă: „sg. neatestat [!] a lui *răgmani*, variantă a lui *rohmani* «blajini»”), format din tema *Reg-*, cf. der. (cu suf. *-uș-*) *Reguș* (DNFR, cu altă etimologie), (cu suf. *-iș-*) *Reghiș* nřam actual. În DOR mai figurează și *Răcman* nřam (p. 361), pe care însă nu l-aș corela cu *Ricman* (*ibidem*) și nici (prin eventuala sonorizare a lui *c*) cu *Răgman* (vezi *supra*), căci prezența lui *Ducman* (vezi *supra*) susține legătura lui *Răcman* cu *Rac* nb (înregistrat în DOR, p. 355; DNFR), *Raca* nřam (DOR, p. 355), *Racu* nb (*ibidem*; DNFR).

În unele nume se constată amplificarea sufixului (mai ales pentru evitarea grupurilor consonantice) cu vocalele *-o-*, *-u-* și *-i-*:

² Deci *Cosmănești* e rezultat din *Coșmănești* (*-fm->-sm-ŷ*; înseamnă că și *Cosman* (a cărui origine e căutată, în DNFR, în pol. *Kosman*) poate proveni uneori din *Coșman* (vezi *infra*), nu numai din tema *Cosm-* (*Cosm-an*), cf. *Cosma*, nume biblic, sau, eventual, din tema *Cos-* (*Cos-man*), cf. *Cosa*, *Cose* (existente în DNFR).

deci în *Aldoman* (cf. *Alda*, *Aldea*, *Aldul*, înregistrate în DNFR) sufixul este -oman (ca și în *hoțoman*, adus ca exemplu, *ibidem*), nu -man (*ibidem*); tot așa în *Borcoman* (DNFR; existent și la Bogrea, p. 317), cf. *Bore* nb (DOR, p. 210), *Borca* nb (*ibidem*), *Borcu* nb (*ibidem*);

Boțomán nfm (Pașca, p. 145, 186, 187), cf. *Bôțea* nfm (*ibidem*, p. 186); cf. der. (cu suf. -an-) *Boțán* nfm (*ibidem*); (cu suf. -oc-) *Boțóc* nfm (*ibidem*);

Bozoman (Bogrea, p. 317), cf. *Boz* nb (DOR, p. 213), *Boza* nb (DOR, p. 213), *Bozo* nb (*ibidem*);

Butuman (Bogrea, p. 317), cf. *But* nb (DOR, p. 225; DNFR), *Buta* nfm (*ibidem*);

Duguman, fără etimologie în DNFR, e format din tema *Dug-*, cf. der.: (cu suf. -an-) *Dugan* (explicat, în DNFR, cu semnul întrebării, din *Doaga* top [sic]); (cu suf. -ul- + -an-) *Dugulan*, *Duguleanu* (DNFR);

Batiman (Bogrea, p. 317), cf. *Bata* nb (DOR, p. 193), *Batea* (DNFR); în vechi documente moldovenesti apar patru persoane cu numele *Petriman*, cel dintâi într-un „suet de pe uricul lui Ștefan Vodă”, din anul (cca) 1488 (DRH, A, III, p. 36).

Întîlnim și „variante”:

Cociman nb / *Cocioman* nb (DOR, p. 245); cf. *Cocimănești*, sat (*ibidem*);

Bujoman (Pașca, p. 145) / *Bujomán* nfm (*ibidem*, p. 191), cf. *Buja* nfm (*ibidem*);

Butuman (vezi supra) / *Butiman* (Bogrea, p. 317);

Duluman (*ibidem*, p. 318) / *Dulman* (DNFR), formate din tema *Dul-*, cf. *Dula* nb (DOR, p. 46), *Dule(a)* (DNFR); *Dulin* (*ibidem*); etc.

Referitor la originea slavă a sufixului, propusă de Pascu (pentru cuvinte comune: *gogoman*, *hoțoman* etc.; p. 340–342), Bogrea (avînd în vedere și numele comune, dar mai ales proprii: „după toată probabilitatea, identică cu a serbocroatului -man”, p. 318), accept (conform punctului meu de vedere, vezi NPLR, p. 55) că el a fost detașat din nume slave împrumutate, ca bg. *Šišmán* nb (Ilčev), *Šušmán* nb (*ibidem*)³ > rom. *Șişman* (consemnat, ca nume unic, într-un document munteșesc din anul 1430. DRH, B, I, p. 128, 129), *Șuşman* (de asemenea nume unic, în document munteșesc din anul 1485, *ibidem*, p. 313, 314), scr. *Rădman* > rom. *Radman* (cf. supra *Rădmănești*)⁴.

Așa cum am arătat, uneori -man- este sau poate fi sufix compus din -m- + -an-: luînd în considerare formele *Dărmoiu* (*Dăr-m-oi-u*) nfm (înregistrat în DOR, p. 257), *Dărmoș* (*Dăr-m-oș*) (*ibidem*), *Dărman* (explicat, forțat, în DNFR, dintr-un cuvînt bulgăresc inexistent) poate fi analizat și *Dărman*, nu numai *Dărman* (vezi NPLR, p. 123); în cazul lui

³ Menționez că sufixul nu apare în Introducerea Dicționarului lui Ilčev (p. 25–26), deși în corpul lucrării întîlnim antroponime cu indicația (uneori inexactă) a prezenței sufixului în discuție: *Dragomán* nb (Drag + man [recte: *Drag-oman*]), *Grozoman* nb (Groz + man [Groz-oman]); *Christomán* nb (Christo + man [Christ-oman]); unele derivate nu au indicată etimologia: *Dusman* nb [Dus-man]; *Milman* nb [Mil-man]; *Rizman* nb [Riz-man].

Ilčev îl explică pe *Šušmán* din *Šišmán* prin „labializarea” lui *i*; însă existența lui *Šúše* nb (gresit explicat din *Šúte* nb, „cu reduplicarea primei silabe”) și *Šúško* nb (*Šúš-k-o*) dovedesc existența temei *Šuš-*, din care e derivat și *Šušmán*.

⁴ Sufixul -man- există și în limbile slave de est și în cele de vest, vezi I. Pătruț, *Le suffixe -man en slave et en roumain*, în *Slawistyczne studia językoznawcze*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1987, n. 255–256.

Dușman nb (vezi *ibidem*) și nfm (București : ~ și *Dușmanu*), care nu trebuie raportat la apelativul *dușman*, din motivele arătate (NPLR, p. 123—125), existind *Dușman* nb, am optat pentru analiza *Dușm-an* față de cea de a doua posibilă : *Duș-man*, cf. *Duș*, *Duș(e)a*, *Dușul* (vezi NPLR, p. 123—125). În situația de dublă etimologie mai semnalez :

Balman (DNFR, fără a-i indica proveniența) : a) *Bal-man*, cf. *Bal(u)*, *Bala*, *Balea* (inregistrate în DNFR); b) *Balm-an*, cf. *Balmoș* (*Balm-oș*), nfm, *Balmuș* (*Balm-uș*) nfm, *Balmoj* (*Balm-oj*) nfm, *Balmez* (*Balm-ez*) nfm (vezi NPLR, p. 122);

Cosman (vezi nota 2);

Giurman nb : a) *Giur-man*, cf. *Giura* pren, *Giurea* nb, *Giurul*; b) *Giurm-an*; cf. *Giurma* (*Giurm-a*) nfm (vezi NPLR, p. 125);

Morman nfm (București) : a) *Mor-man*, cf. *Mora* nb, *Moru* nb; b) *Morm-an*, cf. *Mormu* (*Morm-u*) nfm (București), *Mormoe* (*Morm-oj-e*), *Mormuescu* (*Morm-uj-esc-u*) (vezi NPLR, p. 126); etc.

Evident că etimologii duble de acest fel sînt posibile numai în condițiile existenței temelor de gradul II terminate în sufixul *-m⁵*, ca *Därm-*, *Dușm-*, *Balm-*, *Giurm-*, *Morm-* (vezi *supra*).

Pașca îl consideră (inregistrat sub forma *-omán*, în exemplele : *Boțoman*, *Bujoman* [vezi *supra*], *Gogoman*) — orientîndu-se și după Pașcu, p. 340 — sufix „pejorativ, indică pe posesorul unei calități” (p. 145). Consider că asemenea aprecieri asupra valorii sufixului sînt posibile în cazul cînd antroponimul e identic sau corelat cu apelative ca *gogoman* (cf. la Pașca, p. 135 : *Gogoman*); altfel nu ne putem pronunța asupra valorii actuale și cu atît mai puțin din trecut a derivatelor cu acest sufix (*Gociman*, *Coșman*, *Aldoman*, *Petriman* etc.).

De asemenea, nu știm cum se accentuau în vechime numele respective. Cunoșc accentul numai la cîteva dintre aceste antroponime : *Góciman* (*Góelman*) și *Régman*; *Därmán* are accentul pe sufix și, probabil, tot așa se accentuează (se și accentuau?) *Aldoman*, *Borcoman* ș.a. Menționez că și în bulgară accentuarea nu e identică : *Dragomán* nb, *Šišmán* nb, *Šušmán* nb, însă *Rízman* nb, *Rósman* nb (toate la Ilčev; unele discutate mai sus).

ANTHROPONYMES ET TOPONYMES ROUMAINS EN *-man*

(Résumé)

On analyse nombre de noms roumains de personnes et de lieux, comme *Drasman* = *Dras-man*, anthroponyme et toponyme, attestés dès le XIVe siècle.

Le suffixe peut être amplifié par *-o/-u/-i* : *-oman*, *-uman*, *-iman*.

Quant à l'origine du suffixe, on doit le rapporter au suffixe slave correspondant *-mân*, extrait des noms empruntés, comme bulg. *Šišmán*, *Šušmán*, s.-cr. *Rădman* : roum. *Șișman*, *Șușman*, *Radman*.

Noiembrie 1988

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁵ Referitor la situația similară din limbile slave, vezi I. Pătruț, *art. cit.* în nota precedentă.

PENTRU UN CORPUS AL ÎNSEMNĂRILOR MANUSCRISE ROMÂNEȘTI

EUGEN PAVEL

Examineate în general dintr-o perspectivă pur factologică, prin relevarea aproape în exclusivitate a aspectului conținutistic, însemnările olografe existente pe filele cărților vechi românești au rămas la periferia cercetării lingvistice. Apelând la aceste izvoare documentare deloc neglijabile, istoricul le reține cu precădere „numai pe acelea care aduc o contribuție cît de mică la cunoașterea trecutului nostru, cu alte cuvinte numai acelea care au în ele o notă de istoricitate”¹. O atare propensiune este în parte motivată, căci aceste glose, de o mare diversitate tipologică, circumscriind varii domenii ale mentalului colectiv al unor epoci, se referă îndeobște la istoria politică internă, războaie, ocupații străine, năvăliri de pradă, istoria economică, socială, administrativă, drept, starea timpului și influența sa asupra agriculturii și a pieței, inundații, lăcuste, epidemii, epizootii, învățămînt, prețul și circulația cărților, incendii, cutremure de pămînt, eclipse, comete, mitologie populară².

Dar încă din secolul trecut, deși ne aflăm într-o perioadă de ecloziune a curentului istoric, acest gen de texte începe să fie valorificat și sub raport lingvistic. Între cele 32 de documente pe care B. P. Hasdeu le inserează în primul volum al monumentalei sale culegeri *Cuvente den bătrîni* (1878—1879), se află și o *Notiță pe o carte*, datînd din 1571, interesul editării unor asemenea texte fiind, după marele savant, unul preponderent lingvistic, întrucît „scriitorii, lipsiți de orice cultură ortografică, își dedeau silința de a transcrie întocmai pronunțatiunea cea poporană”³. Mergînd pe urmele acestui tezaur de date închis între scoarțele vechilor cărți și manuscrise, N. Iorga îl evidenția, la rîndul său, nu numai ca document istoric, ci și lingvistic, căci „limba în care sînt scrise aceste inscripții, din vremea cînd se obișnuiește întrebuintarea și la prilejuri solemne și pentru scopuri socotite ca veșnice, în marginea veșniciei omenești, a graiului nostru, această limbă bogată, vie, cumpătată e un îndreptar nestrămutat pentru toate timpurile. În ea, apoi, cercetătorul dialectelor, al schimbărilor încete ale limbii, poate găsi lămuriri din cele mai prețuite”⁴.

Incluse în categoria textelor neliterare, însemnările manuscrise furnizează, într-un grad mai ridicat decît textele traduse, informații prețioase privind răspîndirea în trecut a unor fenomene de limbă, putînd

¹ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, [Iași], 1975, p. VI—VII.

² *Ibidem*, passim. Sub aspect lingvistic, pot să prezinte interes orice notiță, listele de nume proprii, simplele autografe sau ex-libris-uri, chiar așa-zisele încercări de condei.

³ B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrîni. Limba română vorbită între 1550—1600*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, tom. I, București, 1983, p. 72.

⁴ *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, București, 1905, p. VII.

deseori compensa penuria de documente din unele zone ale domeniului dacoromânesc. Sesizînd un anumit dualism sintactic detectabil în limba primelor texte românești, O. Densusianu⁵ sublinia, de altfel, dihotomia existentă între traduceri, marcate de influența originalelor, și redactările originale (acte de cumpărare sau de vînzare, scrisori oficiale sau particulare etc.), apropiate de limba vorbită în epoca respectivă. Pe de altă parte, și în textele neliterare apar anumite convenții de exprimare, după modelul textelor slave similare, ceea ce nu le diminuează însă valoarea din punctul de vedere al limbii. Cu toate acestea, cele dintîi au prevalat în cîmpul cercetărilor lingvistice, datorită și faptului că, pînă la excelentul corpus de *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, lipsa unor ediții riguroase de texte neliterare s-a repercutat asupra studiilor de istorie a limbii române și de dialectologie istorică.

Deși provin dintr-o perioadă relativ tîrzie, în funcție de sporirea tirajelor și o mai intensă circulație a cărții românești începînd de la mijlocul secolului al XVII-lea, notițele olografe se impun atenției nu atît prin vechimea atestării unor fonetisme sau lexeme, cît prin autenticitatea și varietatea formelor înregistrate, în comparație cu cele întîlnite în documentele oficiale.

Dacă în cazul actelor de cancelarie, cu precădere al celor transilvănene, sînt sesizabile frecvente inadvertențe de grafie și oscilații de adaptare fonetică datorate originii străine a scribilor, notițele la care ne referim, fiind documente particulare scrise de localnici, cu un simț al normei mai atenuat, sînt în măsură să reflecte mult mai fidel limba vorbită în epoca consemnării lor și chiar în epoci anterioare.

Aceste glose conțin, prin urmare, indicații privind atestarea unor fenomene fonetice dialectale, cuvinte și variante dispărute din limba actuală, puțin cunoscute sau regionale, conservarea unor forme, a unor toponime și antroponime în forma lor populară⁶. Înregistrarea cît mai adecvată a rostirii reale dintr-un anumit spațiu geografic — însemnările fiind de regulă localizate și datate cu exactitate — este probată de evidențierea unor trăsături ale limbii vorbite⁷, printre care reluarea și repetarea subiectului și a predicatului, anticiparea și reluarea complementelor direct și indirect, frecvența conjuncției coordonatoare și, deasă întrebuintare a demonstrativelor, anacolutul, o oralitate a stilului, în pofida convențiilor de redactare, prin trecerea de la adresarea directă la cea mijlocită. Sînt texte care stau sub incidența normei uzuale, care rezidă de fapt în raportul existent între noua ideală, impusă de tradiția literară, și norma limbii vorbite⁸.

Prin ilustrarea unora dintre aceste fenomene nu ne propunem decît să accentuăm însemnătatea ce trebuie să se acorde și laturii formale în

⁵ *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 237—239.

⁶ A se vedea Eugen Pavel, *Onomastică românească în vechi însemnări manuscrise*, în *Studii de onomastică*, III, 1982, p. 223—231; Mihai Mitu, *Între bibliologie și lingvistică* (însemnările pe cărți și manuscrise — izvor pentru cercetarea etimologică), în SCL, XXXVII, 1986, nr. 3, p. 198—203.

⁷ Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, [vol.] I, [București], 1986, p. 440, 526—527; Ion Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în LR, XVI, 1965, nr. 3, p. 394.

⁸ Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 75.

transcrierea însemnărilor, orice literarizare, tipizare sau eludare a unor forme fonematice dialectale îngustind sfera de interes a acestor texte, făcându-le practic inutilizabile pentru lingviști, în special sub raport fonetic.

Multe dintre cataloagele de manuscrise sau de carte veche românească publicate în anii din urmă sînt defectuoase tocmai sub acest aspect, vădînd înconsecvențe în metodologia de lucru, printr-o transcriere ezitantă, cu lecțiuni cronate sau discutabile, făcîndu-se de fapt un compromis între transcrierea interpretativă a însemnărilor și transliterația acestora⁹. Aceste inconveniente, adăugate faptului că însemnările sînt mult dispersate, risipite pe filele unui mare număr de cărți și manuscrise, fiind redactate de scribi diverși, cu deprinderi ale scrisului mai mult sau mai puțin îndelungate, pun cu acuitate problema editării lor critice, pe baza unor criterii judicioase stabilite.

Prezentînd cîteva însemnări inedite provenind din diferite zone ale Transilvaniei, remarcăm, de la bun început, structura acestora ce urmează îndeaproape formularul simplificat al diverselor documente, îndeosebi al actelor de proprietate. În cadrul stereotipiilor de exprimare sesizăm, astfel, prezența unor elemente diplomatice definitorii¹⁰; intitulația (*Eu, popa Ionuțu de la Vidicul Chioarul*); narația sau expoziția, cu precizarea titlului cărții, deseori plasată în fața intitulației, precum și a amănuntelor legate de procurarea sau de dania acesteia; dispoziția (*să fie de folosință acestor suflete*); clauza prohibitivă (*cum să fie neclătită den svîntă besearică*); sancțiunea (*cine o va fura să fie afurisit de 318 părinți sfinți*); coroborația, cuprinzînd numele scribului, coîncinzînd uneori cu cel al persoanei specificate în intitulație; data, de obicei, în final sau, în unele cazuri, la începutul însemnării.

O primă notiță pe care o redăm¹¹ se află pe paginile *Evangheliei învățătoare*, apărute la Mănăstirea Deal, în 1644¹², textul fiind validat în final de iscălitura autografă a lui Simion Ștefan: „Vû lē(t) 1646. Au cum-părat această carte jupînul¹³ Ștefan den Belgrad și o dat la svîntă besearica unde easte hramul Svînta Troiță cea den gios să fie de slujbă svîntei besearicii și drept spăsenia lui și drept pomană sufletul soției sale jupîncasa¹⁴ Marina și fiul¹⁵ lui Nicola și Constantin, Nastasica și Costadin, să fie de folosință acestor suflete împărăția¹⁶ cerului și o dat în zilele mitropolitului Ștefan¹⁷ și protopop Neacșul ot Belgrad, cum să fie neclătită den svîntă besearică. Iară cine să va ispiti să o ia de la svîntă besearică sau să o rîndză să fie

⁹ Vezi, în acest sens, și recenziile lui Al. Mares, în LR, XXXIV, 1985, nr. 2, p. 146—150, și a lui E. Pavel, în CL, XXX, 1985, nr. 2, p. 168—169, la Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1983.

¹⁰ Cf. Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, București, 1938, p. 64—162.

¹¹ Pentru reproducerea însemnărilor am utilizat transcrierea interpretativă, în stabilirea valorii slovelor chirilice orientîndu-ne după corespondențele precizate în *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 50—89; *Texte românești din secolul al XVI-lea*, [București], 1982, passim.

¹² Exemplar existent la BARSŞ, Filiala Cluj-Napoca, cota CRV 277.

¹³ Scris: жупѣнса.

¹⁴ Scris: жѣпѣнса; altă lecțiune posibilă: jupin(ă)-sa.

¹⁵ Scris 8 deasupra lui ю.

¹⁶ Scris: Царства.

¹⁷ Scris: ерефан.

procleat de Dumnezeu și de la scriinții o(te)c(i) 318. Stefan¹⁸ arhiepiscop¹⁹. Amin” (p. 1–15).

Textul ilustrează particularități ale graiurilor vorbite în sud-vestul Transilvaniei, pe Mureșul mijlociu, printre care nesincoparea lui [e(i)] în *dirept*, *derept*, conservarea diftongului [iu] în *fiiul*, păstrarea africateri [ǧ] în *gios*, folosirea formei iotacizate la un verb cu radicalul în [d]: *vîndză*.

O tipică însemnare de proprietate, avînd configurația unei liste de subscripție, este redactată pe filele unui exemplar din *Chiriadromionul* de la Bălgrad, din 1699, existent la Ciuleni (CJ): „Cu mila lui²⁰ *Dumne-dzău*²¹, această carte, anume Poučenie, o au cumpărat²² *dreptu 21 de florinți, giuătate am dat eu, Handra Toma, 11 florinți dat protopop Mihaiu din Călata, Handri(i) Ioă 3 mărișei, Jolda Antonie 3 horgoși, Nadre Gligă 6 criraci, Dan Ion un florint, Tudzeale Lucă 100 de bani, Barbură Ion 3 mărișei, Costin Mihaiu 1 măriș, Mete Creciun 34 de bani, Nedea Toaderii 1 măriș, Cord Creciun 2 mărișei, Dărăcioaie 1 măriș. Și să fie <c>titoru Handra Toma, să poarte²³ de grije răzmirițe și în mîră²⁴ de preuși streini să u vadză cum finu. Dară cine or²⁵ cumpăra, să or vinde, să or fura treceat și procleați²⁶ să fii de 318 părinți din Nechiie. Pi viță, pe sāmînță Handra să u grijească. Scris-am în Ciula, m(sc)a, iul., 1 zi. Ai(i) Domnului 1700. Protopop Mihaiu ot Călata” (f. 271^v–277).*

Printre fenomenele pe care le consemnăm sint păstrarea lui [e] în *streini* și a lui [u] aton în *preuși*, conservarea africaterelor [dz] în *Dum-nedzău* și, respectiv, [ǧ] în *giuătate*, menținerea rostirii moi a lui [j] în *grije*, precum și forma rotacizată *mîră*. Textul mai conține un eșantion de nume de persoane, marcînd un anumit stadiu al consolidării numelui dublu, precum și coexistența formulelor antroponimice oficiale și a celor populare.

Tot pe un exemplar din *Chiriadromionul* de la Bălgrad, din 1699²⁷, își așterne însemnarea protopopul Iancul din Geomal (AB), consfințind dania acestei cărți către Mănăstirea Mănăstur de la Cluj: „Eu, *popa Ionuțu de la Vidicul Chioarul*²⁸, de la *Prislop*, am cumpărat aciste Poo-ținie în²⁹ bani gata 20 de florinți unguriști și om³⁰ dat la Mănăstirea Mă-

¹⁸ Scris: *стефан*.

¹⁹ Semnătură autografă, precedată de semnul invocației simbolice.

²⁰ Scris: *лон*.

²¹ Scris: *домнезъѣ*.

²² Scris: *купѣрамъ*.

²³ Scris: *портѣ*.

²⁴ Scris: *мърѣ*.

²⁵ Scris: *орѣ*; altă lecțiune posibilă: *o cr*.

²⁶ Scris m deasupra lui *u*.

²⁷ Exemplar păstrat la BCU Cluj-Napoca, cota BRV, 115 A.

²⁸ Scris: *кнѣрьѣ*.

²⁹ Scris: *ѡнъ*.

³⁰ Scris: *ѡмъ*; altă lecțiune posibilă: *o am*.

năsturu de la Cluj într-acista chip să-i fie la mănăstire pînă va trăbui feciorului meu Simion sau ³¹ fetei mile ³², Petcă, atunci să se poate ³³ luo ³⁴ de la besărecă la mărăducul ³⁵ mi[u], c-am dăt bani<i>-mi ³⁶, nu a besăricii, nici satului, cari am făcut cu soful, anume Ion, și pohțim într-a cui mînă va fie să ne pomenească la sînta leturghie. Ionușu, Ion ³⁷, Simion, Petcă, Lucaciu, Ion, Toma, Șimon, Todură, Gligorie. Scris-am 1701, februar ³⁸, în 3 zile ³⁹. Protopop Iancu de la Geomal" (f. 226^v—235).

Notița este edificatoare pentru expansiunea unor fenomene de limbă, printre care conservarea rostirii etimologice cu [v] netrecut la [f] în *sînta*, păstrarea laringalei [h] în forma verbului *pohți*, durificarea lui [r] în *trăbui*, amplificarea cu [-a] deictic a adjectivului demonstrativ de apropiere : *acista chip*. Menționăm și o variantă lexicală diferită de cea înregistrată în DLR : *mărăduc*, cu sensul de „urmaș, descendent”.

Ultima glosă pe care o transcriem de pe un *Chiriacodromion* din 1699 aparține lui popa Simion din Călățele (CJ), care notează în 25 aprilie 1709 : „Această sîntă carte îi cumpărat de Ștefenuț din Călățele pentru că i-au omorit ⁴⁰ un fecior o fată a lui Vîlcă Crăciun, anume Nastea, adecă pentru dilcoșie ⁴¹ și dat la besareca din Călățele și un clopot. Deci cine va citi pre ea să dzică ⁴² să iarte Dumnădzău păcatele. Cine o va fura să fie afurisit de 318 părinți sfinți. Scris-am eu, popa Simion din Călățele. Ai<i> Domnului 1709, în(s)ea april, 25 dni" (f. 3—14).

Observăm prezența în text a unor fonetisme ca *besarecă*, în care [e] medial aton s-a conservat, neevoluind încă la [i] prin disimilare, fenomen intilnit și în însemnările anterioare, păstrarea lui [e] etimologic și în *adecă*, ocurența africateri [dz] în *dzică*, *Dumnădzău*, precum și un arhaism fonetic în *omorit*, cu o formă apropiată de etimon, pe de altă parte, însă, nevelarizarea vocalei anterioare [i] după [r] forte putîndu-se datora încădrării în grupa verbelor de conjugarea a IV-a terminate în [-i].

Alcătuirea unui corpus cît mai complet al însemnărilor românești din secolele al XVI-lea — al XIX-lea rămîne, așadar, ca un deziderat de maximă stringență, putîndu-se institui în acel gen de lucrări capabil să deschidă noi orizonturi atît studiilor de istorie a limbii române, cît și unor discipline conexe.

³¹ Scris : сѣд.

³² Scris : мма.

³³ Scris : поит.

³⁴ Scris : луа ; altă lecțiune posibilă : luo.

³⁵ Scris : мѣрѣдѣдѣ.

³⁶ Scris : бани ми.

³⁷ Scris : Іоанн ; altă lecțiune posibilă : Ioan.

³⁸ Scris : фев.

³⁹ Scris : зма

⁴⁰ Scris : ѡморит.

⁴¹ Scris : дилкошіе, variantă a lui *ghilcoșie*, cu sensul de „omucidere”, derivat românesc, nelregistrat în dicționare, de la *ghilcoș*.

⁴² Scris : зик.

POUR UN CORPUS DES NOTICES MANUSCRITES ROUMAINES

(Résumé)

L'auteur plaide pour la constitution d'un corpus complet et rigoureux des notes olographes des XVIe—XIXe siècles découvertes dans les anciens livres imprimés et dans les manuscrits roumains. Ayant une grande valeur documentaire historique et linguistique, ce genre de textes non-littéraires manifeste fidèlement, à un degré plus remarquable que les textes traduits, l'état de la langue parlée à l'époque de leur rédaction, et même à des époques antérieures. Ils nous fournissent donc de précieuses indications concernant l'attestation de phénomènes phonétiques dialectaux et de formes et lexèmes sortis d'usage, peu connus ou régionaux, ce qui est illustré par les exemples choisis par l'auteur.

Noiembrie 1988

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

VASILE ARVINTE, STELIAN DUMISTRĂCEL, ION A. FLOREA, ION NUȚĂ, ADRIAN TUȚGULEȚ, *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1987, XXXIV + 284 p. + [broșura] *Date despre localități și informatori*, 420 p.

1. Cu acest prim volum de hărți lingvistice, însoțit de unul introductiv, sub formă de broșură, ce cuprinde date despre localități și informatori, seriei atlaselor românești pe regiuni, concepute cu 30 de ani în urmă, i se adaugă o realizare de mare prestigiu¹.

Anchetarea sistematică a graiurilor din Moldova și Bucovina și elaborarea atlasului lingvistic al acestor regiuni istorice care și-au adus o contribuție inestimabilă la făurirea limbii și culturii române moderne prin numeroși mari scriitori, artiști și oameni de știință, originari din aceste ținuturi, au revenit, firese, dialectologilor din Iași.

Rezultat al unei îndelungi și fructuoase colaborări a cinci cercetători și cadre didactice de la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor și de la Facultatea de Filologie a Universității „Al. I. Cuza”, cu mare experiență și pricepere în cercetarea graiurilor populare, *Atlasul lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, vol. I (NALR — *Mold. Bucov.*) se distinge, precizăm de la început, prin mulțimea informațiilor pe care le pune în circuitul științific, prin riguroasa și adâncimea cercetării în toate fazele, de la anchetele preliminare până la publicarea materialului cules, prin ținuta științifică elevată, ca și prin calitatea ireproșabilă a execuției grafice (geograf principal Eugenia Achilei, cartograf principal Aneta Macovici), tehnice și tipografice (redactor Doina Popescu, tehnoredactor Elena Spiru).

NALR — *Mold. Bucov.* cercetează graiurile de pe teritoriul cuprins între Carpați și Prut, făcând joncțiunea cu NALR — *Muntenia și Dobrogea*, la sud, cu NALR — *Transilvania*, la vest, cu ALRR — *Maramureș*, la nord-vest și cu ALM (*Atlasul lingvistic moldovenesc*)², la est și nord.

1.1. Sînt anchetate 210 localități (numerotate de la 461 la 670)³. Potrivit principiilor NALR, toate localitățile anchetate în ALR I (Sever Pop) și ALR II (Emil Petrovici), ca și majoritatea celor din atlasul lui G. Weigand (WLAD) sînt cuprinse în rețea⁴. În comparație cu ALR (anchetele I și II au un loc, densitatea rețelei (una din trăsăturile esențiale care conferă valoare atlaselor pe spații restrinse) este de 3,6 ori mai mare, respectiv numărul punctelor de anchetă în NALR — *Mold. Bucov.* este de 4,6 ori mai mare decît în ALR I (cu 48 de localități anchetate în aceeași regiune) și de 21 de ori mai mare decît în ALR II (cu numai 10 localități). Dacă scădem localitățile anchetate în ALR I și II (58) și în WLAD (48, din care 13 comune cu ALR) reiese că graiurile din 117 localități au fost cercetate pentru prima dată prin anchete dialectale⁵.

În spațiul destinat atlasului, desimea rețelei a fost stabilită în funcție de situația demografică și de cea lingvistică, în urma unei prealabile documentări. S-au făcut anchete în așezări rurale vechi, dar și în localități mai noi, cu populație provenită din regiunile învecinate (Tran-

¹ Din această serie au apărut pînă în prezent: NALR — *Oltenia*, vol. I—V, București, 1967—1984; NALR — *Banat*, vol. I, București, 1980; ALRR — *Maramureș*, vol. I—III, București, 1969—1973. Sînt în curs de publicare: NALR — *Transilvania*, vol. I; NALR — *Muntenia și Dobrogea* și NALR — *Crîșana*.

² Vol. I, partea I și II, vol. II, partea I și II, Chișinău, 1968—1973. Cele 4 volume cuprind 1035 de hărți lingvistice, din care 35 sînt „hărți de generalizare”, sintetice, și 4 broșuri anexe.

³ Pe județe, punctele de anchetă se repartizează astfel: Suceava (43), Botoșani (29), Neamț (23), Iași (28), Bacău (25), Vaslui (27), Galați (22), Vrancea (13).

⁴ Pentru informații mai detaliate despre NALR — *Mold. Bucov.*, a se vedea: V. Arvinte, *Atlasul lingvistic al Moldovei și Bucovinei (ALMB)*, în Anl., XXI, 1970, p. 5—13; Stelian Dumistrăcel, *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Probleme ale elaborării*, în LR, XXV, 1978, nr. 5, p. 547—558; idem, *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Probleme ale elaborării (II)*, în Anl., XXV, 1976, p. 55—64; *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina* [masă rotundă, realizată de Dorin Obreja], în „Cronica”, XXIII, 1988, nr. 2, p. 6.

⁵ Se știe însă că Weigand a folosit un chestionar fonetic foarte redus (114 întrebări), astfel că și localitățile din rețeaua WLAD au fost anchetate pentru prima dată cu un chestionar dezvoltat.

silvania, Muntenia), identificate pe baza documentelor istorice și a particularităților de grai⁶, în câteva localități cu populație bilingvă și în câteva orașe⁷ cu locuitori ocupați, preponderent, tot în agricultură, spre a se obține informațiile necesare unor viitoare studii interdisciplinare, de sociologie lingvistică.

1.2. Cei cinci autori ai NALR — *Mold. Bucov.* sînt în același timp și anchetatori, specialiști, cunoscători ai graiurilor populare și ai realităților rurale, originari, cu excepția unuia, din regiunea cercetată. Teritoriul a fost împărțit în cinci zone de anchetă: nord-vest (Bucovina — anchetator A. Turculeț, 41 de puncte), nord-est (Cîmpia Moldovei — I. Nuță, 45 de puncte), centru-est (Podișul Central Moldovenesc — V. Arvinte, 28 de puncte), centru-vest (bazinele Bistriței și Trotușului — I. A. Florea, 48 de puncte), sudul Moldovei (St. Dumitrăcel, 48 de puncte). Din *Prefață* (p. V) aflăm că au participat la numeroase anchete și pentru înregistrări de texte cercetătorii Doina Hreapcă, Ion Horia Brileanu, Cecilia Zoler, Dragoș Moldovanu, Zamfira Mihail și Ioan Oprea și profesorii universitari Gavril Istrate și Ștefan Giosu⁸.

1.3. Pentru chestionarul general s-a folosit elte un singur informator (principal) într-o localitate⁹, selectat după cele mai riguroase principii statorniceite în disciplină, iar pentru chestionarele speciale (întrebările 2001 — 2543), mai mulți informatori diferiți, pricepuți în ocupațiile și meseriile a căror terminologie se urmărea. De apreciat este și anchetarea unor foști informatori ai lui Sever Pop pentru ALR I (ex. pct. 464).

1.4. Notarea materialului dialectal s-a făcut după metoda directă, impresionistă, cu excepția unor localități din zona anchetată de A. Turculeț, în care s-a aplicat metoda indirectă, răspunsurile fiind înregistrate pe bandă de magnetofon și transmise ulterior. Pentru unificarea metodei de anchetare și notare s-au întreprins mai multe anchete preliminare, de probă. Unele răspunsuri indoielnice au fost verificate fie pe loc, prin revenirea la întrebare, cu același informator, fie ulterior, în anchetele suplimentare efectuate în 20 de localități¹⁰.

2. Volumul I al NALR — *Mold. Bucov.* cuprinde răspunsurile la 234 de întrebări din primul capitol al *Chestionarului* NALR¹¹, referitor la „corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale)” (ch. 58 — 463), publicate sub formă de hărți lingvistice mari (în total 105 hărți, numerotate de la 3 la 107) și sub formă de liste de cuvinte (MN = material necartografiat), în transcriere fonetică, pe 43 de planșe (129 de chestiuni)¹². De interes lingvistic sînt și hărțile ce conțin numele popular al localităților anchetate (J) și numele colectiv al locuitorilor din localitățile anchetate și din regiune (1 — 2), întocmite pe baza unor întrebări din chestionarul introductiv. În plus, volumul mai conține 92 de hărți mici interpretative, analitice și sintetice, numerotate cu cifre romane, situate fie în colțul din stînga jos al hărților mari la care se referă (h. I — LXXIV), fie la urmă, în continuarea hărților mari, elte două pe o pagină.

Acestora li se adaugă un aparat științific auxiliar deosebit de valoros pentru interpretarea datelor din hărți și util pentru consultarea atlasului: *Prefața*, semnată de autori, care cuprinde și o bogată bibliografie a studiilor în care a fost utilizat o parte din materialul atlasului, mai mulți indici (al cuvintelor-titlu, al hărților interpretative și al termenilor cuprinși în hărți și în listele cu MN), transcrierea fonetică, abrevieri și mai multe hărți introductive (hartă fizică și administrativă a regiunii anchetate, 5 hărți cu caracter istoric și una demografică, sugestive pentru interpretarea arilor lingvistice de pe teritoriul cercetat, o hartă cu numele oficial al localităților și una cu zonele anchetate de autorii atlasului).

2.1. Hărțile mari, elte una pe două pagini, reprezintă punctual, după metoda clasică, formele dialectale din spațiul cercetat într-o transcriere fonetică de mare precizie și sînețe, unitară, în ciuda numărului mare de anchetatori.

⁶ Vezi V. Arvinte, *op. cit.*, p. 8.

⁷ Vezi St. Dumitrăcel, *op. cit.*, în I.R. XXV, 1976, nr. 5, p. 550.

⁸ Din lista intitulată *Data anchetelor, anchetatori (și participanți)* de la sfîrșitul volumului introductiv anexat (NALR — *Mold. Bucov. Date*, p. 404 — 419) reiese că în 39 de localități ancheta s-a desfășurat cu participanți (între 1 și 3 la o anchetă), printre aceștia aflîndu-se și unii dintre anchetatorii principali. Experiența este interesantă. Nu se specifică însă care a fost contribuția reală a participanților la ancheta cu chestionar, în afară de unificarea metodei de anchetare, și care au fost efectele procedurii.

⁹ În elteva localități din zona nord-vestică (468, 484, 493, 555), din diferite motive (vrstă, părinți din altă comună etc.) ancheta s-a repetat cu un alt informator principal, considerat mai potrivit, iar răspunsurile celui dintîi au fost date în atlas doar cînd prezentau variante lexicale și morfologice.

¹⁰ Vezi NALR — *Mold. Bucov. Date*, p. 419 și *Prefață*, p. VI.

¹¹ Publicat în FD, V, 1963, p. 157 — 272.

¹² Cu unele excepții, au fost lăsate pentru a fi publicate ulterior doar verbele din acest prim capitol.

Diferențele de notare, recunoscute de autori, inerente într-o astfel de lucrare, sînt nesemnificative și nu dau naștere la arii false. Remarcăm însă diferențe mai mari față de transcrierea din ALR I. Dăm cîteva exemple, selectate la întîmplare : *žănŭgk*, *žēni*, *mășș*, *incrușișel* (în ALR I. h. 57, 20, 30, 58), dar *ženŭgk*, *žēni măsă*, *incrușișăt* (în NALR — *Mold. Bucov.*, h. 86, 28, 21, 53), în aceleași puncte, forme notate de toți anchetatorii¹³, care nu pot fi explicate prin evoluția graiurilor între cele două anchete.

2.2. În listele cu MN, răspunsurile, importante pentru areologia întregului teritoriu daco-român, sînt redate integral, în transcriere fonetică, grupate pe tipuri lexicale, în ordine descrescîndă a frecvenței tipurilor și formelor, cu indicarea punctelor cartografice și, uneori, a comentariilor informatorilor și anchetatorilor.

2.3. Titlurile hărților și ale chestiunilor MN, traduse în limba franceză, sînt urmate de bogate liste de corespondențe cu atlasele lingvistice românești și cu alte atlase romanece, în vederea utilizării cu ușurință a atlasului de către romaniști.

2.4. Notele grupate sub II, în legendele hărților, aduc informații suplimentare și contribuie la interpretarea corectă a termenilor din hărți. Sînt comentarii ale informatorilor (dar uneori și observații ale anchetatorilor) în legătură, de obicei, cu obiectul a cărui denumire se urmărește sau cu denumirea ca atare, redată în transcriere fonetică sau literarizată. Se consemnează explicații, reveniri, corectări, precizări, asociații spontane, tot ce ar putea aduce un plus de informație pentru citirea corectă a hărții. Comentariile informatorilor oferă numeroase sugestii pentru întocmirea unor noi chestionare dialectale mai cuprinzătoare.

Observațiile de sub II ale anchetatorilor se referă la modul de pronunțare, la descrierea gesturilor informatorilor, a succesiunii răspunsurilor. Pentru a arăta că un răspuns a fost dat după revenirea asupra întrebării, autorii au folosit un semn special [p], pe care l-au adăugat celor existente în transcrierea NALR¹⁴.

2.5. Întocmite cu înaltă profesionalitate și desenate excelent, hărțile de mic format ar putea constitui un alt atlas, interpretativ, asemenea ALRM. Valorificînd experiența acumulată în acest domeniu, autorii au perfecționat atât metodele de reprezentare a fenomenelor pe hartă, cît și conținutul hărților. Numărul hărților mici, după indicele tematic, este de 106 (57 fonetice, 12 morfologice, 37 lexicale), mai mare decît 92, cum ne indică cifra de ordine, deoarece, realizatorii atlasului, printr-o ingenioasă combinație a mijloacelor de reprezentare grafică a fenomenelor (combinații de hașuri, linii, simboluri din figuri geometrice, cifre, litere etc., inclusiv spațiul alb „nereprezentat”), au reușit să înfățișeze pe aceeași hartă, cu claritate, cîte două sau trei fenomene diferite. Hărțile sintetice, de frecvență, de la sfîrșitul volumului, realizate, fiecare, pe baza mai multor chestiuni, cu posibilitatea refacerii hărții analitice a fiecărui cuvînt în parte (ex. h. XC urmărește un fenomen fonetic în 12 cuvinte diferite), alcătuiesc cea mai exactă descriere de pînă acum (îndosebi sub aspect fonetic) a graiurilor din Moldova și Bucovina. Pentru nouitatea și complexitatea lor se cer menționate hărțile XV, LVII, LXXIII, care reprezintă „diferențe stilistice, semantice și de frecvență (formulate de informatori)”.

2.6. Instrument indispensabil pentru valorificarea lexicală a atlasului, indicele (p. XV—XXXIV) cuprinde în formă literarizată (literalizată) toate cuvintele din hărți și din planșele MN. Spre deosebire de NALR — *Ban.* și ALR — *Mar.*, numerele punctelor cartografice se indică numai cînd un cuvînt a fost înregistrat în mai puțin de 5 puncte, iar pentru MN, se trimite la numărul planșei și al chestiunii. Indicele mai prezintă avantajul că formele dialectale sînt literarizate de realizatorii atlasului, cei mai autorizați cunoscători ai graiurilor anchetate, evitîndu-se astfel transliterațiile automate, după ureche.

2.7. Volumul introductiv NALR — *Mold. Bucov. Date*, publicat ca anexă, ca și cel al NALR — *Ban.*, întocmit pe baza răspunsurilor la chestionarul introductiv (întrebările 1—57), conține informații necesare interpretării materialului din întreaga lucrare. El oferă date prețioase pentru onomasti, foneticieni, lexicologi, dar și pentru folcloriști, etnografi, sociologi, istorici etc. și va constitui, desigur, o sursă importantă pentru multe studii viitoare. Sînt cuprinse aici, practic, 210 micromonografii ale localităților anchetate (așezare, nume, primă atestare, tradiția locală despre originea localității, locuitori, părțile satului, toponimie, nume, prenume, porece, grai, obiceiuri, deplasări etc.). Pentru prima dată se publică la un loc un număr atît de mare de toponime și antroponime din regiunea cercetată, într-o riguroasă transcriere fonetică. Tabloul onomastic al localităților se amplifică prin adăugarea numelor și porecelor informatorilor principali și secundari. În text, autorii mai rețin și alte numeroase cuvinte dialectale ce intervin

¹³ Asemenea diferențe au fost semnalate și între ALR I și ALR II (vezi E. Petrovici, în *Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes*, București, 1959, p. 185). Ele se referă la nuanțe, nelînd pertinente pentru sistemul fonologic.

¹⁴ Vezi St. Dumitrăcel, *op. cit.*, în I.R., XXV, 1976, p. 552. Pentru ca harta să nu fie prea încărcată, înzeli comentariile de sub II au fost incluse însă și răspunsuri propriu-zise.

În răspunsurile informatorilor¹⁵. Întocmirea unui indice alfabetic al cuvintelor din broșură (toponime, antroponime, alte cuvinte) ar fi ușurat mult consultarea lucrării.

3. Cum redactarea unui atlas cere un uriaș efort de coordonare, unele mărunte scăpări sau inconveniențe sînt aproape de neînlăturat, căci atenția colaboratorilor trebuie să se concentreze în primul rînd asupra corelării aspectelor esențiale. Semnalăm mai jos cîteva, cu precizarea că sînt foarte puține.

3.1. Se întîlesc, sporadic, unele neconcordanțe între literarizările formelor dialectale în hărțile mici și în indice: h. 6: *cucos* în harta mică (pentru *cucos* și *cocos*) // în indice, *cocos*; h. 11: *ghilan*, *ghilău* 'blond' // *ghilan*, *ghilău* (cf. și *ghili* pentru *bili*, în DEX, s.v.); h. 25: *gunoi* (pentru *gnoi*) // *gnoi*; h. 55: *ginge* // *gingea*; h. 63: *inghițtoare* // *inghițtoare* și *inghițătoare*; h. 71: *nădușală* // *nădușeală*. Alte situații: h. 21: *k'ork* (pct. 604). În indice, *lorchi*: h. 106; *rea*, are în indice variantele *ra*, *ră*, dar *măsea* (h. 53) este fără variante.

3.2. Se mai pot observa, izolat, cîteva omisiuni sau substituiri de cifre sau forme, în indice sau în hărți: h. 1: termenii privind numele colectiv al locuitorilor nu sînt cuprinși în indice, inconsecvență întîlnită și în ALRR—*Mar.* și în NALR—*Ban.*, în pct. 601 lipsește răspunsul *mărăstîn*, în harta mică n-a fost inclusă și varianta *-ani* a sufixului (cf. *solcani*): h. 2: toți termenii figurează în indice cu trimitere la h. 1: h. 6: de la pct. 464 și 467 se trimite prin semn convențional la note, care nu au fost scrise: h. 72: în indice nu apare o formă *ghiunghi* 'junghi' (cf. însă *ghenunchi* pentru *genunchi*): h. 86: în pct. 468, 481 s-a notat *gheanuche*, nu (și) *geanunche*, cum se arată în indice (la fel, 46/468), iar titlul h. LXIV „Sunetul *g* în «genunchi»” e greșit, autorii referindu-se, desigur, la *g*.

3.3. În cîteva hărți interpretative au fost incluse și răspunsuri care, deși nu sînt greșite, nu definesc (numai) obiectul la care se referă întrebarea¹⁶. Din precizările unor informatori, reproduse în note, reiese că termenul *balfă* pentru 'cucui' (h. 6) nu este, peste tot unde a fost obținut, propriu pentru „bosse (au front)”, căci se referă, cel puțin în 6 puncte (din 19), la o umflătură mai mare, cu puroi, situată în orice parte a corpului. În aceeași situație se află, credem, termenii *puhăială* (pct. 463), *gnoi* (pct. 464) pentru 'urdori' (h. 25) și *stomac. maț* (h. 63) pentru 'esofag'.

3.4. Lista de Completări la corespondențele cu alte atlase (planșa 44, p. 283) poate fi continuată. Hărțile 4—6, 17, 18, 21, 25, 35, 42, 47, 63—65, 67, 71, 73, 74, 100 din NALR — *Mold. Bucov.* au corespondențe în ALM vol. II, partea a II-a, în capitolul „corpul omenesc” (h. 722—783). La fel: h. 91 (în ALM 96), pl. 20/287 (ALM 359), pl. 21/288 (ALM 76), pl. 40/443 (cf. ALM 779), h. 48 (și ALM 762), h. 75 (și ALM 736), pl. 5/94 (și ALM 434), h. 103 (ALM 766, nu 822), pl. 18/270 (ALM 200, nu 290), pl. 28/329 (ALM 253, nu 255).

Corespondențele cu alte atlase românești se mai pot completa prin trimiteri la atlasul Corsicii al lui G. Bottiglion, inclus în lista de abrevieri (p. XIV) sub sigla ALCo, dar neutilizat, care în vol. I (h. 1—200) și, sporadic, în celelalte, conține numeroși termeni referitori la corpul omenesc¹⁷, ca și la atlasul Gasconiei (ALG), vol. IV (h. 1093—1608).

4. Din bogatul conținut al volumului, cum spațiul nu ne permite o prezentare mai detaliată, menționăm doar că multe hărți (sau chestiuni MN) ilustrează marea unitate a graiurilor dacoromâne, căci cuprind elemente lexicale comune cu alte regiuni, atestate în toate cele 210 puncte, prezentînd doar variante fonetice sau morfologice pe teritoriul cercetat (ex. *cap*, *păr*, *frunte*, *limbă*, *buză*, *carne*, *sînge*, *des. sănătos* etc.), în timp ce altele dovedesc marea varietate a graiurilor populare: „rotulă” (h. 87), „sașiu” (h. 21), „slab” (h. 47), „oinușor” (h. 21, pentru care, de ex., se înregistrează 58 de termeni și variante, față de 19 în ALR I, h. 33, o creștere de 3 ori a numărului de forme la o rețea de 4,6 ori mai mare de puncte anchetate). Între termenii considerați caracteristici pentru Moldova, *ciolan* coexistă, pe întreg teritoriul, cu *os* (h. 66), *mai*, cu *fiat* (h. 77), *rărunchi*, cu *rinichi* (h. 78).

Alți termeni se constituie în arii mai mari sau mai mici, mai mult sau mai puțin unitare, contribuind la caracterizarea graiurilor din diferite zone ale regiunii: a) în n o r d - v e s t (prin Bucovina și în jur): *albineț* / (în alte zone) *blond*, *bălan* etc., *amorțit* / *răzușit*, *arm* 'coapsă' /

¹⁵ Pentru cititorul din alte zone dialectale, unii termeni, al căror înțeles nu se desprinde din context, au fost glosați.

¹⁶ Hărțile mari reproduc răspunsurile informatorilor, în care se reflectă gradul de precizie al întrebărilor și felul cum au fost înțelese (vezi constatările autorilor, în h. 33). Unii termeni considerați improprii, ca de exemplu *coapsă* 'țeastă' (h. 5/568), au fost verificați și subliniați. Hărțile mici, interpretative, nu includ, pe cît se poate, termeni improprii.

¹⁷ Cele cîteva trimiteri la ALCo nu se referă la atlasul lui Bottiglion, ci la cel al lui Giliéron, despre care, vezi I. Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 255. Aceeași constatare pentru ALRR—*Mar.* și NALR—*Ol.*

mușchi, pulpă, boldane / ouăle piciorului, oușoare, bureși / pistru, eruel / șele 'sale', eocoș (eucos) / cucui, cură (cure) / curge, cute / arcer, gilton (giltan) / giliță, gillej, fșell / șuier, fluier, holecă / gălăgie, lău (lăl, lai) / cărunț, sur, mătrie / varice, năframă, năframă / balistă, șepell (cepellit etc.) / șepeleag, cepeleag 'peltic'; b) în nord-est: alunță / alunică, alună, (plămîl, plămîl) albi / plămîni, plămii, hîră / mătreață, (plămîn, mal) negru, meleră neagră / mai, ficut; c) în nord: gîtlă / gillej, beregută etc., nigel (nîngel) / negel, neg, plămli / plămîni, tîdvă / tîdvă, uldori (urdori etc.) / puchini, puchene; d) în sud: beregută / giliță, gillej, bonlav / bolnav, boșorog / vătămat, burtă / pîntece, eișcioni, ciung, gîrl / rigîl, serînt (serînt) / sclîntil (sclîntit), strămut / strănul, stărnut; e) în sud-est: bonturi / oușoare, ouăle piciorului, gușă / bărbie, lumînța (ochiului) / lumina ochiului 'pupilă', strună / strungă; f) în sud-vest: eocoșă / gheb, ghebă, ghibă, neg / negel, nigel, țurlo (țurlo, țirlo) / fluierul piciorului; g) în vest: erele / crier, ouăle (piciorului) / oușoare, ulmă / udmă.

5. Remarcabil succes al dialectologiei românești și române, NALR — Mold. Bucov. se înscrie, pentru totdeauna, în rândul lucrărilor de referință fundamentale ale limbii române și onorează colectivul care l-a elaborat.

Publicarea volumului prezentat este rezultatul efortului conjugat al mai multor instituții, între care amintim Academia R. S. România, Ministerul Educației și Învățămîntului, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Editura Academiei R. S. România, ca și a numeroși colaboratori (cartografi, dactilografi, redactori tehnici, tipografi etc.), cărora li se cuvin cele mai calde elogii.

Ne exprimăm în același timp speranța că forurile în drept vor asigura pe viitor publicarea, în ritm susținut, a celorlalte volume, a tuturor atlaselor dialectale, ca mărturie, peste veacuri, despre înfățișarea de azi a graiurilor dacoromâne.

Noiembrie 1988

I. Faiciuc

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

MIOARA AVRAM, *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, 279 p.

Volumul de care ne ocupăm, apărut la scurt timp după *Gramatica pentru toți*, sub aceeași semnătură a Mioarei Avram, tot în Editura Academiei, prin caracterul său antologic facilitează consultarea, în parte, a studiilor publicate între anii 1954 și 1986, unele expuse ca prelegeri, comunicări la diferite manifestări științifice din țară sau la ședințele organizate de către Comisia pentru Cultivarea Limbii Române a Academiei R. S. România.

Autoarea, după cum precizează în *Cuvînt înainte*, se adresează „tuturor celor interesați de însușirea conștientă a normelor de exprimare corectă și de cunoaștere a problemelor limbii române în etapa actuală a istoriei ei” (p. 6), deci nu (sau nu numai) celor care pun întrebarea „cum e corect?”, ci celor (sau în primul rînd celor) care adaugă și „de ce?”, în consecință fiind descrise și explicate, întotdeauna pe baza unui bogat material ilustrativ extras din cele mai variate surse, categorii de fapte, nu cazuri izolate.

Enumerarea celor șapte capitole în care a fost structurat volumul după tematica principală a contribuțiilor este în măsură să ilustreze mîlțimea și varietatea aspectelor cercetate: I. *Probleme generale*, II. *Ortoepie și ortografie*, III. *Gramatică*, IV. *Punctuație*, V. *Vocabular*, VI. *Formarea cuvîntelor*, VII. *Frazeologie*. Materialul prezentat poate fi clasificat și după diverse alte criterii. Există articole care tratează probleme generale — cele plasate la deschiderea volumului sau a fiecărei secțiuni, în care se comentează relația cultivării limbii cu unitatea limbii naționale, cu educația, cu celelalte domenii lingvistice sau se definesc unele concepte ca normă, variantă, ortografie, punctuație — și articole, majoritatea, care tratează aspecte concrete (accentuarea substantivelor feminine în -ie, forme flexionare cu sau fără -a, genitiv-dativul unor substantive în -ie, folosirea pronumelui care, sensul unor cuvinte, repetiții, pleonasm etc.). Din punctul de vedere al ineditului, problemele sînt fie (aproape) nerelevante pînă acum (numerale ordinale corespunzătoare numerelor mari, verbe cu auto- construite cu pronume reflexiv în dativ, distribuția regională a adverbilor restrictive numai și decit, evoluția unor negații auxiliare, bara oblică — un nou semn de punctuație, exprimarea orală a semnelor de punctuație, formații recente compuse cu topica determinant + determinat, întrebunțări actuale ale substantivului idee etc.), fie insuficient lămurite sau cu soluții controversate (accentuarea formelor de perfect simplu, întrebunțarea literei â, flexiunea substantivelor feminine terminate în -(i)oare, conjunctivul fără să, acordul etc.); în toate cazurile însă Mioara Avram dovedește originalitate în structurarea datelor și în argumentare. După destinație, se disting articole care vizează în special

școala, procesul de învățămînt (*Școala și cerințele actuale ale predării ortografiei și ortopediei, Gramatica și cultivarea limbii în învățămînt, Formarea cuvintelor și cultivarea limbii etc.*), atenție primordială acordîndu-se aspectelor aplicative (soluții pentru evitarea repetării supărătoare a pronumelui relativ care, exerciții vizind contragera propozițiilor sau dezvoltarea părților de propoziție, îndrumări pentru predarea și învățarea în școală a acordului, a procedeele de formare a cuvintelor etc.) și articole cu caracter mai pronunțat descriptiv-teoretic, interesînd în mod deosebit pe specialiști (*O specie modernă a atributului în datin și alte proleme ale determinării atributive, Condiții gramaticale de folosire a conjunctivului fără să, Există un gerunziu trecut în limba română?* etc.).

„Aceste contribuții — spune autoarea — se armonizează prin orientarea comună spre corectarea unor abateri de exprimare și spre popularizarea normelor limbii literare actuale”; am adăuga, pe lângă strădania de a face cunoscute normele, și pe aceea de a le formula, o parte din analize reprezentînd baza teoretică a soluțiilor adoptate în cele mai recente lucrări normative (*Dicționarul ortografic, ortopedic și morfologic al limbii române, DOOM, și Îndreptar ortografic, ortopedic și de punctuație, IO, ediția a IV-a*).

Maniera în care sînt prezentate faptele este exemplară ca expunere și argumentație, adevătată unei lucrări academice, cartea depășind, și sub acest aspect, condiția tradițională a unei lucrări de cultivare a limbii. Problemele abordate sînt studiate profund, fără a se neglija nici un amănunt, implicat direct sau tangent, care poate contribui la elucidarea temei vizate. Măsoara Avram, cunoscînd foarte bine gramatica românească (este unul dintre autorii principali ai *Gramaticii Academiei*, conduce colecția de volume privind formarea cuvintelor) și dispunînd de un material concret exhaustiv (a fost redactor responsabil la DOOM), clasifică și descrie, motivează, combate sau susține, explică fenomenele selectate pentru cercetare, invocînd tot ce se poate: originea, evoluția istorică cu recunoașterea perioadei de tranziție, tendințele actuale, utilizarea în diferite stări funcționale, mai ales în literatură, situația în graiuri, interferența diverselor compartimente ale limbii, influența factorilor extralingvistici, socioculturali etc. Menționez cu intenția de exemplificare a viziunii personale pe care o aduce lingvista, receptivă la nou, că o problemă veche ca despărțirea în silabe este corelată cu condițiile actuale de transmitere a informației, cînd se impune a ține seama nu numai de oameni, ci și de mașini, din cauza cărora nu se pot aplica unele reguli obișnuite, chiar dintre cele de natură fonetică. Ideea extinderii regulilor de inhibare proprii calculatorului și în pedagogie este interesantă și, aplicînd-o la cuvîntele în care același grup vocalic este interpretat diferit de către vorbitori, ca diftong (triftoing) sau cu hiat (*obiect, teatru, eroazieră, fermoar, curăț, ocuareță*), ar scădea erorile de silabație.

De obicei, expunerile conțin referiri critice la părerile susținute anterior, pornind de la primele gramatici și pînă la lucrările recente, astfel încît putem descifra, în bibliografia românească citată, un adevărat istoric al problemelor de cultivare a limbii. În felul acesta, primii noștri gramatici sînt bucura de „reabilitarea măcar parțială deocamdată” (p. 141). Surprinde diversitatea opiniilor formulate de-a lungul anilor cu privire la majoritatea fenomenelor discutate, precum și varietatea soluțiilor propuse în gramaticile mai vechi, în monografiile gramaticale de astăzi, în manualele pentru străini, și de-a dreptul șochează ezitățile, inconsecvențele, chiar greșelile din lucrări normative actuale.

O mențiune specială merită utilizarea ALR I și II, a culegerilor de texte dialectale, ca surse autentice pentru atestarea unor forme sau, mai ales, pentru delimitarea teritorială a unor fenomene (vezi, de exemplu, dezbaterile privind perfectul simplu sau unele particularități sintactice regionale în dacoromână).

Utilitatea cărții de față în procesul predării și însușirii normelor de exprimare corectă în școală derivă din îndrumările generale, teoretice și practice, din semnalarea unor deficiențe ale programelor și manualelor școlare, cu propuneri de îndreptare, din demonstrațiile concrete ale unor teme care se cuvine a fi tratate la orele de limba română. Subliniem recomandarea ca toți vorbitorii, indiferent de vîrstă, să aibă formată deprinderea de a consulta instrumentele normative. Lipsa unor dicționare „de proporții variate, pentru diferite categorii de vorbitori” (p. 17), pe care o constată autoarea, este remediată în ultima vreme, căci au fost editate cîteva dicționare pentru elevi sau pentru un public mai larg, de asemenea o serie de dicționare pe specialități.

Profitul lingviștilor nu mai trebuie demonstrat. Mă voi referi totuși la o situație. La substantivele (și adjectivele) formate cu *-tor, -toare*, s-a aplicat, uneori și în DLR, vechea tehnică lexicografică deficitară, indicîndu-se formele de plural fără repartizare (corectă) pe părți de vorbire și sensuri (vezi *mulțor, șuierător, topitor, trecător, trăgător*). Această opțiune s-ar justifica prin intenția de a depăși dificultățile care apar în precizarea genului sau a pluralului la acele substantive (sau sensuri), mai ales regionale sau învechite, pentru care izvoarele indică o singură formă, fie singularul, fie pluralul. Cred că și unele plurale greșite, consemnate în dicționarele uzuale, se pot explica prin nediscererea a ceea ce este literar de ceea ce este marcat extrasemantic.

(ex. s.n. *urzor* „uncaltă” are pl. *urzioare* și, regional, *urzitori* ALR I 1279/394, 538, iar s.f. *urzioare* „uncaltă”, pl. *urzitori* și, regional, *urzioare* ALR I 1279/18, 200, 720 — atestări sînt mai multe), cînd sursele bibliografice nu notează complet *formele*. Volumele mai noi din DLR, apărute (vezi *secerător, semănător*) sau în curs de elaborare (*vezi* *feșător, fiitor, urzor*), aduc îndreptarea tehnicii redacționale în sensul recomandărilor Mioarei Avram.

Toți cei interesați de problemele exprimării corecte, lingviști, profesori, ziariști, scriitori unii care ei înșiși au încercat să-(și) explice fenomene (reușind sau nu, aluneceînd în eroare uneori), găsească în cartea Mioarei Avram o mulțime de fapte descrise, normate, corectate, într-o exprimare clară, accesibilă, elegantă, ... politicoasă, cuvintele care încheie textul lucrării fiind (împlător?!) „Vă rog să primiți scuzele mele”.

Noiembrie 1988

Elena Comșulea

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

VALERIU NIȚU, TRAIAN VEDINAȘ, *Timotei Cipariu. Arhetipuri ale permanenței românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988, 256 p.

Imaginea prin care figura lui Timotei Cipariu pare să se fi perpetuat în posteritate este într-un fel tributară profilului schițat de Al. Odobescu în „Epoca” din 1887, unde cărturarul blăjean era asemuit cu acei filosofi girboviți de munca lor neîntreruptă, pe care Rembrandt i-a înfățișat înfundați în întunericul unei bolți ticsite de cărți. Un asemenea clișeu în receptarea personalității cipariene este surmontat de încercarea evisimono-grafică pe care ne-o oferă Valeriu Nițu și Traian Vedinaș, avînd ca punct convergent militanțismul ideilor îmbrățișate de marele învățat, cu o fervoare dialectică întilnită doar la reprezentanții Școlii Ardelene. Ieșit pe scena confruntărilor de opinii în afirmarea identității și a unității poporului român, a înulecării spiritului modern în cultura românească, Timotei Cipariu își depășește condiția grămaticului închis în sine, izolat, în favoarea ipostazei savantului omniprezent, angrenat în focul celor mai aprinse dezbateri ale epocii.

Într-un demers ce vizează continua raportare la context, sint decelate, mai întîi, „prefigurările” și „răsfrîngerile”, apropierea și diferențierile față de unii dintre contemporanii canonicului blăjean, ca A. T. Laurian, S. Bărnăușiu, G. Bariț sau Andrei Șaguna, pentru ca în final să fie pus în dialog cu opțiunea maioreșciană pentru „o nouă direcție în cultura română”. Păcute cu pertință, conexiunile au darul să contureze tipul de cărturar polihistor pe care îl reprezintă Cipariu, căile pe care acesta le-a inaugurat în cercetarea istorică și filologică românească. Exponent al unui raționalism lingvistic, premergător, în mod paradoxal, celui maioreșcian, mai ales în prima fază a activității sale, Cipariu este, așa cum concluzionează autorii, un spirit moderat, detașându-se destul de net de exagerările latinizante prin recunoașterea importanței principiului fonetic în stabilirea normelor ortografice și gramaticale ale limbii române. Luînd în discuție sistemul ortografic pe care reputatul filolog îl difuzează în 1841, în „Foae pentru minte, inimă și literatură”, autorii țin să releve „opțiunea de la început a lui Cipariu pentru necesitatea unității limbii românești, și nu neapărat pentru impunerea punctului său de vedere, care tocmai prin fixarea nevoii de unitate are rezonanță peste timp, dincolo de polemici și atitudini critice” (p. 34).

Urmărind circumscrierea pe momente a principalelor sale direcții de activitate, autorii schițează succint profilul „Organului luminării”, în care spiritul ciparian este prezent *in statu nascendi*, prefigurînd sintezele solide care vor urma. Este elocvent că articolul acestuia *Ce e de lucrat*, comentat mai amănunțit în secțiunea a treia a cărții, se situează pe aceeași platformă ideatică cu obiectivele petiției adoptate de revoluționarii pașoptiști de pe Cîmpia Libertății, un argument în plus în favoarea vocației politice a savantului. Cu aceleași valențe este investit discursul lui Cipariu de la inaugurarea Astrei, pledoariile sale incisive pentru „liberarea patriei” și „liberarea limbii” primind noi impulsuri la fondarea Academiei Române sau în paginile „Arhivu”-lui, prima noastră revistă de filologie.

În secțiunea a doua a cărții se pornește de la ideea unității dintre limbă și istorie, făcîndu-se apel la comentariile lui Cipariu asupra aberațiilor rösleriene, încercîndu-se, concomitent, o motivare a exagerărilor latiniste. Etimologismul ortografic la care a aderat ulterior trebuie văzut deci nu neapărat din rațiuni „ideologice”, pentru a dovedi irefutabil latinitatea limbii române, ci ca un mijloc de a reda fizionomia reală și unitară a limbii, diversificată dialectal sub raport fonetic. Este reliefat cu precădere modul în care înțelegea Cipariu să prețuiască izvoarele („fîntînile”) istoriei românilor, vina sa polemică, poziția realistă în unele aspecte privitoare la

etnogeneză, prin acceptarea elementului autohton și ponderea acordată elementului latin (latina populară) în procesul de romanizare.

În ce privește viziunea cărturarului asupra așa-zisului „mileniu barbar”, autorii conferă sintagmei cipariene „din mină în mină” o valoare emblematică, definind în sens metaforic atribuțiile continuității. O ipoteză interesantă, care comportă încă discuții, este avansată în legătură cu expresia „torna, torna fratre”, pe care Cipariu o socotea una dintre cele dintii urme de limbă românească în partea imperiului oriental, autorii sugerând posibilitatea unei expresii neatestate „mula toarnă”, rostită în dialectul arăman.

Sînt relevate apoi, cu discernămint, „privirile” lui Cipariu în „lăuntru” limbii române, atît conceptul de formă originară, cit și perspectiva asupra „vrstelor” limbii fiind puse în relație cu problematica pe care o incumbă etnogeneza și continuitatea românilor, detectîndu-se o filozofie implicită a limbii în orizontul vizionar al cărturarului blăjean.

Afinitățile electivă cu Bălcescu și Hasdeu sînt reconstituite de pe aceleași coordonate, ilustrînd o aspirație comună spre afirmarea conștiinței de sine a națiunii române. Personalitatea lui Cipariu este fixată simpatetic în pleiada marilor spirite enciclopedice, el conferind noi dimensiuni celui umanism european de sorginte romantică din veacul trecut.

Ultima secțiune a cărții reia de fapt principalele direcții ale activității marelui cărturar transilvănean,ordonate de data aceasta în jurul unor nuclee ale unității culturii românești. „Arhetipurile” permanenței — romanitate, continuitate, unitate — recompun astfel cheia de boltă a activității filologice și istorice cipariene, autorii subliniind tocmai această năzuință spre sinteză a operei sale. Este identificată, prin urmare, în gîndirea lui Cipariu atît o *philologia militans*, cit și o *historia militans*, ambele componente infirmînd deopotrivă imaginea preconcepută a cărturarului și bibliofilului izolat într-un univers al cărților, suficient sieși.

Multe din teoriile cipariene sînt urmărite pe parcursul expunerii și sub raportul viabilității lor, cu toate că exemplele privind validarea ulterioară a unor din intuițiile sale, în special a concepției lingvistice, ar fi putut fi extinse (vezi, de exemplu, C. Dimitriu, *Actualitatea Sintaxei lui Timotei Cipariu*, în I.R., XXXVII, 1988, nr. 2, p. 155 — 162).

În unele privințe, lucrarea are configurația unui act justițiar *ab initio*, făcînd parcă abstracție de „reabilitările” anterioare, unele menționate totuși în bibliografia selectivă de la sfîrșitul cărții. De aici și tonul oarecum encomiastic al discursului critic, precum și o supralicitare a vervei esiciste, care pare să se substituie unei anumite sobrietăți, prin peritrazee lungi, sinuoase, cu reflexe apoflegmatice.

Deși autorii mărturisesc că nu au „pretenția epuizării tuturor sensurilor operei cipariene”, ar fi fost oportună comentarea și a unui studiu de felul celui publicat în Programa Gimnaziului din Blaj pe 1858, intitulat *De re literaria Valachorum*, sau a fragmentelor dintr-o proiectată istorie a literaturii românești, rămase în manuscris, ceea ce ar fi lărgit gama de argumente în relevarea acelor coordonate arhetipale prezente în scrierile savantului. În fine, cîteva inconsecvențe de detaliu apar în modul de transcriere a textului ciparian (păstrarea, de pildă, a genitivului în *-ei* în cazul *luminărei*, dar nu și al *limbii*, *gramdiciei* etc. Cf. și Timotei Cipariu, *Opere*. Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, [vol.] I, București, 1987, p. XXXI — I.VI), în citarea corespondenței manuscrise cu G. Bariț, editate între timp, precum și în redarea cotelor vechi de manuscrise, necorelate cu organizarea actuală a arhivei personale Cipariu. Sînt observații care nu diminuează însă valoarea în sine a lucrării, ingenios concepute, punct de referință pentru bibliografia cipariană, prefigurînd ampla monografie pe care „părintele filologiei române” și-o merită cu prisosință.

Octombrie 1988

Eugen Pavel

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

B.P. HASDEU, *Studii de lingvistică și filologie*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brăncuș, București, Editura Minerva, 1988, vol. 1, LIX + 333 p.; vol. 2, 589 p.

În sfîrșit, după foarte multă vreme, opera lingvistică și filologică (dar și istorică) a lui B. P. Hasdeu (1836 — 1907) și-a găsit, în persoana distinsului profesor și lingvist bucureștean Grigore Brăncuș, editorul ideal. După ce, între anii 1972 și 1976, a reeditat monumentalul *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicționarul limbii istorice și populare a românilor* (vol. I — III), iar, în anul 1984, *Istoria critică a românilor*, profesorul Grigore Brăncuș ne oferă, acum, tot la editura Minerva, o excelentă și reprezentativă ediție (în două volume impozante, însumînd, împreună cu aparatul critic, aproape 1000 de pagini) din s t u d i i l e (=

„studiu”, „articol”, „recenzie”, „note”) de lingvistică și filologie publicate (în majoritate) de acest uriaș al științei și culturii noastre în felurite publicații ale vremii, în special în cele conduse de el (precum : „Foița de istorie și literatură”; „Din Moldova”, devenită, apoi, „Lumina”; ziarul „Traian”, devenit, apoi, „Columna lui Traian” — revistă în care sînt publicate cele mai multe dintre studiile reținute în prezenta ediție : „Foiaia Societății Românilor”; „Revistă nouă”).

Realizate cu aceeași acribie filologică cu care Grigore Brăncuș ne-a obișnuit încă de la reeditarea *Etymologicum*-ului, cele două masive volume, intitulat *Studii de lingvistică și filologie*, constituie o ediție selectivă și critică a studiilor publicate de B. P. Hasdeu, a acelor studii care, trebuie precizat, apărute inițial în reviste, nu au fost republicate în *Etymologicum* ... „... Istoria critică ... și în *Cuvenle den bătrini* (reeditată, și această altă lucrare monumentală, în anul 1983, la Editura Didactică și Pedagogică, de profesorul Gh. Mihăilă). Dintre studiile apărute nu mai în reviste (greu accesibile cercetătorului de astăzi), sînt reținute, pentru ediția de față (în care sînt cuprinse și două valoroase studii publicate de B. P. Hasdeu direct în volum : *Principii de filologie comparativă ario-europăe* și *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine*), doar acele cercetări care, consideră editorul, un profund cunoscător al operei hasdeene și al istoriei lingvisticii românești, „au rezistat timpului și pe care specialistul de astăzi le poate utiliza cu profit” (I, p. I.V). Prin selecția operată, Grigore Brăncuș înfăptuiește, considerăm, o veritabilă și definitivă antologie a operei (lingvistice și filologice) publicistice create și lăsate nouă moștenire de întemeietorul lingvisticii românești moderne, antologie prin care este repusă în circulație o operă, în bună parte și pe nedrept, uitată.

Studiile reținute în vederea realizării acestei ediții sînt orînduite c r o n o l o g i c, în ordinea apariției lor și nu tematice, ceea ce, desigur, avînd în vedere structura și „semantica” cercetărilor hasdeene, constituie o soluție absolut normală. Ediția realizată de Grigore Brăncuș este precedată de un *Studiu introductiv* (I, p. V — I.I), o *Notă asupra ediției* (I, p. I.II — L.VI) și o listă de *Abrevieri* (I, p. I.VII — I.IX), pentru lucrările citate de editor, și este urmată de un grupaj de *Note* (I, p. 279 — 331 : II, p. 483 — 550), precum și de un foarte util și bine întocmit *Indice de cuvinte* (II, p. 551 — 586). Redactat sobru, studiul introductiv constituie un amplu și exact comentariu al conținutului bogat și diversificat al studiilor antologate, conținut evaluat atît din perspectiva vremii în care a creat B. P. Hasdeu, cit și din perspectiva lingvisticii secolului al XX-lea. În sublinierea unor idei, teorii și contribuții de istoria limbii, dintre care cele mai multe de o mare actualitate, valabile și astăzi, se face, firesc, apel și la lucrările fundamentale publicate de B. P. Hasdeu. Acest comentariu introductiv este întregit, armonios, prin nuanțare, de excelentele note redactate pentru fiecare studiu antologat. Pe lîngă datele filologice referitoare la studiile incluse în ediție, prin redactarea acestor note (în care sînt date și „unele materiale al căror conținut e dependent direct de studiile propriu-zise din ediție” — I, p. I.V) și prin studiul introductiv, editorul și-a propus și a reușit pe deplin să argumenteze importanța studiilor republicate, precizînd, totodată, „locul acestora în ansamblul operei hasdeene” și conturînd, „în linii generale, imaginea de lingvist și filolog a lui Hasdeu în istoria lingvisticii românești și europene” (*ibidem*).

Se cuvine, în finalul scurtei noastre prezentări, să omagiem munca enormă și pricepera depuse de Grigore Brăncuș în îngrijirea exemplară a acestei ediții, precum și în reeditarea celor două lucrări fundamentale amintite la începutul prezentării. În nici două decenii, lingvistul Grigore Brăncuș a reușit să repună în circulație aproape în întregime opera lingvistică și filologică a lui B. P. Hasdeu, înfăptuind, astfel, un autentic act de cultură și știință.

Noiembrie 1988

I. Mărie

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

CONSTANTIN MIŁAS, *Introducere în stilistica oralității*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, 271 p.

Cartea este rezultatul unei cercetări laborioase, ce impresionează atît prin munca nedeșvăluită, cit și prin cea cuprinsă între copertile ei.

Într-o primă și relativ întinsă parte, a bazelor teoretice, autorul își asumă, firesc, sarcina definirii oralității, adică limitele ariei obiectului lucrării; drumul pînă la definiție îl constituie dezbaterile asupra conținutului termenilor de „stil oral” și de „oralitate a stilului” (p. 54 și urm.); sînt luați aici ca puncte de sprijin Ion Breazu, G. I. Tohăneanu, R. Queneau (despre L. F. Céline), Jean Boutière (despre Ion Creangă) ș.a. În punctul de sosire al dezbaterilor, autorul

și formulează accepția lui asupra oralității — „un element de structură a stilului artistic” (p. 61), oralitate care trebuie căutată — arată autorul — nu în poezia lirică, nici în opera dramatică, ci în dialog. Tot aici sînt înfățișate, așa cum au fost impuse de munca pe material, principiile de conduită, metodele, parametrii, condițiile (restrictive), antinomiile și termenii de comparație, care populează, structurează și orientează partea centrală a lucrării. Reținem din cele de mai sus, pentru puterea lor sugestivă, numeroasele antinomii, inclusiv termenii de comparație, aceștia din urmă oferindu-ne și multiplele planuri ale comparațiilor: cod grafic/cod oral: raporturile dintre acestea: inerente/aleatorii (mimetice): triada L (= literar, cu 9 texte)/P (= oral, cu 2 texte)/S (= științific, cu 2 texte): Ln (planul vorbirii naratorului)/Lp (planul vorbirii personajelor): oralitate immanentă/oralitate adiacentă; despre mijloacele oralității: de fond/intensiv, primele, cantitative/calitative celelalte: procedee normale/auxiliare: cele normale: cu funcție reprezentativă/cu funcție de caracterizare; auxiliare (= grafostileme: primare/secundare); despre fraze: amplasare/adîncime, arhitectură exterioară/interioară: vorbire directă/indirectă: în sfîrșit, coordonare/subordonare, în frază în propoziție.

Toate constituie cadrul și instrumentele cu ajutorul cărora autorul a disciplinat faptele prin care, în munca cea neexprimată în lucrare, a lăsat drumuri separatoare, iar în munca cea cuprinsă în lucrare s-a ridicat deasupra respectivelor fapte, dominîndu-le.

După cum se poate deduce, pe baza celor de pînă aici, lucrarea, în continuare, este centrată pe comparație, comparația cifrelor statistice, într-o raportare bilaterală — de la L. spre S și spre P.

Comparația, în lucrare, ia proporții de proces, cu etape: cînd e cazul, o etapă pregătitoare, a doua — efectuarea: pentru cititor, acestea două au ca efect suscitarea interesului; a treia — explicarea și judecarea diferențelor, eventual a identităților, desprinderea semnificațiilor, de valoare pozitivă sau negativă, în privința oralității: această etapă vine pentru cititor cu deslinderea pe care o comportă satisfacerea interesului provocat.

Pentru prima etapă, reținem drept mostră două exemple-citate, în care se poate aprecia conduita deliberată, judicioasă, a pregătirii: (a) „Dată fiind inconsistența disocierilor dintre termenii L și P, se impune necesitatea unui termen de referință neutru. Acesta distanțîndu-se de ambele grupuri menționate [...] ar trebui să constituie ... un etalon suficient de reprezentativ pentru structura gramaticală a exprimărilor literare standard” (p. 202); (b) „De obicei, raportarea vorbirii populare la variantele limbii literare se efectuează pe baza opoziției nenormat/normat (cit. Vulpe) ... în realitate ... opoziția nu stipulează caracterul nenormat al vorbirii. Inevitabil, orice idiom lingvistic are norma sa intrinsecă” (p. 106—107).

Sărim peste etapa a II-a, adică peste cifre, zăbovim la a III-a, finalizatoare, pe cit de densă, tot pe atît de variată.

Mai întîi, în ce privește judecarea diferențelor (statistice), apreciem poziția etic-științifică a autorului, pe care o ilustrează sinceritatea rezultatului, pe alocuirea negativ sau neconcludent, mărturisit: ex. frecvența completivă directă (p. 152). Să ne grăbim să menționăm însă că nici în astfel de cazuri autorul nu abandonează, ci, activ, el caută explicația a înseși neconcluziunilor: „Eficacitatea sa [a frecvenței complementului indirect în dativ] este cenzurată, în primul rînd, de volumul destul de redus al c. indirect în economia textelor” (p. 211); nu este ocolită nici explicarea prin insuficiența textelor: „Faptul că textele P și L ... nu conțin propoziții instrumentale nu înseamnă că acestea nu se actualizează în ... ” (p. 178).

Judecarea diferențelor este uneori deosebit de complexă; dăm aici un citat, reținînd doar sintagme grăitoare: „caracterul eterogen al frecvențelor ... ne obligă să recurgem la un artificiu de calcul ... artificial va consta dintr-un calcul efectuat în două faze ... media obținută reprezintă frecvența etalon ... într-un text ideal ... ” (p. 219).

Se impune apoi, tot aici, a fi apreciată varietatea explicațiilor, de natură să sporească, la sintactician și stilist, nu numai interesul, ci chiar o pasiune de ordinul jocului: „fi-va ea explicația cea intuită de mine, sau va fi o alta?!” Evităm citatele și dăm, în dezordine, trunchieri, suficiente pentru comunicarea imaginilor ce se subscriu titlului de mai sus: predicativa suplimentară explicată printr-un fapt de sintaxă afectivă: anticiparea subiectului din subordonată sub forma complementului direct în regentă, favorizată de identitatea referențială (p. 185), sau prin greșală clară în textul S (p. 185); condițională, explicată prin ipotezele specifice textelor S (p. 179); concesivele introduse prin *cît, cît de*, printr-un fond latent exclamativ (p. 183); tot concesivele în Ln, prin tehnica contrastului, în realizarea portretului protagoniștilor (p. 184), cauzala în Lp (dialog), prin aceea că dialogul este locul situațiilor conflictuale (p. 164); tot cauzala, introdusă de *cîte* (ex. *aș fi înnebunit cîte am avut pe capul meu*) „o îmbinare ce are aerul unei formații născute” în „verba discuției” (p. 185); subiectivele introduse de pronume, în P, prin înțelepciunea populară (confirmîndu-l statistic pe Iordan), p. 148, iar cele introduse de conjuncții prin intelectualism (*se afirmă că ... rezultă că ...*), p.

145; sincopa e altă de jenantă, în P, înelt vorbitorul se grăbește „s-o înlătura prin familiarul și” (p. 144); și între adversative, prin lipsa de preocupare pentru legare, în P (p. 144) ș.a.

În al treilea rând și referitor tot la etapa a III-a a comparației, câteva aprecieri asupra rezultatelor, menite să delimiteze oralitatea. Adoptăm aici, ca cel mai economic criteriu, unul psihologic intuitiv, pe care l-am numi al previzibilității: rezultate așteptate (intuite), neașteptate, acestea din urmă subîmpărțite în contrariante, necontrariante și neutre, în raport cu previzibilitatea. (Între paranteze spunind, clasificarea este relativă, ea depinzând de competența stilistică a cititorului.) Într-o calificare globală, fiecare din aceste grupe de rezultate sînt contribuții; chiar și cele previzibile se ridică la acest rang, prin scoaterea notelor sintactice vizate din zona implicitului, iar la un loc cu celelalte, prin îmbogățirea evantaiului de trăsături sintactice specifice oralității — trăsături beneficiind de certificatul pozitivării, obiectivării, prin cifre.

Accidentale și marginale în raport cu vectorul principal al lucrării, dezbaterile sintactice și observațiile inedite, de virtuozitate, pătrundere, subtilitate, sporesc, la rîndul lor, valoarea lucrării: preferința omiterii, în P, a corelativului *acolo* (p. 156), de consecutiv se dispensează cel mai ușor de corelativ (p. 174), aparența determinării, de către subordonata de loc, a unui substantiv (p. 156), *uite* cu funcție fatică (p. 228) ș.a.

Contributive sînt și intervențiile referitoare la codul grafic: de ex. gruparea semnelor auxiliare după destinație (p. 75), identificarea ca procedeu de folosire a ghilimelelor, de către Caragiale, pentru încadrarea vorbirii personajului în cea a naratorului (p. 90), sau caracterizarea generalizatoare — la nivel de lingvistică generală — a relațiilor dintre aspectul scris și cel oral, așa-numitele relații „inerente” (41–42).

În sfîrșit, o cuvenită apreciere și cu privire la stilul autorului. Lucrarea este bogată în cifre, înelt *prima* reacție a destinatarului poate fi una de aprehensiune. Pentru cititor, o dată însă înseris în *parcurs* ei și urmîrind jocul diferențelor, aceste cifre capătă ele înseși o dinamică; aceasta, susținută și prin intervenția autorului, care apelează la verbe adecvate, „agrementînd” astfel lectura; exemple: această modalitate *se revendică* (p. 201), cutare adjectiv *aduce în prim plan* (p. 201), opoziționala *oferă oralității* (p. 178), joncțiunea *acoperă* (p. 212), juxtapunerea *eiștigă teren* (p. 214), factorul cantitativ *îngrădește* drastic (p. 224) ș.a., ș.a.

Bi-și interdisciplinară, stilistică și sintaxă, lucrarea este o contribuție de pondere în domeniul studierii limbii române contemporane.

Noiembrie 1988

D. D. Drașoveanu
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, *Cuvinte și sensuri. Polisemia. Sinonimia. Antonimia. Prin exerciții*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, 240 p.

Noua apariție editorială a celor două autoare marchează și o nouă orientare a semanticii actuale, în care textul și contextul reprezintă factorii esențiali în delimitarea și actualizarea sensurilor. Finalitatea practică a lucrării: „a învăța să învățăm cuvinte”, ca și publicul larg căruia îi este destinată: „orice vorbitor” interesat de „o adecvată învățare a vocabularului românesc” au impus renunțarea la utilizarea unei terminologii strict specializate, ca și la un aparat tehnic complicat, bine cunoscut, de altfel, din literatura de specialitate, utilizate și teoretizate și în numeroasele contribuții precedente ale autoarelor. Opțiunea pentru „o semantică pentru toți” a dus la decantarea în forme mai simple, esențializate, a metalimbajului structural, atât de mult vehiculat în ultimii douăzeci de ani, făcînd, în sfîrșit, accesibil unui cerc cît mai larg de cititori și acest domeniu al lingvisticii.

Structurată în două părți: I — *Obiective și principii de descriere a vocabularului românesc* (p. 7–38) și II — *Relații de sens dintre cuvintele românești* (p. 39–226), lucrarea își propune în primul rînd o finalitate didactică: „o adecvată învățare a vocabularului românesc” (p. 5).

În partea I se fac considerații generale privitoare la vocabular, cuvînt și sensurile lui, la dicționare, adîncindu-se principiile de analiză semantică aplicate cuvintelor românești. Sînt sintetizate și prezentate accesibil noțiuni și aspecte lexico-semantice fundamentate teoretic în lucrările anterioare ale autoarelor, unele indicate în *Bibliografia selectivă* de la sfîrșitul fiecărui capitol.

Așa cum sugerează titlul cărții, „ceea ce interesează în mod deosebit în studiul cuvintelor românești este sensul lor, abordat în diferite relații cu alte sensuri, relații prin care se pun în

evidență, de fiecare dată, atât asemănările cit și diferențele" (p. 14). Rolul contextului în definirea sensului este subliniat atât teoretic, cit și practic, prin numeroase exemplificări și exerciții aplicative.

Ordonarea părții a II-a a lucrării potrivit celor trei mari tipuri de relații semantice: 1. *Polisemia* (p. 39—111); 2. *Sinonimia* (p. 112—164) și 3. *Antonimia* (p. 165—219), urmate de (*In loc de*) *concluzii* (p. 220—226), corespunde structurilor cu pondere însemnată în studiul vocabularului din manualele școlare. De altfel, cea mai mare parte a materialului ilustrativ este excerptat din manualele de limbă și literatura română menționate în *Bibliografia generală* (p. 227) a lucrării, iar instrumentul principal utilizat și recomandat în rezolvarea exercițiilor este *Dicționarul explicativ al limbii române*. Fără să constituie obiectul unui capitol special, sint cuprinse în analiză și omonimele, ilustrate în special prin exercițiile semantice complexe propuse pentru analiza unor texte din manualele școlare sau subliniind practică diferența dintre omonimie și polisemie (p. 107).

Indicele de concepte (p. 228—229) utilizate atât în explicațiile teoretice, cit și în analizele practice și *Indicele de cuvinte* cuprinse în exemplificări și exerciții (p. 230—237) completează caracterul aplicativ al lucrării, facilitând consultarea selectivă, în funcție de interesele și preocupările cititorului.

Este meritorie concepția unitară a lucrării: concentrarea problemelor teoretice de bază în *Partea I* a lucrării și a celor specifice la începutul fiecăruia dintre cele trei capitole ale *Părții a II-a*, ca și reluarea unora dintre acestea pe parcursul rezolvării diverselor tipuri de exerciții. Specificul fiecărei categorii semantice analizate a impus tipuri și modalități diferite de rezolvare, cele mai dificile dovedindu-se a fi cele referitoare la cuvintele polisemantice, fapt cu totul justificat de complexitatea problemelor ridicate de această „clasă de sensuri" (p. 7) în raport cu „clasele de cuvinte" reprezentate de sinonimie și antonimie. La acest capitol exercițiile au fost grupate în cinci categorii, spre deosebire de *sinonimie*, unde apar doar două tipuri de exerciții, și *antonimie*, cu trei tipuri.

Considerăm că se puteau adăuga și alte criterii de grupare, pe cimpuri lexico-semantice, pe clase morfologice, diviziuni care să pună în evidență iterativitatea unor modalități de derivare semantică pentru anumite sectoare ale vocabularului. Evidențierea în capitolul 1.2.4. a „mecanismului teoretic al metaforei" (p. 101), explicarea motivării semantice și contextuale a efectelor stilistice" (p. 102), dezvăluirea mecanismului semantic al lui multor figuri de stil" (p. 103) reușesc să fixeze și să clarifice aspecte esențiale ale dinamicii polisemiei românești, problemă abordată teoretic în capitolul 1.1.3. În schimb, pare prea categorică afirmația că atunci „cînd sensul figurat e înregistrat de dicționar (sau lexicalizat) expresivitatea lui nu este deosebit de marcată" (p. 94; vezi și p. 106 și 225). Chiar exemplul oferit infirmă, credem, această părere, expresiile „negură de turci", „negură de lăcuste" ș.a. păstrîndu-și încă prospețimea și expresivitatea.

Considerăm unele tipuri de exerciții semantice nerecomandabile, cum ar fi cele de substituție a sensurilor unor cuvinte din poezii cu evisisinonime, situație în care se devalorizează mesajul poetic:

BATE

Aud la geam / Cu degetul cum lovește (p. 92).

izbește

Fără legătură cu textul poetic este și încercarea de analiză a polisemiei unui cuvînt prin stabilirea „cîmpului de expansiune sinonimică a acestuia" (p. 108—109), pornind de la ideea actualizării contextuale a anumitor valori. Asemenea disecări semantice s-ar preta într-o analiză la nivelul limbii, fără raportări la text. În plus, se impune deosebită atenție la aranjarea în pagină a sensurilor, pentru a evita ambiguități de tipul:

A RIDICA

a țipa vocea, glasul, ...

a striga

care se vor interpreta corect prin următoarea echivalare:

A RIDICA vocea, glasul — a țipa, a striga ș.a.

Opinia că „la cuvintele polisemantice numai unul dintre sensuri este denotativ-descriptiv (de obicei înregistrat primul în dicționare) și acesta reprezintă elementul relativ stabil al uzului unui cuvînt" (p. 13) poate fi discutată. De exemplu, multe dintre sensurile mai noi consemnate de *Dicționarul explicativ al limbii române* — *Supliment*, 1988, sint denotative. De altfel, granița dintre denotație și conotație se stabilește destul de greu, fapt consemnat și de autorele: „chiar și sensurile conotative au, la prima vedere, un aspect denotativ (denominativ)" (p. 42) sau „Interferența dintre denotație și conotație, realizată numai într-un text literar, poate fi admisă aici mai ales din perspectiva preconizată de semantica modernă ... de a interpreta mai larg polisemia ca *dinamică a sensurilor în limba română actuală*" (p. 226).

Prezența și operarea cu noțiuni controversate sau prea puțin cunoscute cititorului nespecialist ar face necesară completarea lucrării, la o viitoare ediție, cu un *mic dicționar lexicosemantic*, în care să se explice, prin definiții clare, concise, conceptele vehiculate în lucrare. Aceasta ar veni și în sprijinul caracterului aplicativ al lucrării, caracter subliniat și prin înlocuirea concluziilor cu rezolvarea simplificată a unui exercițiu, pe marginea unui scurt text literar. Fragmentul supus analizei este de fapt pretextul evidențierii practice a principalelor probleme de semantică exersate în lucrare, sporind, prin această originală încheiere, caracterul aplicativ al lucrării, validându-i eficiența didactică.

Octombrie 1988

Ileana Mureșanu
Universitatea din Cluj-Napoca
Centrul de Științe Sociale
Str. Republicii, 9

ILEANA OANCEA, *Istoria stilisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, 302 p.

O istorie a stilisticii românești era o carte așteptată, cu atât mai mult cu cât se părea că stilistica intrase, în ultimul timp, într-un con de umbră sub avalanșa noilor demersuri de tip semiotic, ca: structurile narative, teoria discursului, analiza conversațională etc. Dar e tot atât de adevărat că o astfel de istorie s-a putut elabora după ce stilistica însăși a luat distanță față de demersurile amintite, precizându-se în realizările și limitele ei.

Cartea Ilenei Oancea nu reprezintă însă numai un simplu istoric al preocupărilor teoretice și aplicative în domeniul stilisticii, ci întreprinde un adevărat act de reconsiderare a diverselor atitudini față de *modul* de exprimare (în texte literare sau de altă natură), intuind printre cele de ordin retoric, de exemplu, un nucleu al dezvoltărilor ulterioare de stilistică românească. Este meritorie, în acest sens, demonstrarea principiului simultaneității, dar și al mutațiilor în infiltrarea și evoluția ideilor de retorică, începând cu seria primilor umaniști (Gr. Ureche, Miron Costin) și continuând cu cea de a doua, strălucit reprezentată de personalitatea lui Dimitrie Cantemir. Retorica de la sfârșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, în fond o teorie și o practică stilistică, a decis însăși configurația stilisticii românești de mai târziu, care „și-a refăcut obiectul de mai multe ori” (p. 22), în același timp, ipostaza fundamentală a lingvisticii românești din prima ei etapă — neoretorică —, luminind caracterul procesual descins al stilisticii. Această idee, după care neoretorică regenerază stilistica, evidențind o tradiție față de antichitate și față de retorica medievală, prin lingvistica romanică, străbate cartea de la un capăt la altul.

„Stînd sub aceeași influență ca și limbile occidentale [...], se constată [...] și în «izolată» România de răsărit, la nivelul exprimării, anumite efecte stilistice europene, deci comune cu România occidentală”, remarcă autoarea vizavi de realizările artistice ale umaniștilor. Retorica — o matrice *in statu nascendi* —, prin literaturizarea ei timpurie, nefiind numai o paradigmă textuală, ci și una de recuperare a stilisticii implicite, dar, mai ales, explicite, devine sinonimă cu gramatica la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea — la D. Eustatievici Brașoveanu, Radu Tempea, Samuil Micu, Ienăchiță Văcărescu, Ion Alexe, Timotei Cipariu, R. Melidon —, eludindu-se însă din comentariu una dintre cele mai fervente personalități cu orientări definitorii spre estetica limbii, și anume Ion Budai-Deleanu.

Dintr-o stilistică normativă, cum se manifesta, în realitate, retorica, prin efortul de a se apropia de elementul formal datorită lingvisticii, efort notabil în cazul unor personalități ca cele ale lui I. Heliade-Rădulescu, B. P. Hasdeu, Al. Philippide, Titu Maiorescu, se întemeiază, în timp și sigur, ca una dintre direcțiile stilisticii românești, cu ample dezvoltări în secolul nostru.

Redescoperirea retoricii, ca o constantă dialectică a istoriei limbajului poetic, deci apariția neoretorii, trebuie pusă în legătură tocmai cu criza acestui limbaj manifestat între 1870 și 1880, de care este atinsă și literatura română, Alexandru Macedonski reprezentînd un simptom al acestei crize. Discuția teoretică și, în același timp, prospectivă a autoarei, de la paginile 93—110, pregătește, de fapt, prezentarea devenirii stilisticii românești în secolul al XX-lea, a cărei maturizare și acuratețe științifică nu s-ar putea explica fără redimensionarea conceptelor și a obiectivelor vizate.

Începând cu al III-lea capitol al lucrării, se trece de la o cercetare de ansamblu a avaturilor stilisticii românești la una monografică, cartea mărturisind în subtext însă și o activitate de evaluare critică a unor personalități care au ilustrat stilistica de la începutul sec. al XX-lea, dar și mai apoi. Ne referim la Mihail Dragomirescu, dar, mai ales, la D. Caracostea, a căror contribuție la fundamentarea stilisticii moderne, precum și la racordarea la cele mai au-

tentive realizări pe plan european în acest domeniu trebuia restituită în adevăratele ei dimensiuni. Este de reținut remarcă autoarei asupra dobândirii conștiinței de sine a stilisticii prin M. Dragomirescu, care, chiar dacă în aplicări textuale e mai neconcludent, dezvoltă o teorie complex elaborată, în care fuziunea stilisticii cu estetica și critica literară viza elaborarea unei științe a literaturii de o acută obiectivitate științifică.

Tratarea monografică are însă un risc asumat de autoare și, în parte, nedepășit: detalierea principiilor și conturarea individualităților, uneori pierzându-se, din aceste cauze, obiectivul central — o istorie a stilisticii românești, iar nu un istoric al preocupărilor de stilistică ale celor mai de seamă filosofi, esteticieni, lingviști sau chiar stilisticieni. Notăm, în schimb, că această impresie tinde să devină aparentă, deoarece majoritatea studiilor monografice reușesc să se ridice, prin generalizările autoarei, la o autentică privire de ansamblu necesară unei lucrări de această natură. De exemplu, se disociază activitatea de întemeiere a stilisticii românești prin Tudor Vianu și, înainte de el, a lui Ovid Densusianu, D. Caracostea, Iorgu Iordan, față de preocupările tangente cu stilistica ale lui Liviu Pusu, Eugen Lovinescu, Garabet Ibrăileanu, George Călinescu, Sextil Pușcariu, aportul lui Lucian Blaga fiind surprins în fundamentarea filozofică a conceptului de stil ca un concept integrator.

După părerea noastră, în secolul al XX-lea, se manifestă diverse tendințe de înțelegere a stilului și a stilisticii, tendințe care au fost ilustrate de diferite personalități din țară și din străinătate, până când se ajunge la completa autonomizare a stilisticii românești. Oricum, excursul Ilenei Oancea este fără reproș din punctul de vedere al surprinderii originalității cercetării fiecăruia din cei amintiți mai sus, ca și sub aspectul comentariului prospectiv, legitimând o realizare dintre cele mai serioase.

Procesul de autonomizare a stilisticii, amintit mai sus, începe o dată cu inserția direcției pozitiviste a structuralismului european, prin studierea lui *langue* și cu înțelegerea complexă a fenomenului *parole*, în consens cu o anume tradiție umanistă manifestată constant în cultura română. În acest fel poate fi explicată opera stilistică a lui D. Caracostea, care ne-a dat și *Expresibilitatea limbii române*, dar și *Artă cuprinsului la Eminescu*, ilustrând cele două direcții ale stilisticii, decantate până atunci. Desele actualizări ale comentariului autoarei subliniază nu numai fundamentele teoretice ale stilisticianului bazat pe cele mai noi orientări pe plan european, dar, în același timp, recomandă o cercetare rămasă mult timp neînțeleasă tocmai din cauza acestor baze. Cu Iorgu Iordan, stilistica românească dobindește și cea de a treia dimensiune — cercetarea stilurilor funcționale —, care, alături de cercetarea stilurilor individuale și cea a stilisticii limbii, impune o disciplină. Aceleași disocieri fine ale autoarei facilitează anticiparea perspectivei pragmatice actuale, un precursor al acesteia dovedindu-se profesorul clujean Henri Jacquier, care așază la baza efectelor de stil conceptul de internaționalitate¹.

Pozitivarea actului critic, datorat concepției opereii ca limbaj, aparține lui Tudor Vianu, întemeietor de școală și deschizător de reală cale spre o fundamentare științifică și circumscriere exactă a faptului de stil. Pornind de la autonomia artei, dar și de la înțelegerea eteronomiei ei, T. Vianu echilibrează timpul euristic față de cel hermeneutic, impunând critica stilistică, alături de cea lingvistică, ca o veritabilă dimensiune interpretativă a opereii. Aportul lui T. Vianu este definitoriu în recomandarea stilisticii ca o disciplină deschisă fenomenului interdisciplinar. Astfel, abordarea literaturii artistice din perspectivă intercomunicativă reduce problemele stilisticii în prim plan, prin natura discursiv-stilistică a producerii textului, filiația pragmatică — stilistică fiind tot mai mult invocată². De asemenea, producerea efectelor de sens ca reflex al subiectivității, ca însăși înțelegerea ca o componentă modală sau ca un set de procedee deictice³, poate exploata achiziții ale stilisticii în conjuncție cu lingvistica discursului. Ultimul capitol al cărții afirmă tocmai aceste deschideri ale stilisticii, fără de care nu s-ar explica nici dinamica devenirii, dar nici perenitatea ei, cartea Ilenei Oancea fiind un argument peremptoriu al acesteia. Caracterul incitant al dialogului propus de autoare, ca și întrezărirea posibilităților cooperative ale stilisticii recomandă această lucrare, de la început, ca una dintre cărțile de referință ale stilisticii românești.

Octombrie 1988

Elena Dragos
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

¹ John Searle, *Intentionality. An essay in the philosophy of mind*, Cambridge University Press, 1983.

² A se vedea discuția: *discurs și stil ori discurs sau stil* din *Table Ronde — Style et Discours*, în „Analele Universității București”, Limbi și literaturi străine, XXXVI, 1987, p. 53 — 59.

³ Maria Sbisă, *Actes de langage et (act d') énonciation*, în „Langages”, 70, 1983, p. 99 — 106.

ANIELLO GENTILE, *Carle câmpane del secolo decimo nell'abbazia di Montecassino. I giudicati di Capua, Sessa e Teano con formule testimoniali in volgare*, Napoli, 1988, 63 p. + 7 facsimile

Lucrarea prezintă și discută în amănunt și din diverse puncte de vedere 4 documente, din anii 960—963, păstrate la Mănăstirea din Montecassino. Documentele, două sentințe judecătorești din Capua și Sessa și o altă sentință și un „memoratorio” din Teano, prezintă o importanță deosebită pentru studiul istoriei limbii italiene, întrucât în textul lor, redactat în latină, sînt inserate formule de mărturie care reprezintă cele mai vechi probe de limbă „vulgară” (italiană).

Deși documentele în cauză, vizînd litigii în legătură cu unele proprietăți de pămînt, au constituit obiectul a numeroase cercetări, înșirate de-a lungul a mai bine de două sute de ani (vezi p. 11—14), prin rezultatele ei încercarea lui Aniello Gentile se vădește a fi utilă, fructuoasă.

Din punct de vedere juridic, documentele prezintă o certă valoare, întrucât, între altele, ele dau indicații precise în legătură cu procedura de judecată a longobarzilor, stăpînitorii din acea vreme a Campaniei (regiune formată azi din provinciile Avellino, Benevento, Caserta, Napoli și Salerno). Astfel, se fac referiri (p. 15) la o serie de obiecte pe care debitorul trebuia să le încredințeze creditorului, în momentul încheierii contractului, cum ar fi un băl (*fustis*), un obiect simbolic (*quadra*) sau de valoare modestă (*launegild*), obicei care amintește pe cel al răbojului nostru.

Dincolo de faptul, pur juridic, mult dezbătut, dacă conflictele judecate au fost reale sau au fost înscenate de reprezentanții unor mănăstiri în vederea procurării unor dovezi juridice care să le asigure dreptul de proprietate asupra unor terenuri, documentele în cauză, cum am mai arătat, pun probleme deosebit de importante în legătură cu începuturile sau cu data încheierii procesului de formare a limbii italiene.

În fond este vorba, apreciem noi, de evoluția raporturilor dintre aspectul popular și cel literar al latinei, evoluție care s-a încheiat pe de o parte cu apariția „vulgarei”, a italienei, formată „la ea acasă”, la început numai vorbită și apoi și scrisă, iar pe de altă parte cu apropierea sau depărtarea latinei medievale de noua limbă, romanică, în curs de formare.

Faptul că evoluția raporturilor — reciproce — dintre latină și „vulgară” a fost inegală în timp ne-o dovedește constatarea că, drept urmare a unei reforme a lui Carol cel Mare, latina medievală redresîndu-se prin apropiere de latina clasică, s-a îndepărtat, în unele zone, de latina tîrzie medievală, întrerupînd astfel evoluția naturală a acesteia din urmă. Acest lucru nu s-a întîmplat însă, de exemplu, în Campania, unde reforma carolingiană neaplicîndu-se, a fost posibilă inserarea în documente latinești a unor prime fragmente de limbă italiană (vezi p. 28—29). Redăm, spre ilustrare, formula de mărturie, sugerată martorilor de către judecător, care e repetată de patru ori în sentința judecătorească din Capua (martie 960): „*Sao ke kelle terre per kelle fini ki contene trenta anni le posselte parte sancti benedicti*” (vezi p. 8).

Avînd în vedere procesul necurnat și îndelungat de transformare a latinei populare în limba italiană, credem că pe drept cuvînd autorul consideră, împreună cu alți cercetători (ca de ex. G. Polena și M. Durante), că în limitarea acestui proces trebuie să avem în vedere nu începuturile lui — imposibil de precizat, de altfel —, ci mai degrabă „il punto di arrivo”, epoca lui de încheiere (vezi p. 32—33).

Încheiem observațiile noastre, desigur incomplete, asupra acestui interesant studiu, îndemnî și model pentru alte cercetări similare, nu fără a remarca unele elemente de veche onomastică italiană, incluse în documentele cercetate, care ar putea prezenta importanță pentru istoricul unor nume de persoană și de locuri românești. Este vorba, între altele, de antroponimele *Lupo* (figlio del fu *Lupo*: 960, p. 7), *Urso*, *Orso* (*Ursus*: 775, p. 21), ca și de toponimul *Cucuruza* și apelativul topic *monticello*: „qui constructus esse bidetur in *monticello* qui dicitur *Cucuruza*” (963: p. 8).

Noiembrie 1988

Mircea Honoroadean
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

DAVID CRYSTAL, *Rediscover Grammar*, London, Longman, 1988, 224 p.

Acele aspecte ale folosirii limbii care sînt cruciale pentru înțelegerea unei limbi ca sistem și în special pentru înțelegerea sensului în comunicare sînt probleme speciale pentru cel ce scrie o gramatică. Pînă acum multe lucrări în acest domeniu nu au fost ușor accesibile studentului fiind, deseori, scrise la un nivel de tehnicitate intimidant.

În *Rediscover Grammar*, David Crystal oferă o analiză lucidă a problemelor centrale ale limbii engleze (propoziții principale, secundare, grup nominal și verbal, pronume, adjective, prepoziții, structură informațională, reducerea și dezvoltarea propoziției, *dincolo* de propoziție, prozodie, punctuație). Un aspect important urmărit în carte este stabilirea relației dintre sintaxă, semantică și pragmatică: se arată clar că, uneori, o abordare pragmatică poate rezolva multe din problemele cu care se confruntă gramaticianul și semanticianul, simplificându-le analizele. Expunerea este întotdeauna clară și argumentată cu exemplificări pertinente, deși complexitatea acestor probleme nu este nici un moment ascunsă.

Analiza detaliată a problemelor alese pentru discuție dă cititorului o imagine clară a rigori empirice cerute de studiul limbii, deși autorul nu pierde nici o clipă din vedere diversitatea bogată a subiectului. Acest manual elementar a fost atent conceput pentru a introduce cititorul în toate aspectele principale ale limbii engleze, pas cu pas, într-un mod simplu. Introducerea stabilește legătura între fonologie, sintaxă, semantică și pragmatică. Apoi studentul descoperă valoarea și fascinația studiului limbii, abordând treptat subiecte mai complexe, ca sens și referință, relații de bază, sensul cuvintelor și sens impersonal. Fiecare unitate a cărții include scurte secțiuni de explicare și exemplificare. Secțiunile cu răspunsuri și comentarii oferă studentului posibilitatea de a verifica permanent progresul făcut, pe măsura asimilării problemelor. Structura pedagogică novatoare este de un deosebit folos studenților ce urmează cursuri introductive de lingvistică, dar și studenților mai avansați, care vor găsi cartea ca un text deosebit de util pentru o revizie gramaticală.

Scopul declarat este acela de a introduce cititorul în lumea gramaticii engleze, făcându-l să înțeleagă cele mai importante concepte teoretice, totul la un nivel relativ nontechnic (desori cu mult umor) și într-un fel care accentuează trăsăturile comunicative ale limbii. Cartea acoperă mai mult material decât una de gramatică în sensul tradițional al cuvintului, dar este în mod corespunzător mai puțin detaliată. Dorința autorului nu este de a face cititorul să știe gramatică, ci să știe *despre* gramatică. Studiul gramaticii este justificat de dorința noastră de a cunoaște lumea în care trăim, de a o înțelege. Din acest punct de vedere, gramatica nu este deosebită de orice alt domeniu de cunoaștere. Mai mult decât alte aspecte, limbajul este implicat aproape în tot ce facem ca ființe sociale. A înțelege acest aspect al existenței noastre nu este un lucru nișant și gramatica este principiul fundamental al organizării limbii. Aceasta este premisa de la care pleacă autorul în alegerea și structurarea materialului.

Rediscover Grammar poate fi citită în două feluri. Mai întâi, trebuie citită ca o carte obișnuită: de la început la sfârșit. Acest lucru oferă o viziune generală despre ce este gramatica văzută ca un întreg și cum este organizat materialul. Apoi, cartea poate fi folosită ca o lucrare de referință: informația de aici trebuie tratată în același fel în care tratăm informația dintr-un dicționar. În plus, pentru a ajuta cititorii care folosesc cartea fără instructor, dar și pentru a-i ajuta să adâncească problemele discutate, autorul oferă o listă de lucrări de referință (nu fără a-i avertiza că pot exista discrepanțe de abordare și terminologie față de lucrarea proprie).

Autorul își prezintă gramatica în cadrul unui program de studii a limbii ca sistem de comunicare. Pe scurt, aceasta înseamnă că se studiază folosirea limbii (vezi capitolele de *Usage*) ca distinctă, dar complementară, de limba văzută ca un sistem formal. Deși aceasta sună foarte pretențios, prezentarea este simplă, pentru că autorul dorește să facă cititorul neavizat să descopere aspecte fascinante în studiul limbii, similare cu jocurile ce implică o activitate mentală intensă. Dar, spre deosebire de acestea — ne spune autorul —, gramatica este mai folosită, alături de social, cel și educațional.

Octombrie 1988

Mihai M. Zdrenghea
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
S.r. Florea, 31

RODNEY HUDDLESTON, *English Grammar. An Outline*, Cambridge, Massachusetts, Cambridge University Press, 1988, XII + 212 p.

Lucrarea — așa cum arată autorul încă din introducerea — urmărește două obiective. Primul este acela de a oferi o descriere sincronică detaliată și argumentată cât mai convingătoare a limbii engleze (lucrarea fiind concepută și ca un manual pentru studenții de la limba engleză). Al doilea scop este acela de a dezvolta o teorie de lingvistică generală, analizând elementele comune diferitelor categorii gramaticale în mai multe limbi și oferind criterii pentru utilizarea aceluiași termenii în limbile discutate. În felul acesta, autorul încearcă să transpună pe hirtie și dorința sa ca lucrarea să fie considerată un manual de tipologie lingvistică. Analiza folosește creator

cercetările recente în lingvistica modernă, ceea ce face ca această carte să fie utilă și ca o introducere în lingvistică. Și, totuși, autorul dorește să se adreseze unui auditoriu și mai larg: tuturor celor ce studiază într-un fel sau altul lingvistica, cu referiri la structura gramaticală a limbii engleze. Notele sînt folosite pentru a indica direcțiile mai importante în lingvistica modernă, precum și pentru a explica terminologia folosită (pornind de la premisa că cei care vor folosi cartea au doar cunoștințe minimale de limba engleză).

Obiectivele pe care autorul și le-a propus sînt deosebit de variate, și acest lucru i-a creat, desigur, multe obstacole care au trebuit trecute în decursul redactării. Să vedem, deci, care ar fi rezultatul final văzut prin prisma celui ce predă atît structura gramaticală a limbii engleze, cît și elemente de lingvistică generală.

De la bun început (*Preliminaries*), autorul prezintă cadrul în care descrie sistemul. Aceasta este sarcina inițială a cercetării pe care o întreprinde, deși unele probleme de detaliu vor fi redate pe măsură ce se derulează descrierea. Cele două direcții de abordare sînt din punctul de vedere al unei teorii morfosintactice generale și din punctul de vedere al unor reguli specifice limbii engleze. Ele sînt, însă, două laturi complementare ale aceleiași investigații. Cînd autorul prezintă aspecte morfosintactice, discută și categoriile semantice pe care le reprezintă acestea. Nu pot fi evitate nici incursiunile în fonologie. Totuși, lucrarea luată în întregime spune puține lucruri sistematice sau originale despre aceste domenii cu care se învecinează. De fapt, teoria dezvoltată este o teorie a structurii gramaticale și nu o teorie „integrată” morfosintactică. Aceasta nu înseamnă că autorul nu este de acord cu o astfel de teorie, dar el o consideră necesară într-un context mai larg.

Răspunsul la problemele pe care le ridică lucrarea implică numeroase considerații. Pe de o parte, o mai adîncă cunoaștere a structurii limbii, în care caz este necesară o corelare a caracteristicilor fonetice cu cele sintactice și semantice. Pe de altă parte, nu este ușor să se separe evidența empirică de elementul foarte diferit adus de teorie în asemenea investigații. Astfel, o lectură atentă a problemelor discutate — de la părți de vorbire pînă la coordonare — scoate în evidență temeinica analiză făcută, prezentarea originală (chiar dacă nu a unor idei originale), precum și latura didactică (exercițiile date la fiecare sfîrșit de capitol).

În afară de problemele de natură strict gramaticală, se acordă atenție problemelor legate de noțiunile de simplitate, generalitate, universalitate, exprimîndu-se, totodată, motivele pentru care se preferă o teorie sau un model altei teorii sau altui model. Este evident că autorul și-a scos materialul nu numai din experiența lui de vorbitor și profesor de limba engleză, ci și din teoria și cercetarea contemporană, precum și din tradiția lingvistică de a pune atît aspectul vorbit, cît și cel scris al limbii la îndemîna gramaticianului. Structura lucrării se bazează atît pe lingvistica tradițională, cît și pe rezultatele citorva școli lingvistice contemporane. Autorul nu scoate în evidență și nici nu propune o teorie de bază, ci are o poziție care reflectă felul în care teoriile majore răspund la influența din partea altor teorii.

Trebuie să accentuăm faptul că, prin materialul vast interpretat și prin felul în care acesta este sistematizat, lucrarea se adresează atît teoreticianului, cît și practicianului. Expunerea este atent concepută pentru studenții fără o solidă bază lingvistică. Fiecare capitol se bazează pe referințe extensive și este urmat de liste de referințe pentru o lectură posterioară cărții; ele sînt foarte folositoare, am spune chiar indispensabile oricărui cercetător serios în acest domeniu.

Octombrie 1988

Mihai M. Zdrenghea
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

AL V-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE DIALECTOLOGIE

Cel dintâi Simpozion Național de Dialectologie a avut loc la Cluj-Napoca, în 1980. Reușita lui i-a dus pe participanți la consensul reluării unor asemenea manifestări științifice, ele urmînd să se desfășoare din doi în doi ani în centrele universitare în care există facultăți de filologie și institute, centre sau baze de cercetare în domeniul lingvisticii. Dialectologii s-au reîntreținut la Timișoara, în 1982, la Iași, în 1984, la Sibiu, în 1986.

Cel de-al V-lea Simpozion Național de Dialectologie, organizat de Societatea de Științe Filologice din R. S. România, Facultatea de Filologie craioveană, inspectoratele școlare județene Dolj și Mehedinți și alte instituții de cultură din cele două județe, și-a desfășurat lucrările la Craiova, în zilele de 27 și 28 mai 1988.

Paralel s-au mai desfășurat două sesiuni științifice pe temele: „Cercetări interdisciplinare” și „Bibliografia națională retrospectivă a cărților și periodicelor românești” (la cele două sesiuni au fost prezentate 37 de comunicări). În programul tipărit, cele trei manifestări au fost reunite sub genericul „Conexiuni filologice”.

La cel de-al V-lea Simpozion Național de Dialectologie au participat 85 de cadre didactice universitare, cercetători științifici și profesori de limba română din București (21), Cluj-Napoca (12), Iași (7), Timișoara (11), Craiova (17), Baia Mare (4), Drobeta-Turnu Severin (4), Sibiu (3), Slatina (2), precum și din județele Bistrița-Năsăud (1), Covasna (1), Neamț (1), Vaslui (1).

Cei 85 de participanți au prezentat 89 de comunicări, numărul lor mare (ca și la simpoziioanele anterioare) dovedind că simpoziioanele naționale de dialectologie constituie însemnate reuniuni (poate cele mai însemnate, avînd în vedere numărul participanților și periodicitatea desfășurării) în care se confruntă și se schimbă idei aparținînd unor lingviști din întreaga țară.

După deschiderea festivă, la care au fost adresate cuvinte de salut din partea reprezentanților organizatorilor, a urmat sesiunea în plen, în care au susținut comunicări de dialectologie Gavril Istrate (*Un dialectolog uitat: D. Șandru*), Teofil Teaha (*Atlasul lingvistic al Olteniei — sursă permanentă de investigație în dialectologia românească*), Nicolae Saramandu (*Pentru un atlas al atlaselor lingvistice regionale*) și Gh. Bolocan (*Toponimie și dialectologie*).

În continuare, s-au desfășurat lucrările pe secții și subsecții, stabilite în funcție de conținutul comunicărilor. Pentru a oferi o orientare generală asupra conținutului comunicărilor și posibilitatea opțiunii pentru o secție sau alta, organizatorii au publicat *Rezumatul comunicărilor*.

La secția I, *Dialectologie română nord- și sud-dunăreană*, s-au prezentat comunicări consacrate gramaticii, foneticii și lexicului dialectului dacoromân, arilor sale dialectale, materialul fiind adunat prin anchete proprii sau extras din ALR, din atlasele regionale, din lucrările de dialectologie publicate pînă în prezent. I. Mării a urmărit documentarea „onomasiologică” și „semasiologică” a gesturilor în ALR II, Ion Calotă — evoluțiile areale în graiurile din Oltenia, iar Ion Nuță a propus recunoașterea unei noi arii dialectale: nord-estul Moldovei. Ion Ionică a cercetat influențele sud-slave în graiurile olteneste, Ileana Nicu Oproiu — unitățile frazeologice în graiul muntean, Al. Păltinean a sesizat unele particularități ale graiului din Valea Țiblesului, iar Doina Grigore ale graiului mehedințean. De probleme de gramatică s-au ocupat Eugen Beltechî (perfectul simplu în graiurile bănățene), Nicolae Mocanu (forme de gerunziu în graiurile românești), D. Ivănuș (morfologia verbului în graiurile din Oltenia), Victorela Neagoe (morfosintaxa graiului din Țara Motilor), Ruxandra Pană-Boroianu (construcții sintactice muntești), Vasile Țara (elementele redundante în sintaxa unui grai din nord-vestul Transilvaniei). Alte comunicări au urmărit probleme de fonetică: închiderea vocalelor neaccentuate (Dorin Urițescu), metateza în graiuri (Anca Olivi), „palatalizarea labialelor” (Gr. Rusu), sonorizări și afonizări consonantice în graiurile din nord-vestul Banatului (Ioan Faiciuc), pronunțarea neologismelor cu vocale în hiat în graiurile din Muntenia (Ion A. Florea). Mai multe comunicări s-au oprit asupra unor probleme legate de lexicul graiurilor dacoromâne: aspecte ale paronimiei în graiuri (Romulus Todoran), variabila geografică și variația semantică în răspunsurile din ancheta dialectală (Stelian Dumitrăcel), comportamentul lingvistic al unor ardeleni stabiliți în Moldova (Ion-Horia Birleanu), elementele lingvistice comune Banatului și Olteniei (Constantin-Ioan Mladin), termeni de înrudire din județul Mehedinți (Maria Tronea) sau termeni care denumesc noțiuni ale de

„guturai” în Oltenia (Radu Scorojitu), „cerbice” și „gușă la bou” (Doina Grecu), „colet de găini” (Dumitru Loșonji), „copileț (la porumb)” (Viorel Bidian), „socoteală” și „socotesc” (Elisabeta Soșa). Explicații etimologice pentru unele cuvinte au dat Radu Sp. Popescu (*ur-glin*, „brunet”, din Banat, pe care îl explică prin lat. *uredinem*) și Doina Babeu (note lexicale și etimologice).

O subsecție a reunit comunicări consacrate dialectelor și graiurilor românești sud-dunărene. De dialectul aromân s-au ocupat Teodor Ouncă (toponime aromânești din Munții Pindului) și Marina Ciolac (interferența lingvistică între dacoromână și graiul fărșerot din Pipera, din apropiere de București). Elena Scărlătou a prezentat aspecte ale vocabularului actual al meglenoromâni, iar Ștefan Giosu, concepția lui G. Ivănescu despre dialectul meglenoromân. Istoromâna a stat în atenția lui Richard Sirhu (bilingvismul la istoromâni) și a lui Constantin Negreanu (comentarii asupra *Itinerariului în Istria* al lui Ioan Maiorescu). C. Sandu-Timoc a făcut cîteva considerații asupra graiului românilor din Timoc.

Într-o altă subsecție, *Dialectologie* — *onomastică și folclor*, au fost urmărite aspecte dialectale reflectate în toponimie, antroponimie și folclor: Emilian N. Burelea (în toponimia din nordul județului Vilcea), Ilie Dumitru (în toponimia din Valea Dirjovului, județul Olt), Gheorghe Vișan (în toponimia din sudul Olteniei), Rodica Suflețel (în toponimia bănățeană), Mircea Monorodean (toponimul *Pariny*), Vasile Ursan (vechi toponime românești din Mărginimea Sibiului), Viorel Guruianu (palatalizarea labialelor în toponimia sud-est transilvăneană), Lucia Coșulă (toponimia comunei Borea, jud. Neamț), Viorica Goicu (aspecte dialectale în antroponimia de pe Valea Crișului Alb), Maria Dobre (terminologia meseriilor, urmărită diacronic, cu referire la onomastică), Vasile Frățilă (subdialectul bănățean în colecții de folclor), Maria Purdela-Sitaru (termeni dialectali în expresii și proverbe) și Ion Nijloveanu — Ovidiu Nijloveanu (forme de viață românească în expresiile noastre populare). Hileonimele, categorii sociogeografice, au fost cercetate de Ion Toma, pentru zona Olteniei.

În cea de-a doua secție, *Dialectologie romanică, germanică, slavă*, au fost abordate aspecte ale unor idiomuri din cele trei mari familii de limbi, în cele mai multe cazuri cu referiri și la limba română: unele concordanțe dintre română și alte limbi romane la nivel dialectal (Mihaila Liveșcu), concordanțe între sardă și dialectele limbii române (Ioana Nichita), numele de rudenie franceze devenite nume de persoane (Constantin Popescu), elemente dialectale în operele lui Racine (Lelia Trocan), cuvinte de origine germană în lexicul graiurilor slovace de tip central din România (Pavel Rozkoš), efectele integrității și nivelării asupra structurii gramaticale a graiurilor germane din Banat (Petru Kottler), influențele românești în unele graiuri bulgărești din România (Elena Ivanova, de la lectoratul bulgar din Craiova, și V. Gr. Chelaru), influențele sîrbocroate în graiul mehedințean (Grigore Bădescu), substantivul în graiurile lipovenesti din Dobrogea (Andrei Ivanov), terminologia pescuitului în graiurile lipovenesti (Teodor Chirilă). A. Ivanov și F. Chirilă, în colaborare, au arătat și felul în care lexicul reflectă unele momente din istoria lipovenilor.

Comunicările din cea de-a treia secție, *Raportul dintre limba literară și graiuri. Dialectologie generală. Istoricul cercetărilor dialectale*, au stîrnit același interes ca și cele de la secțiile celelalte. Gavril Istrate s-a ocupat de regionalism și limba literară, Gh. Radu, de influența limbii literare în Maramureș, Gh. Pop, de limbajele profesionale, Elementele fonetice regionale, populare și arhaice din *Codicele Popii Bratul* au fost scoase în evidență de C. Dimitriu, iar regionalismul din poezia lui Marin Sorescu a stat în atenția a doua comunicări, redactate de Victor Iancu, respectiv de Marica Pietreanu.

Unele concepte de lingvistică generală au fost aplicate la nivel dialectal de Laurenția Dascălu-Jinga și Magdalena Vulpe (prozodia dialectală și comentariul metalingvistic), Margareta Magda (competența comunicativă), Bogdan Marinescu (elemente paralingvistice în textele dialectale), Ileana Vântu (tot despre competența comunicativă), Doina Negomireanu (productivitatea și valorificarea semantică a regionalismelor) și Maria Marin (general — nedeterminat — omnitemporal în graiurile dacoromâne).

Două comunicări au avut și implicații de ordin didactic: observații de profesor, traducător și lexicograf asupra vocabularului regional (Andrei Bantaș) și cunoașterea graiului local în sprijinul cultivării limbii elevilor (Profira Ginghină).

În sfîrșit, au existat contribuții originale privind istoricul cercetărilor dialectale: M. Zdrenghea (despre Gheorghe Sîncal), Katalin Dumitrașcu (A. T. Laurian), Tudor Simionescu (Simion Bărnuțiu), Zamfira Mihail (B. P. Hasdeu), Victor V. Grecu (revista „Astra”), Nicolae Felecan (ziarul maramureșean „Gutinel”).

Discuțiile pe marginea lucrărilor prezentate în secții și subsecții au fost de un înalt nivel științific și constructiv.

Lucrările simpozionului vor fi publicate într-un volum.

La Liceul „Traian” din Drobeta-Turnu Severin s-a organizat, în 28 mai, sesiunea științifică „Regionalismul și limba literară”, unde au prezentat variante ale comunicărilor lor, adap-

tate necesităților învățămîntului, G. Istrate, A. Bantaș, S. Dumistrăcel, Gh. Pop, D. Ivănuș. Profesorii din județul Mehedinți prezenți la simpozion le-au urmărit cu un deosebit interes și au pus numeroase întrebări. Organizatorii au oferit invitaților lor și o vizită documentară în județul Mehedinți, precum și o excursie cu vaporul pe Dunăre, prilejuri de continuare a schimbărilor de idei și informații și de o mai bună cunoaștere între participanții la simpozion.

Lucrările simpozionului, s-a convenit la sfîrșit, au constituit o manifestare științifică reușită. Următoarea întîlnire a dialectologilor va fi găzduită de Cluj-Napoca.

Octombrie 1988

Radu Sp. Popescu
Universitatea din Craiova
Facultatea de Filologie
Str. A. I. Cuza, 13

AL X-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR

Eveniment științific de prestigiu, Al X-lea Congres Internațional al Slaviștilor s-a desfășurat la Sofia, în faimosul palat al culturii, în perioada 15—21 septembrie 1988, într-o atmosferă de colaborare și înțelegere, cu discuții științifice pertinente pe marginea comunicărilor. La începerea Congresului, din Comitetul Internațional al Slaviștilor au făcut parte 48 de membri, reprezentanți ai 28 de țări slave și neslave. În ziua de 19 septembrie, în ședința ținută în orașul Blagoevgrad, a fost ales noul președinte în persoana prof. dr. S. Wollman, fiind incluși în Comitet reprezentanții Chinei și ai Noii Zeelande. Țara noastră este reprezentată de profesorii M. Novicov și Gh. Mihăilă.

La Congres au participat 764 de delegați străini din 30 de țări ale Europei, Americii, Asiei și Australiei, precum și 715 cercetători și cadre didactice din țara gazdă. Congresul a reunit numeroși oameni de știință, lingviști, critici literari, esteticieni, folcloriști, etnografi, istorici, sociologi, traducători etc., care, timp de o săptămînă, au dezbătut o gamă bogată de probleme de slavistică. În cele 28 de subsecții din cadrul a cinci secții (lingvistică, introducere în literatură, probleme lingvistico-literare, folcloristică și probleme de istorie) au fost prezentate 750 de rapoarte și comunicări. În ședința plenară au comunicat: D.S. Lihaciov (URSS), W. Hensel (Polonia), R. Olesch (RFG), P. Zarev (Bulgaria).

În cele cinci secții au fost discutate probleme foarte variate, între care: aspecte ale istoriei și ale structurii limbii slave vechi; studiul comparativ-istoric al limbilor slave; contactele interlingvistice: onomastică; sociolingvistică; lingvistica textului; curentul umanist în literaturile slave; sistemul estetic al realismului socialist; poetica istorică și poetica comparată în literaturile slave; stilistică comparată; probleme ale traducerii în și din limbile slave; reconstrucția vechilor etape în istoria folclorului slav; interacțiunea folclorului la popoarele slave și neslave; aspecte ale riturilor și jocurilor în folclorul slav; problema etnogenezei slavilor; vechea cultură bulgară; gîndirea socială a popoarelor slave în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și multe altele. La Congres au fost onorați unii reprezentanți ai culturii și literaturilor slave: Hristo Botev, Rv. Skorina, Taras Ševčenko, Vuk Karadžić.

În dimineața zilei de 21 septembrie, cu prilejul apropiatului centenar al Universității „Kliment Ohridski” din Sofia, a avut loc, în aula Universității, solemnitatea de acordare a titlului de *doctor honoris causa* profesorilor R. Olesch (RFG), R. Picchio (Italia) și Gh. Mihăilă. În ziua de 22 septembrie același titlu a fost decernat și academicianului sovietic D. S. Lihaciov. Cu acest prilej s-a înmînat medalia de onoare a Universității din Sofia unui număr însemnat de specialiști din diverse țări, printre care și istoricului român C. N. Velichi.

Din România au fost anunțate, în program, 36 de comunicări cu o tematică variată, cu referire la numeroase probleme discutate în subsecții; au dominat temele de onomastică și folclor. Chiar dacă nu toți autorii români au avut posibilitatea să participe la Congres și să-și susțină comunicările, România a avut reprezentanți în toate secțiile, iar trei din delegații români (M. Novicov, C. N. Velichi și Gh. Mihăilă) s-au aflat în conducerea unor ședințe pe subsecții.

Din partea delegației române au prezentat comunicări: M. Novicov, *Raportul dintre problematica etică și expresia artistică în proza literaturilor slave ale secolului XX*; C. N. Velichi, *Raporturi sociale în cadrul emigrației bulgare în România în perioada secolului al XIX-lea*; Gh. Mihăilă și M. Mitu, *Filologi români la congresele internaționale ale slaviștilor*; R. Vulcănescu, *Forme eufemice și ludice ale folclorului slav în comparație cu folclorul român*; Maria Dumitrescu, *Limba operelor lui V. Maiakovski*; I. C. Chitișia, *Umanismul și specificul său în literaturile slave de sud și în literatura română*; E. Al. Mazilu, *Hagiografia ca gen literar și evoluția ei în literaturile Europei de Est (sec. XIV—XVII)*; A. Kovács, *Poetica genurilor literaturii ruse în context indo-european*; Zlata Iuffu, *Despre unele balade familiale în folclorul bulgar și cel român—studiu comparativ (toți autorii menționați sînt din București)*; O. Vințeler, *Onomastica de origine slavă în concepția lingviștilor români (Cluj-Napoca)*. Este de menționat că toate comunicările românești au prezentat un viu interes, bucurîndu-se de o bună apreciere din partea auditoriului. Comunicările celor care n-au luat parte la Congres au fost expuse la standul de cărți din cadrul bogatei expoziții de carte, prin revista „Romanoslavica”, în care au fost publicate. Unele comunicări au fost răspindite în extrase la subscripțiile unde erau planificate să fie susținute.

S-a stabilit ca viitorul congres al slaviștilor să aibă loc în Cehoslovacia, în 1993, la Bratislava.

Octombrie 1988

Onufrie Vințeler
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

REUNIUNEA ANUALĂ DE LUCRU A REDACȚIEI INTERNAȚIONALE A ATLASULUI LIMBILOR EUROPEI

Între 18 și 22 mai 1988 s-a ținut, în localitatea Balaton Szabadi din R. P. Ungară, reuniunea anuală de lucru a Redacției Internaționale a *Atlasului Limbilor Europei* (A.I.E.).

Lucrările au fost conduse de prof. Mario Alinei, președintele Comitetului Internațional al A.I.E., la ele participînd cîte un delegat din Anglia, Danemarca, Germania Federală, Italia, Olanda, Polonia, România, Suedia și cîte doi delegați din Finlanda, Iugoslavia, Ungaria, Uniunea Sovietică.

Deschizînd cea de a XXI-a reuniune a Comitetului de Redacție al A.I.E., prof. Mario Alinei a arătat că aceasta are loc la Balaton Szabadi prin bunăvoința Academiei Maghiare de Știință, care și-a asumat sarcina organizării ei, mulțumind în numele participanților pentru aceasta. A dat apoi cuvîntul prof. Deme Ladislau, președintele Comitetului Național Maghiar al A.I.E., care, în numele Academiei Maghiare de Știință și al Comitetului Maghiar al A.I.E., a salutat pe participanți, urînd deplin succes reuniunii.

În continuare, prof. Mario Alinei a propus un moment de reculegere în memoria prof. Boris Cazacu, care, ca membru al Comitetului Național Român, și-a adus contribuția la succesul reuniunilor anterioare.

După momentul de reculegere s-a intrat în ordinea de zi, analizîndu-se stadiul lucrărilor la volumele al III-lea și al IV-lea din A.I.E. I (ancheta cu Chestionarul I) și perspectivele de publicare a celorlalte volume. S-a apreciat că volumele în discuție vor conține circa 400 de pagini fiecare, s-a citit titlul hărților din aceste volume și proiectul de cuprins al volumului al V-lea (pentru care Comitetul Național Român redactează harta *journalsof*). Cele două volume care se află sub tipar vor apărea aproape concomitent, volumul al III-lea se va publica la sfîrșitul acestui an, iar al IV-lea, la începutul anului viitor.

S-a arătat că se va continua repartizarea de hărți pentru volumele următoare spre a fi prelucrate pe familii de limbi și la scară europeană.

S-a subliniat faptul că multe din întrebările cuprinse în Chestionarul I (Q I) au fost incluse în acesta fără discernămint (de ex. cele 110 întrebări preluate din Chestionarul Atlasului Lingvistic Slav, care se referă mai ales la fonetică și morfologie) și din această cauză din răspunsurile la cele 546 de întrebări ale Q I nu pot fi redactate decît aproximativ 100 de hărți lexicale. Pentru restul materialului urmează să se găsească o altă modalitate de prelucrare și de publicare.

S-a estimat că pentru publicarea celorlalte 6 volume (al V-lea—al X-lea) din răspunsurile la Q I vor mai fi necesari 12 ani de acum înainte, dacă se va păstra un ritm de apariție de doi ani între volume.

În privința Chestionarului al II-lea (Q II), președintele a arătat că s-au făcut cu acesta anchete de probă în Portugalia, Țările de Jos și URSS și că s-a constatat că el este susceptibil de îmbunătățiri serioase, fapt subliniat și de participanții la reuniunea anterioară de la Moscova, unde s-a hotărât organizarea unei întruniri internaționale de dezbateri și îmbunătățire a lui, întrunire ce se va ține în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, la Chișinău, în 1989.

În conformitate cu mandatul încredințat, delegatul român a arătat că partea românească va continua munca de redactare de hărți, atât pentru domeniul românesc, cât și pentru întreaga Europă și că va preda la timp harta pe care o are în lucru. A arătat, de asemenea, că și în R. S. România s-au făcut mai multe anchete cu Q I și că și noi am ajuns la concluzia că el trebuie serios îmbunătățit. Având experiența muncii pe teren cu acest chestionar, Comitetul Național Român poate contribui la îmbunătățirea lui și intenționează să participe prin delegați la dezbaterile de la Chișinău.

Cît privește modalitățile de publicare a materialului necartografiat, pentru care urmează să se facă încercări și încercări preliminare, s-a arătat că dialectologii români au o bogată experiență. Sînt aproape cinci decenii de cînd s-au publicat asemenea materiale în *Atlasul Lingvistic Român*, publicarea lor continuîndu-se și astăzi, sub diverse forme, în atlasele regionale.

S-a discutat despre dificultățile de ordin tehnic privind scrierea automată a hărților, cauzate de încetarea colaborării cu Centrul de Calcul din Marburg (în prezent ele sînt scrise manual în Portugalia) și despre mutarea secretariatului general al ALIE în Italia, arătîndu-se că Universitatea din Florența va găzdui, începînd cu anul 1989, și va suporta cheltuielile legate de activitatea secretariatului.

S-a prezentat și discutat un proiect de statut pentru înființarea Asociației *Atlasului Limbilor Europene* (AALE), urmînd ca el să fie definitivat de către Comitetul de Conducere al ALIE, pe baza propunerilor ce i se vor înainta în ședința sa ce va avea loc la Turku, la sfîrșitul acestui an.

Discutîndu-se problema redactării de hărți onomasiologice, s-au scos în evidență dificultățile legate de aceasta. S-a sugerat înființarea unei comisii sau a unui grup de lucru pentru problemele teoretice.

S-a hotărît ca viitoarea reuniune să se țină în Italia, la St. Vincent, Val d'Aosta, între 5 și 9 iunie 1989, sub forma unei ședințe plenare, cu participarea delegaților comitetelor naționale.

Octombrie 1988

Petru Neiescu
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Raconită, 21

ALEXANDRU GRAUR

(1900—1988)

Ne-a părăsit și academicianul Alexandru Graur. De la 9 iulie 1988, despre marele lingvist nu vom mai vorbi decât la trecut.

Născut la 7/19 iulie 1900 la Botoșani, Al. Graur își face studiile mai întâi în orașul natal, apoi la București, unde în 1922 absolvă „magna cum laude” Facultatea de Litere și Filozofie, secția Limbi Clasice. Din 1921 își continuă cu mult succes studiile universitare la Paris, sub îndrumarea lui A. Meillet, A. Ernout, O. Bloch, J. Vendryes, J. Gilliéron, M. Roques. Atât la cursurile și seminariile de la École des Hautes Études, cât și în ședințele de la Société de Linguistique de Paris, al cărei membru a devenit în 1921, tinărul Al. Graur s-a făcut remarcant, dînd dovadă de un deosebit simț al limbii, dar și de spirit critic, fiind întotdeauna „capabil să prindă partea slabă a unui raționament și să înfățișeze convingător soluția justă a problemei” (Al. Rosetti). În 1929 obține titlul de diplomat la École des Hautes Études cu lucrarea *I et V en latin*. În același an își trece doctoratul în litere la Sorbona, cu teza principală, de limba latină, *Les consonnes gémînées en latin*, și teza secundară, de limba română, *Nom d'agent et adjectif en roumain*. Toate trei lucrările au fost primite elogios, atât de specialiștii români (O. Densusianu, S. Pușcariu, I. Iordan), cât și de cei străini (A. Meillet, M. Roques ș.a.).

La întoarcerea în țară este profesor de liceu pînă în 1946, cînd devine profesor la Facultatea de Filologie a Universității din București, unde a funcționat pînă la pensionare (1970). În facultate a îndeplinit funcțiile de decan, șef al catedrei de limbi clasice și al celei de lingvistică generală.

În 1948 a fost ales membru corespondent al Academiei R. S. România, iar din 1955, membru titular. În cadrul Academiei a îndeplinit funcțiile de director general al Editurii Academiei (timp de 20 de ani) și de președinte al Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte.

Laureat al premiului „Bibesco” atribuit de Societatea de Lingvistică din Paris (1932), al Premiului de Stat (1954), om de știință emerit (1964), Al. Graur a desfășurat o bogată activitate de specialitate, dar și pe tărîm cultural-științific în sens larg, fiind, printre altele, director al Radioteleviziunii Române și președinte al Comisiei Naționale pentru Cultivarea și Dezvoltarea Limbii Române. A fost președintele Societății de Studii Clasice și al Societății Române de Lingvistică. A condus mai multe reviste de specialitate („Cum vorbim”, „Studii clasice”, „Limba și literatură”, „Limba română”) și publicații de lingvistică cu caracter neperiodic (*Studii de gramatică*, *Probleme de lingvistică generală*, *Formarea cuvintelor în limba română*). A coordonat, integral sau parțial, elaborarea unor lucrări fundamentale din lingvistica noastră actuală: *Gramatica limbii române*,

Istoria limbii române (vol. I *Limba latină*), *Dicționarul limbii române* (DLR).

Bibliografia lucrărilor acad. Al. Graur este impresionantă : peste 600 de titluri de volume, studii, articole, note, cronici, recenzii. De elevată ținută științifică, scrierile sale se remarcă prin sobrietate și accesibilitate.

Deși specializat în limbi clasice, Al. Graur a studiat cu succes și limba română și, deopotrivă, lingvistica generală, dovedind în acest din urmă caz incontestabile calități de teoretician. Variantele *Studiilor de lingvistică generală*, *Scurtă istorie a lingvisticii* (în colaborare cu L. Wald) și *Introducere în lingvistică*, la care a condus colectivul de elaborare, reprezintă principalele sale contribuții în acest domeniu.

A dat (împreună cu Al. Rosetti) prima prezentare sistematică a fonologiei limbii române (*Esquisse d'une phonologie du roumain*, 1938).

Printre problemele de gramatică a căror clarificare o datorăm și intervențiilor sale, se numără genul neutru (*Les substantifs neutres en roumain*, 1928) și postpunerea articolului (*À propos de l'article postposé en roumain*, 1929 ; *Note sur l'article postposé en roumain*, 1934).

De o deosebită însemnătate pentru limba română rămân contribuțiile sale în domeniul lexicologiei, mai ales al etimologiei și formării cuvintelor. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954) este și astăzi „o carte de căpătii în domeniu” (I. Coteanu). Teoria etimologiei multiple a acad. Al. Graur (*Etimologii românești*, 1963 ; *Alte etimologii românești*, 1971), corelată cu aceea a etimologiei interne, căreia i-a dat o mare importanță, aduce noi puncte de vedere în cercetarea lexicologică.

Nici onomastica nu a fost ignorată : *Nume de locuri*, 1972, dar mai ales *Nume de persoane*, 1965, sint frecvent utilizate în lucrările onomaștilor.

O preocupare constantă a acad. Al. Graur a fost studierea *Tendințelor actuale ale limbii române*, preocupare nu, prea răspândită la apariția lucrării sale, în anul 1968.

Competența omului de știință s-a îmbinat armonios în persoana acad. Al. Graur cu măiestria neîntrecută a dascălului, el rămânând în conștiința generațiilor de studenți unul dintre acei profesori care au știut să spună lucruri mari în puține și simple cuvinte.

Lingvistica pe înțelesul tuturor fiind nu numai o carte, ci și o profesiune de credință, Al. Graur a scris și a vorbit mult și pentru marea masă de vorbitori.

Lucrările sale de popularizare și cultivare a limbii (*Limba corectă*, 1963 ; *Capcanele limbii române*, 1976 ; *Puțină aritmetică*, 1971 ; *Dicționar al greșelilor de limbă*, 1982 ; *Dicționar de cuvinte călătoare*, 1978 și altele), rubricile de limbă din presă, emisiunile radiofonice și de la televiziune, ca și conferințele ținute în București și în țară au făcut mari servicii limbii române și vorbitorilor ei.

Un alt merit al savantului, dar și al omului a fost acela de a forma și conduce colective de cercetare, de a sprijini inițiativele tinerilor, încurajându-i în susținerea ideilor proprii, oferindu-le cu generozitate sugestii și chiar idei, pe care, din modestie și dorința de a-i stimula, refuza să și le revendice.

Pentru toți cei ce l-au cunoscut și stimat, dar mai ales pentru lingvistica românească, dispariția acad. Al. Graur reprezintă una dintre cele mai grele pierderi.

Ioan Roșianu

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

DIMITRIE MACREA

(1907—1988)

A încetat din viață, în ziua de 5 noiembrie, după o lungă și grea suferință, dr. docent Dimitrie Macrea, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, fost profesor de istoria limbii române la Universitatea din Cluj-Napoca, apoi (din anul 1952) la Universitatea din București, cu importante funcții de conducere: decan al Facultății de Filologie și director adjunct al Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, director adjunct, apoi director al Institutului de Lingvistică din București etc.

Pregătirea lingvistică și filologică, dobândită prin studii la Facultatea de Litere a Universității din Cluj, cu profesorii Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Nicolae Drăganu, George Giuglea ș.a., continuată, prin cursuri de specializare, la Paris (1935—1937), în domeniile lingvistică generală, lingvistică și dialectologie romanică, geografie lingvistică, fonetică experimentală, cu profesorii J. Vendryes, G. Millardet, O. Bloch, M. Roques, A. Vaillant, P. Fouché ș.a., și-a consolidat-o în renumitul centru științific și cultural care a fost Muzeul Limbii Române; încadrat în acest prestigios institut încă din anii studenției, Dimitrie Macrea a devenit colaborator la două dintre operele de interes național: *Dictionarul limbii române*, condus de Sextil Pușcariu, și *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, condus de Emil Petrovici, precum și la buletinul Muzeului, „Dacoromania”, consacrată, de-a lungul apariției ei (1921—1948), în primul rind studierii și cultivării limbii române.

Cînd, într-una din lucrările sale, D. Macrea formula o reușită prezentare a școlii lingvistice clujene (care, de fapt, se identifica cu Muzeul Limbii Române), afirmînd că principala caracteristică a lingviștilor clujeni, între anii 1920 și 1945, a fost predominarea punctului de vedere istoric în studiul limbii române, atît în lucrările colective cit și în cele individuale, „legînd în permanență studiul limbii de istorie, de formarea poporului român, de continuitatea noastră în Dacia, de istoria noastră în evul mediu”, el a avut în vedere și realizările, dar și intențiile, planurile sale viitoare, fiindcă problemele menționate l-au preocupat stăruitor de-a lungul întregii sale activități științifice și didactice.

Într-adevăr, în numeroase studii ale sale este urmărită și analizată problema originii, a locului de formare a limbii române, precum și a evoluției și structurii ei. Pe baza argumentelor lingvistice și istorice, D. Macrea

susține că „limba română și poporul român s-au format pe un teritoriu întins, cuprinzând teritoriul de azi al României -- ca teritoriu de bază --, Panonia Superioară și Inferioară, Moesia Superioară și Inferioară, care au avut totdeauna legături cu Dacia”. Procesul intens de romanizare a avut loc în Dacia, în perioada stăpînirii romane, datorită, în primul rînd, administrației, care impunea populației băștinașe folosirea limbii latine; el s-a continuat însă și după retragerea armatei și administrației romane, la anul 271, tot timpul cît stăpînirea romană s-a menținut în sudul Dunării de jos, pînă în secolul al VII-lea; după părerea sa, la această dată, cînd contactul cu slavii devine mai activ, limba română „era deja individualizată în trăsăturile ei principale”, dovadă fiind numărul neînsemnat de elemente slave în structura gramaticală și în sistemul fonetic al limbii române. rezultate din conviețuirea populației românești băștinașe cu slavii din Dacia, care au sfîrșit prin a adopta limba română. Românii din sudul Dunării au fost, în cea mai mare parte, asimilați în masa slavă, fapt ce a determinat slăbirea și apoi ruperea contactului (prin secolul al XII-lea) dintre cei rămași și cei din Dacia și formarea celor patru dialecte: daco-român, aromân, meglenoromân și istroromân.

D. Macrea a luat o poziție critică împotriva teoriilor originii sud-dunărene a poporului român, respingînd argumentele, inconsistente, invocate de susținătorii acestor teorii.

Pentru evidențierea caracterului romanic al limbii române, intrucît sistemul gramatical și fonetic al ei sînt în esența lor de proveniență latină, D. Macrea a analizat structura lexicului românesc; utilizînd un volum impresionant de material lingvistic românesc (*Dicționarul* lui I.-A. Candrea și *Dicționarul limbii române moderne*) și francez (litera B din *Dictionnaire étymologique de la langue française* de O. Bloch), precum și poeziile lui Eminescu și un volum de poezii al lui Verlaine, a stabilit, pe baza calculului și principiilor utilizate, că procentul cuvintelor de origine latină este aproape identic, și în vocabular și în circulație, în română și franceză.

Valoroase sînt contribuțiile sale și în dialectologie, prin participarea la discuțiile privind raportul dintre limbă și dialect, prin studiile referitoare la trăsăturile specifice ale dialectelor limbii române, prin *Palatalizarea labialelor în limba română*, întocmită pe baza materialului atlasului lui Gustav Weigand și al *Atlasului lingvistic român*.

Unele dintre studiile sale sînt consacrate limbii literare în general (analizînd unele aspecte de seamă: conținutul noțiunii de limbă literară, caracteristicile ei, „stilurile” limbii etc.) și limbii literare române în special, evidențiînd momente semnificative în dezvoltarea ei etc.

Contribuții apreciate și prețioase pentru istoria lingvisticii și filologiei române, precum și pentru cultivarea limbii române reprezintă studiile și articolele sale asupra unor lingviști și filologi români, din trecut pînă în zilele noastre, a unor oameni de cultură și scriitori cu preocupări care interesează și lingvistica, precum și numeroasele articole, conferințe și comunicări de gramatică, lexicologie, stilistică etc.

Pe lângă valoroasele și cunoscutele lucrări personale la care m-am referit (mai ales: *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, 1965; *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, 1978; *Probleme ale structurii și evoluției limbii române*, 1982), D. Macrea a depus o competență și îndelungată muncă la ample lucrări colective, în calitate de colaborator,

redactor responsabil sau coordonator (pe lângă *Dicționarul limbii române* și *Atlasul lingvistic român*, partea II, menționate): *Gramatica limbii române* (două volume, 1954), *Dicționarul limbii române literare contemporane* (patru volume, 1955—1957), *Dicționarul limbii române moderne* (1958), *Dicționar enciclopedic român* (patru volume, 1962—1966).

Cind Dimitrie Macrea a implinit 70 de ani, l-am sărbătorit pentru bogata și valoroasa sa activitate; de atunci boala nemiloasă nu i-a mai îngăduit să adauge multe titluri la lunga sa bibliografie și nici să-și revadă orașul și institutul drag, unde firul ei începe.

Ioan Pătruț
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. F. Racoviță, 21

Reprezentativă în primul rând pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică” apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească: istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică—fonologie, lexicologie—lexicografie, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei. De asemenea, „Cercetări de lingvistică” are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscritele, schimbul de publicații etc. se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI

Sub redacția IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, *Dieționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, tom. VIII, partea a 4-a, litera P (pogrîjenie — presimțire), 1980, p. 949—1342, 50 lei; tom. XI, partea a 2-a, litera T (t — tocăliță), 1982, 376 p., 75 lei; tom. XI, partea a 3-a, litera T (tocăna — twist), 1983, p. 377—764, 77 lei; tom. VIII, partea a 5-a, litera P (presin — puzzolană), 1984, p. 1343—1866, 105 lei; tom. X, partea 1, litera S (s — sclabue), 1986, 388 p., 79 lei; tom. X, partea a 2-a, litera S (seladă — semn-fărie), 1987, p. 389—692, 64 lei.

* * * *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte*, seria IV, tom. III (1981), 1983, 238 p., 19,50 lei; tom. IV (1982—1983), 1984, 192 p., 16,50 lei; tom. V (1983—1984), 1984, 182 p., 15 lei; tom. VI (1984), 1985, 176 p., 15 lei; tom. VII (1985), 1986, 224 p., 19 lei; tom. VIII (1986), 1987, 262 p., 21 lei; tom. IX (1987), 1989, 196 p., 16,50 lei.

ION COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române. Limbaajul poeziei culte*, 1985, 174 p., 17 lei.

* * * *Studii clasice*, tom. XXIII, 1985, 160 p., 15,50 lei; tom. XXIV, 1986, 186 p., 17 lei.

MIOARA AVRAM, *Gramatica pentru toți*, 1986, 416 p., 35 lei.

* * * *Analize de texte poetice. Antologie* (coordonator Ion Coteanu), 1986, 296 p., 28 lei.

FLORIN MARCU și CONSTANT MANECA, *Dieționar de neologisme*, 1986, 1168 p., 165 lei.

AL. GRAUR, *Puțină gramatică*, [vol. I], 1987, 224 p., 16 lei; vol. II, 1988, 368 p., 28 lei.

AL. MAREȘ, *Filigramele hirtiei întrebunfăte în țările române în secolul al XVI-lea*, 1987, 422 p., 1757 fig., 92 lei.

TIMOTEI CIPARIU, *Opere*, I. Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istratie, 1987, 476 p., 53 lei.

Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina, vol. I, 1987, XXXIV + 284 p. + 420 p. (broșură), 322 lei.

CL, ANUL XXXIV, NR. 1, P. 1—88, CLUJ-NAPOCA, 1989

